SLOVENSKÁ REČ

MESAČNÍK PRE ZÁUJMY SPISOVNÉHO JAZYKA

ROČNÍK DESIATY

5-6

JANUÁR—FEBRUÁR 1943

REDIGUJE ANTON JÁNOŠÍK S JOZEFOM ŠKULTÉTYM

VYDÁVA MATICA SLOVENSKÁ

SLOVENSKÁ REČ

vychádza mesačne okrem júla a augusta.
Vydáva Matica slovenská.
Rediguje Anton Jánošík s Jozefom Škultétym.
Predplatné 45 Ks na rok.
Redakcia a administrácia v Turčianskom Svätom Martine

OBSAH

Strana

Ján Stanislav: Verekňa—Várkoň 129

Samo Mazúr: Ženské formy k menám zamestnania . 133

Ján Frlička: Škripec, škripcostroj či kladka, kladkostroj? 137

Ján Chripko: Interjekcie konsonanticko-vokalické. (Pokračovanie.) 140

Ján Žigo: Dejiny dvojhlások v spisovnej slovenčine. (Dokončenie.) 146

Václav Polák: K problému vplyvu slovenčiny na češtinu. (Pokračovanie.) 150

Štefan Peciar: Slovesné vidy a „jazyková svojskosť“ . 157

Jozef Liška: Rozriešime si otázku pôvodu východnej slovenčiny? (Pokračovanie.) 167

Jozef Vavro: Zo syntaxe zámena *čo* 173

Pavol Beláčik: Nárečové slová. Pečenice (Hont) . . 180

Poznámky a zprávy

Ján Frlička: Viac starostlivosti o reč v časopisoch. (Poznámky k 1. a 2. číslu XXIV. roč. „Slovenského učiteľa“.) 186

Rozličnosti

Krstné meno Viola 189. — Veselé Vianočné sviatky? 190. — každoročne = každý rok, ročite 190. — smerodatný? 190. — tvorčí, tvorčivý = tvorivý 191. — líčenie 191.

SLOVENSKÁ REČ

ROČNÍK X. ČÍSLO 5.–6.

Ján Stanislav:

VEREKŇA—VÁRKOŇ.

Na Žitnom ostrove neďaleko Bratislavy na severovýchod je dedina *Verekňa,* ľudove *Verekyňa,* maď. *Vereknya,* nem. *Wrakendorf* alebo *Frattendorf.* Nem. názov uvádza Lipszky v *Repertorium locorum ... Hungariae ...* (Budín 1808, str. 731).

Názov je veľmi zaujímavý. Dnešnú jeho formu v slovenčine i maďarčine nemôžeme vyvodiť z nijakého koreňa. Jednako je to slovenské meno, ktoré od Slovákov prevzali Maďari a od nich zpätne zas Slováci.

Historické doklady na toto meno sú tieto: *Verekene* 1290, *Verekne* 1299 (Šmilauer, Vodopis 10), *Verekne* 1322 (Mon. Strig. III, 17), *Verekuna* 1323 (35). Podľa Kovácsovho Indexu 727 sú doklady *Werekenee, Verekne* 1279, 1291, 1299, podľa Czinárovho Indexu 481 zas *Verekene* 1337.

Nemecký tvar na *Wrak-* nám jasne ukazuje, že základom je *vrak-*. Takáto skupina sa v maďarčine celkom pravidelne — po prechode do palatálneho radu — mení vo *verek-*. Uveďme si, že napr. sloven. *Branč* pri Nitre je po maďarsky *Berencs,* sloven. *Vráble* > maď. *Verebély.* Takýchto dokladov by sme mohli uviesť viac. Očividné je, že tento proces existuje. Nemecká forma dosvedčuje, že existuje aj v našom názve. A tak teda základ *vrak-* je istý. Nemecká forma ukazuje, že keď Nemci prišli do styku s touto obcou, Slováci užívali ešte svoj starý tvar. Zaujímavé je, že títo neprevzali maďarský tvar. To prezrádza, že Nemci tu našli slovenské obyvateľstvo a prevzali živý slovenský tvar.

R. 1323 zaznačuje sa tvar, ktorý má v prípone *-una.* Tento záznam ukazuje, že na začiatku XIV. stor. existoval takýto tvar a pisár ho zapísal, hoci bol už prv tvar na *-ene, -ne,* t. j. prispôsobený maďarskej jazykovej sústave, ktorá prevádzala slovenské hlásky do jedného radu, napr. *kamenica* > *kemence, milosť* > *malaszt* ap. Toto je obvyklý maďarský hláskoslovný proces. Príkladov naň je veľa. Pretože už v XIII. stor. máme záznamy s *e*-ovými hláskami vo všetkých slabikách, môžeme celkom smele predpokladať, že tvar na *-una* nepochodí z ma-

ďarských úst. Prvá slabika v tomto doklade je však už prispôsobená maďarskej sústave. Toto znamená, že pisár listiny zapísal názov zpolovice podľa maďarčiny a zpolovice podľa slovenčiny. Slovenský tvar, ako na to zas v prvej slabike ukazuje Nemcami prevzatá forma, znel **Vrakuna* alebo **Vrakuňa*. Pretože Slováci vtedy ešte vyslovovali *y*, mohli by sme prípadne predpokladať aj tvar **Vrakyňa*, lebo hláska *y* sa dakedy označuje písmenom *u;* príčina tohto je fonetikom známa. Dnešný ľudový tvar má *-yňa* podľa substantív takto zakončených, t. j. pri zpätnom prevzatí Slováci zasadili názov do sústavy mien na *-yňa*.

Otázka je, či v slovenčine jestvuje možnosť takejto formy. Odpoveď na to nám dáva ruština. Tu je známe subst. *vrakunъja* vo význame ‚klebetnica, luhárka'. Je aj v muž. rode: *vrakun* ‚klebetník, luhár'. Ďalej tu sú *vrakatь* ‚klebetiť, tárať', *vraka, vraki,* ‚klebety, táraniny' a napokon sem patrí *vrač* ‚lekár', pôvodne ‚čarodejník'. Doklady sú u Daľa.

A tak teda záver je jasný. Starí Slováci mali tiež takéto podst. meno. Význam mohol byť ten istý ako v ruštine. Mohol byť aj trochu obmenený, ale jadro zaiste bolo to isté. Mohol byť ‚čarodejnica, klebetnica, luhárka' ap. a v zlepšenom význame ‚lekárka'. Prechod k významu ‚lekár' je jasný; znamenalo to pôvodne ‚čarodejnica', ako to býva dodnes v niektorých kmeňoch, t. j. pri ľudovom lekárstve sa robia všelijaké obrady ap., resp. čarodejníctva. To je dostatočne známe. V našom prípade názov môže pochodiť z osobného mena. Podľa mena osoby, ktorá tu bývala alebo osadu hádam aj založila, dostala svoje meno aj osada. To je tiež známy zjav.

Základ tohoto názvu je dodnes v slovenčine známy. Tak máme sloveso *vračať* ‚čarovať' (Kálal, Sloven. slovn. 780, podľa Mičátka, Differenc. slov.-rus. slovník 1900), *vračba* (tamtiež podľa M. M. Hodžu). Synonymum je k tomu *vrážiť,* ako správne uvádza Kálal; pod týmto heslom má potom napr. *vražec, vražica, vražka, vražkyňa* ‚čarodejník, čarodejnica'. Slovom, máme tu ešte aj prvý základ v pôvodnom význame. Vo *vrač-* je, pravdaže, koreň *vrak-*. Teda náš názov celkom dobre zapadá do sústavy slovenského slovníka.

Forma na *-k* sa vyskytuje ako osobné meno v hontianskom Pastuchove, kde sa spomína služobník *Wroc,* t. j. *Vrak,* a to r. 1135 (kópia XIII. stor. Doklad uviedol Chaloupecký v Star. Slov. 416). Zo Zátisia máme osobné meno *Vraka* Reg. Var. z XIII. stor.; ďalej sú *Vraxa,* t. j. *Vraksa, Vrakša* r. 1294, 1295 (Czinár, Ind. 493), v Chorvátsku je osoba *Wraksao(?)* r. 1259 (Szentpétery, Reg. I, č. 1231).

Formy na *-č:* vo Farnej pri Ivanke (pri Bratislave) sa spomína osoba *Vrach,* t. j. *Vrač* r. 1301 (Mon. Strig. II, 492), v býv. Petende v Komárňanskej stol. sa spomína *Vrach,* t. j. *Vrač,* r. 1310 (Mon. Strig. II, 622), v Malom Légu (okr. Šamorín) osoba *Vrachius,* t. j. *Vračius* v polatinčenej forme: *vrachyo* et Paulo... r. 1311 (Mon. Strig. II, 652), *Vrachyi* de Leeg 1321 (tamtiež 788); v Lúči na Žitnom ostrove bola osoba... Ladislao filio *Vrachy* 1322 (Mon. Strig. III, 17), Mathya filio *Vrachy* pro se, et pro eodem *Vrachyo* patre suo... de Zylas Luche (Szilas Lucse) r. 1326 (tamtiež 81). Tu je asi pôvodne *Vračí* < **Vračь/ь.* Slovom, máme tu veľmi starobylú formu vzácneho staroslovenského slova. Vidíme, že tieto mená sú zvyčajné práve aj na Žitnom ostrove a tu práve aj vo veľmi starej forme. To jasne svedčí aj o tom, že tu vtedy bývali Slováci a dávali si slovenské mená. Aj zo starej češtiny máme osobné meno *Vráčka* u Dalimila.

Miestne názvy od tohoto koreňa sú: vrch a osada *Várcsó* < **Vračov* v Boršódskej stolici, *Vrácsik* = *Vráčik* (*Warachyk* 1497 Cs. II, 654), osada v Šomoďskej stol. v Panónii. Z dnešných slovanských jazykov môžeme uviesť čes. *Vrač* (dvorec pri Zderadiciach), *Vračovice,* poľ. *Wroczewo* (Kozierowski, *Badania*... II, 494—5), srbch. *Vračevo, Vračevce* atď. (Imenik-Registar I, 187), rus. priezvisko *Vračev* (Tupikov 510), miestny názov *Vračevo* (Semenov II, ind.).

Je len jasné, že tam, kde je základ *vrač-,* musí byť koreňom *vrak-.* Podľa uvedených príkladov vidíme, že častejšie sú názvy na *vrač-.* Podľa uvedených ruských slov *vrakunъja* atď. vidíme zas, že celkom iste boly aj slová s *-k-,* keď po ňom nasledovala prípona so širokou samohláskou na svojom začiatku. V Bulharsku je aj obec *Vraku*povica (Spisъkъ 255).

V našom názve predpokladáme skôr tvar na *-uňa* ako na *-yňa,* lebo v slovančine naozaj jestvuje slovo s takouto príponou, ba práve aj medzi našimi dokladmi je záznam takejto formy.

Na Žitnom ostrove ešte k tomu máme toto substantívum aj v mužskom rode. Je v názve obce *Várkony.* Doklady naň sú *Varkun* 1262/fals. 1327—28 (Szentpétery, Reg. I, č. 1286), *Wa(r)kun (?)* 1264/tr. 1278/1359/1399 (tamtiež 1405), 1308 (Mon. Strig. III, 710), *Varkon* 1390 (Fejér, Cod. Dipl. X. 8, 314, Czinár, Index). Doklady uvádza aj Ipolyi, Arch. Közlem. I, 154—5, a to ako neistý z r. 1015, ďalej z r. 1274 a i.; nemôžem ich kontrolovať.

Tu teda máme pravidelnú maďarskú zmenu slovenského *vrak-* na *vark-,* lebo ide o skupinu spoluhlások, ktorá sa musí odstrániť. Máme tu aj príponu *-un.* A tak teda je to pôvodne

**Vrakun-*. Videli sme už rus. subst. *vrakun* ‚klebetník, luhár'. Slovom, máme tu na Žitnom ostrove dva razy ten istý názov. Raz je v ženskom a raz v mužskom rode. Aj v Boršódskej stolici je *Várkony* a máme naň tiež takéto doklady: *Varkun*, Kys*warkun* 1345, 1399, *Warkon* 1423, 1494 (Cs. I, 182). Leží od Putnoku na juhozápad. Pri Michalovciach bola obec a dnes je už len les *Várkond* s dokladmi *Varkund, Varkond* 1337, ešte aj 1448 (Šmilauer, Vodopis 248, 250), *Warkond* 1419, 1449, *Wargon, Warkogon* 1427 (Csánki I, 400). Koncové *-d* je maďarský deminutívny sufix. V Baraňanskej stolici v Panónii je *Várkony* s dokladmi *Varkun, Warkun* 1015—1158, 1270—90, 1355, *Varkon* 1387 (Csánki II, 534). *Gombocz* (MNy. XXII, 10) vykladá tieto názvy z maď. *Vár-* a demin. sufixu *-kün*, resp. *-kun*. Uvedená spojitosť sa s Verekňou jasne ukazuje, že výklad je pomýlený; prípadne by sa azda mohol uplatniť pri niektorom z nich, ale aj to je veľmi pochybné. Výklad z *Vrakun* neposkytuje nijakých ťažkostí, ba naopak, je jasný.

Tieto názvy veľmi krásne potvrdzujú aj správnosť nášho výkladu mena obce *Verekňa*.

Slovom, sú to veľmi starobylé názvy a ukazujú na starobylosť slovenského osídlenia v príslušných oblastiach. Substantíva ako obecné mená zanikly v slovenčine, ale v miestnych názvoch sa zachovaly. Na týchto príkladoch vidíme, že staroslovenský slovník mal slová, ktoré my dnes už nepoužívame. V miestnych názvoch máme teda veľmi dôležité žriedlo slovenského historického slovníka.

Z dokladov na Verekňu môžeme podľa záznamu *Verekuna* 1323 usudzovať, že Slováci v XIV. stor. tu bývali. Inak by tento zápis nebol dobre možný. Je, pravdaže, skrížený s maďarskou úradnou formou. Dnes tu bývajú Slováci v menšine. Zápis formy na *-una* nevraví, koľko ich tu vtedy bolo. Hovorí však, že tu celkom istotne boli. Nemohlo ich byť málo, keďže pisár zapísal kus slovenskej živej formy, hoci mal poruke aj maďarskú formu. Tento fakt hovorí, že slovenský živel musel byť dostatočne silný.

O tom, že tu Slováci boli niekedy v XIII.—XIV. stor. jediným alebo aspoň prevládajúcim živlom, svedčí forma nemeckého názvu na *Wrak-*. Keby tu Slováci boli bývali v menšine, neboli by Nemci prevzali názov od nich, ale od Maďarov *Verek-*.

Tu zas vidíme dôležitosť skúmania miestnych názvov, lebo jazykovedec podľa jazykových dát má možnosť hovoriť o osídlení a posudzovať jeho silu, t. j. môže nazrieť ta, kde už historikovo oko sotva vidí a kde, pravdaže, niet nijakých štatistík ap.

Samo Mazúr:

ŽENSKÉ FORMY K MENÁM ZAMESTNANIA.

V slovenčine sú substantíva zamestnania vo forme mužskej[1] a ženskej. Kým mužské formy sú obyčajne staršie, zatiaľ ženské formy sú mladšie. Vysvetliť to možno tým, že kedysi len mužskí boli zamestnaní v rozličných zamestnaniach, kým ženy iba výnimočne; ony sa venovaly domácnosti a rodine. Okrem toho len mužskí mali právo študovať a zastávať verejné funkcie. Tak potom, pravdaže, vzniklo v jazyku i väčšie množstvo substantív zamestnania mužskej formy; ku každému menu mužského zamestnania niet ešte ani dnes ženskej formy v ľudovej reči.

Substantíva zamestnania sú v l a s t n é, ktoré sú pôvodu denominatívneho, t. j. vzniklé z podstatných a prídavných mien, označujúcich podstatu zamestnania, napr.: *cestár, knihár, záhradník, sklenár* ap., a n e v l a s t n é, pôvodu deverbatívneho, vzniklé zo slovies, napr.: *cvičiteľ, kosec, mlatec, sudca* ap. Tie sú už svojou funkciou vlastne nomina agentis[2] a tak vo svojej ženskej forme predstavujú zpravidla ženu, konajúcu svoje zamestnanie ako obdobu mužského zamestnania.

V dávnejšej minulosti z mužských foriem *vlastných* substantív zamestnania vznikly ženské formy, tvorené zväčša sufixom *-ka,* ktoré, pravda, pôvodne neoznačovaly substantíva zamestnania, ale manželky mužov. Tak z mužskej formy *richtár* vznikla ženská forma *richtárka.* Kým forma *richtár* bola substantívom zamestnania, istej funkcie, forma *richtárka* označovala iba manželku richtára. Na tento spôsob sa utvorily napr. i formy: *doktorka, farárka, farbiarka, kominárka, kováčka, majsterka*, mlynárka, notárka, octárka, profesorka, rechtorka, sedlárka, senátorka; kňazovka*[3], *sluhovka* ap., aby označovaly manželku *doktora, farára, farbiara, kominára, kováča, majstra, mlynára, notára, octára, profesora, rechtora, sedlára, senátora; kňaza, sluhu* ap.

Dnes majú ženy možnosť zastávať zväčša tie isté funkcie vo verejnom živote ako mužskí okrem niekoľkých výnimiek.

[1] O mužských formách mien zamestnania viď podrobnú štúdiu od Bela Letza v SR VI, 125n.

[2] Belo Letz, l. c. 131n.

* Forma *majsterka* nie je známa vo všetkých nárečiach, napr. nie na západe (Bánovce). — *Red.*

[3] Sem môžeme zahrnúť i tvary *kňazovka* (žena ev. kňaza), *sluhovka* (žena sluhu), utvorené sufixom *-ka,* ktorý sa pripojuje k tvaru na *-ová,* označujúcemu manželku, ako je tomu dosiaľ v ľudovej forme *majstrová* k *majster.*

Tým potom vznikly ženské formy mien zamestnania i od iných mužských foriem, a to tak, že *1.* prevzaly sa ženské formy s koncovkou *-ka*, už známe, ktoré predtým označovaly iba manželky, *2.* utvorily sa nové ženské formy mien zamestnania staršími príponami.

Ženské formy mien zamestnania vôbec vznikly sufixami *-ka, -yňa (-kyňa)* a *-ica.*

1. Sufixom *-ka* vznikly substantíva zamestnania z mužských foriem, doznievajúcich na:

-teľ: sberateľ — sberateľka, skladateľ — skladateľka, skúmateľ — skúmateľka, spisovateľ — spisovateľka, staviteľ — staviteľka, učiteľ — učiteľka, vychovávateľ — vychovávateľka ap.;

-ík: obchodník — obchodníčka, opatrovník — opatrovníčka, pokladník — pokladníčka, pracovník — pracovníčka, školník — školníčka, úradník — úradníčka, záhradník — záhradníčka ap.;

-a (-sta): gardista — gardistka, prednosta — prednostka, sluha — slúžka, turista — turistka, žurnalista — žurnalistka ap.;

-áč (-ač): posluchár — poslucháčka predavač — predavačka, sadzač — sadzačka, tkáč — tkáčka ap.;

-ič: holič — holička ap.;

-ár (-iar): lekár — lekárka, maliar —maliarka, pekár — pekárka, pisár — pisárka, sklepár — sklepárka, sochár — sochárka, zeleninár — zeleninárka, zelinár — zelinárka ap.;

-or: doktor — doktorka, profesor — profesorka, senátor — senátorka ap.;

-ák (-iak): spevák — speváčka, žobrák — žobráčka, žiak — žiačka ap.;

iné zakončenia: krajčír — krajčírka, majster — majsterka, policajt — policajtka, tovariš — tovariška ap.

2. Sufixom *-yňa (-kyňa)* vznikly mená zamestnania z mužských foriem, doznievajúcich na:

-ec: kupec — kupkyňa, letec — letkyňa, pevec — pevkyňa, poslanec — poslankyňa, (švec) — ševkyňa, umelec — umelkyňa, vyslanec — vyslankyňa, zamestnanec — zamestnankyňa, znalec — znalkyňa ap.;

-ca: dozorca — dozorkyňa, obhajca — obhajkyňa, radca — radkyňa, správca — správkyňa, sprievodca — sprievodkyňa, sudca — sudkyňa, vládca — vládkyňa, vodca — vodkyňa, zástupca — zástupkyňa ap.;

iné zakončenie: (boh) — bohyňa, (posol) — posolkyňa, Turek — Turkyňa, (varovčík) — varovkyňa, vojan — vojankyňa[4] ap.

[4] Doklad u Dobšinského: nejaká vojankyňa (I[3], 26).

3. Sufixom *-ica* vznikly mená zamestnania z mužských foriem, doznievajúcich na:

-ec: učen(ec) — učnica, veštec — veštica, vražec — vražica (Kálal), *žnec — žnica* ap.;

-ík: opatrovník — opatrovnica ap.;

Nám tu hlavne prichodí sa zaoberať substantívami ženského zamestnania na *-ka,* pokiaľ označujú aj manželky podľa mužovho zamestnania. Substantíva ženského rodu na *-ka,* odvodené od nomen agentis na *-teľ, -áč (-ač), -ič, -ík* a *-ák,* sú od pôvodu ženskými menami zamestnania, teda znamenajú len ženy, ktoré zastávajú istú funkciu, ktoré majú isté zamestnanie. Ďalej zo ženských podstatných mien na *-ka* označujú len *funkciu* mnohé denominatíva, a to také, ktorých podkladom je podstatné alebo prídavné meno, nepatriace do ľudového fondu, teda ktoré boly utvorené v novšom čase, napr.: *gardistka — gardista, policajtka — policajt* ap. Ostatné formy, ktoré sú odvodeninami mužských denominatív, zaiste pôvodne označovaly svojou ženskou formou s *-ka* ženy-manželky mužov podľa príslušného zamestnania, a to výhradne potiaľ, kým sa aj ony nevenovaly tomu istému zamestnaniu. A tak na označenie vôbec ženy, ktorá sa zapodievala tou istou činnosťou ako mužský, prešla ženská forma, ktorej sa zprvoti užívalo len na označenie ženy-manželky. Takto pri niektorých ženských formách zamestnania na *-ka,* najmä ak sa zamestnanie stalo všeobecným aj u žien, začala sa zavádzať — podľa českého jazyka — istá diferenciácia pri obidvoch ženských funkciách tým, že na označenie ženy-manželky zaviedla sa ženská forma na *-ová.* Ináč takéto označenie nie je cudzie ani v slovenskej ľudovej reči, napríklad koncovkou *-ová* označujeme ženu-manželku majstra = *majstrová* a všetkých priezvisk, zakončených na *-a,* ako aj podstatných mien zamestnania, zakončených na *-a,* najmä *-ca,* napríklad: *Beňačka — Beňačková, Rusina — Rusinová; sudca — sudcová, radca — radcová* ap. Základný tvar na *-ová* treba vidieť aj pri manželke sluhu = *sluhovka,* v ktorom **sluhová* je rozšírený o ďalšiu koncovku *-ka.* Ak pri tvare *sluhovka* (= žena-manželka sluhu) vezmeme do úvahy tvar *slúžka, služka* (záp. nárečie), pri ktorom vlastne ide o ženu, zastávajúcu funkciu *sluhu,* pobadáme tú istú diferenciáciu i v ľudovej reči. Ešte zjavnejšia diferenciácia je v tých nárečiach, kde sa popri tvare *ženy-manželky majstra = majstrová* utvoril aj tvar pre ženu, zastávajúcu *hodnosť majstra = majsterka.* Teda ani v slovenčine nie je celkom bez základu, keď pre diferenciáciu dopúšťame na označenie ženy-manželky tvary na *-ová,* hlavne

v takých prípadoch, kde by mal pôvodný tvar na *-ka* vyjadrovať obidve ženské životné funkcie.

Pri koncovke *-ová* ide o druhú ženskú formu k mužským substantívam zamestnania, ktorá vôbec nepredstavuje ženské formy substantíva zamestnania na rozdiel od foriem na *-ka*, ale iba označuje manželky, napr.: *doktor — doktorová, dozorca — dozorcová, majster — majstrová, náčelník — náčelníková, notár — notárová, poslanec — poslancová, prednosta — prednostová, profesor — profesorová, radca — radcová, senátor — senátorová, správca — správcová, starosta — starostová, staviteľ — staviteľová, sudca — sudcová, učiteľ — učiteľová, vyslanec — vyslancová, župan — županová* ap.

Pravidlá slk. pravopisu vôbec nevenovaly pozornosť tejto druhej forme ženských substantív, utvorených z mužských foriem substantív zamestnania. Len v slovníkovej časti uvádzajú pri hesle *doktor* (str. 169) ženskú formu *doktorka* a druhú formu *doktorová* (žena doktora) a pri hesle *majster* (str. 247) ženskú formu *majsterka* a formu *majstrová* (majstrova žena).

Ľudová reč v niektorých nárečiach k slovu *majster* má obidve ženské formy a dôsledne ich užíva. Ľud *majstrom* nazýva každého remeselníka, *majsterkou* každú remeselníčku (napr. ševkyňu) a *majstrovou* nazýva manželku majstrovu.[5] Pri mnohých substantívach zamestnania však sa nerozlišujú obidve ženské formy, najmä ak ide o také mužské zamestnanie, ktoré ženy len zriedka vykonávajú alebo vôbec nie. Na pomenovanie manželky *richtára* škoda by bolo zavádzať umelý tvar „richtárová", ale podržať ďalej *richtárka*, a tým skorej ešte pre manželku *farára — farárka* netvoriť slovo ‚farárová', ktoré by znelo bez patričnej úcty. Ešte i *remeselníčka* znamená v literárnej reči len *ženu-manželku remeselníka*, napríklad u Timravy (Dve doby, 51).

Nižšie podávam dakoľko príkladov v abecednom poriadku na ženské formy k mužskej forme substantív zamestnania, aby som upozornil na tvary na *-ová*. Prvý stĺpec znamená mužskú formu substantív zamestnania, druhý stĺpec ženskú formu substantív zamestnania a tretí stĺpec druhú ženskú formu, označujúcu manželky mužov, uvedených v prvom stĺpci, napr.:

doktor	— doktorka	— doktorová,
dozorca	— dozorkyňa	— dozorcová,
farár	— —	— farárka,
konzul	— konzulka	— konzulová,

[5] Známe sú napr. oslovenia z Pukanca: Pán majster! Pani majsterka! Pani majstrová!

majster	— majsterka	— majstrová,
náčelník	— náčelníčka	— načelníková,
notár	— notárka	— notárová[6],
plukovník	— —	— plukovníková,
poručík	— —	— poručíková,
poslanec	— poslankyňa	— poslancová,
prednosta	— prednostka	— prednostová,
prezident	— prezidentka	— prezidentová,
profesor	— profesorka	— profesorová,
radca	— radkyňa[7]	— radcová,
riaditeľ	— riaditeľka	— riaditeľová,
richtár	— richtárka	— richtárová[6],
senátor	— senátorka	— senátorová,
správca	— správkyňa[7]	— správcová,
sprievodca	— sprievodkyňa	— sprievodcová,
starosta	— starostka	— starostová,
staviteľ	— staviteľka	— staviteľová,
sudca	— sudkyňa[7]	— sudcová,
učiteľ	— učiteľka	— učiteľová,
vyslanec	— vyslankyňa	— vyslancová,
zástupca	— zástupkyňa	— zástupcová,
župan	— —	— županová.

Tento výpočet nie je úplný, ale len ukážkou. Týmto stručným rozborom nadhodenej témy na príkladoch chcel som upozorniť, že táto otázka nebola Pravidlami slk. pravopisu riešená a sankcionovaná. Budúce Pravidlá slk. pravopisu budú musieť doplniť túto otázku i slovníkovú časť týmito a podobnými príkladmi.

Ján Frlička:

ŠKRIPEC, ŠKRIPCOSTROJ ČI KLADKA, KLADKOSTROJ?

Slovenčina ako pomerne mladý spisovný jazyk nie je ešte vo všetkom ustálená, v mnohých odboroch ešte len tvoríme a ustaľujeme terminologiu. Odborné výrazy, nakoľko len možno, treba ustáliť vybratím vhodného slova z fondu ľudového slov-

[6] Formu *notárová* užívať len prípadne vo vyššom štýle, ináč radšej *notárka*, kým ešte v praxi nie je potrebná diferenciácia; prax sama si vynúti rozlišovanie. Pre rozlišovanie bolo by načim prijať i formu *richtárová*, ale až vtedy, keby túto funkciu zastávaly aj ženy.

[7] Tieto slová sú jedny z najmladších ženských foriem na *-yňa*. Ešte pred siedmimi rokmi mnohí nevedeli si utvoriť správnu ženskú formu od mužskej formy *radca, správca, sudca*. Slovenská reč (roč. IV, str. 61, 62, 87) už vtedy odporúčala prijať tieto formy ako jedine správne novotvary.

nika, no ak takého niet, tak potom prebratím a upravením slova z iného príbuzného slovanského jazyka, alebo konečne možno slovo umele utvoriť. Pritom, pravda, načim dbať o to, aby utvorené slovo vyhovovalo všetkým požiadavkám jazykovej štruktúry, t. j. musí vyhovovať hláskoslovne i významoslovne.

Odborná terminologia sa spravuje zásadou ekonomie, čiže na označenie jednej veci ustaľuje len jeden termín. To by sme napr. nemohli povedať o škripci, ktorý — najmä v odborných publikáciách — prichádza raz pod menom *škripec,* inokedy ako *kladka.* Škripec je jednoduchý stroj; je to drevený alebo kovový kotúč, koliesko, voľne sa otáčajúce okolo svojej osi. Na jeho obvode je žliabok, v ktorom je vinutý povraz alebo reťaz. Konce povrazu alebo reťaze sú zaťažené bremenom a silou. *Kladka* v takomto význame je v slovenčine nevhodná; poznáme ju len v inom význame.

Starší a domáci názov na označenie tohto jednoduchého stroja je škripec. Len pod týmto menom ho pozná staršia generácia. Zaujímavé je, že napr. ešte aj učebnica fyziky pre nižšie stredné školy[1] z r. 1934, autormi ktorej nie sú Slováci, uvádza termín *škripec,* kým *kladku* ako vedľajší názov má iba v zátvorke: *škripec* (kladka), *škripec pevný* (str. 149), *škripec voľný, škripcostroj obecný,* práca na *škripcostroji* (str. 150). No už nie tak v učebnici Slováka Dr. Jána Vanoviča, vydanej v Slovenskom štáte.

Ktovie čo viedlo Dr. Jána Vanoviča, že vo svojej učebnici fyziky pre VII. tr. gymnázií[2] zaviedol termín *kladka, kladkostroj** (*škripec* neuvádza ani v zátvorke!). Slovo *kladka* v takomto význame zo slovenčiny možno vylúčiť, keďže je zaň vhodný slovenský termín.

Pravidlá slk. pravopisu na str. 221 majú heslo *kladka, -y ž.,* ale ho nevysvetľujú.

Kladka je v najpôvodnejšom svojom význame deminutívum od podst. mena *klada,* ktoré poznáme vo viacerých významoch. Klada znamená predovšetkým ‚brvno, netesané drevo': Potom sadla na *kladu* pod košatou višňou (Kuk. IV[4], 150).

[1] Stan. Petira — Dr. Mik. Šmok, Fyzika pre nižšie stredné školy. Poslovenčil Eugen Říman. Tretie vydanie. Praha 1934.

[2] Dr. Ján Vanovič, Fyzika pre VII. triedu slovenských gymnázií a pre učiteľské akadémie. Bratislava 1941. Štátne nakladateľstvo. (Schválilo Ministerstvo školstva a národnej osvety výnosom zo dňa 6. marca 1941, číslo 2479/41 — II/1.)

* Zaiste termín *kladka* do učebnice fyziky „v slov. znení" zaviedol „v záujme jednotnosti" s českým názvoslovím, ako sa bol z tohto dôvodu pridržal za oných časov aj českého termínu krychľa za slovenské slovo *kocka* (in litt. z 9. IX. 1937.). — *Red.*

V prenesenom význame označuje: *a)* ‚lenivého, darobného, neohybného človeka': „A či taká hnilá *klada,* ktorej robota smrdí?" (Blaho, Slabí a mocní 231), „... Akýže ja mám osoh, ľa, s touto *kladou*!" (Timrava II, 189) *b)* ‚mučidlo v starom práve': Keď sedliak niečo ukradol, prišiel do *klady* (Taj. II², 153), Pri zvonici nevidno ani *klady,* ani trlice, ako to v dedinách nezemianskych býva. (Kal. VII², 154); *c)* ‚časť prístroja na výrobu domáceho súkna': „... A mal by veru ísť, Zuzke povedať, že súkno už tohto týždňa vyjde z *klady* a pôjde ku krajčírovi..." (Kuk. I⁴, 55); *d)* ‚stolec, v ktorom sa deti učia stáť a chodiť' (Kálal, Slov. slovník 238); *e)* ‚hromada karát, papierov' (z rus.): No Kálnay razom položil *kladu* karát na stôl a vstal (Vaj. VIII, 137, vyd. Bežo), Vyskočil (Chlebík) ... so stola shodil celú *kladu* písem, a rútil sa na Jána Kukučku (Vaj. IX, 342, vyd. Bežo).

Teda *k l a d k a* = *latka, tyčka,* aj *„štangličkа"*. V takomto význame upotrebil ju napr. Vajanský: ... pchala podlhovasté čokoládové *kladky* do úst (XIII, 129).

V prenesenom význame označuje kladka *starosvetskú zámku na dverách,* kde celý mechanizmus sa skladá iba z latky, zapadajúcej do čapu. Príklady: ... zbadal som na verejach i dverách spravu na *kladku* (Taj. VI², 128), Zatváraly sa (dvere) na veľkú, starodávnu *kladku* (Urban, Živý bič⁶ 239).

Z učebníc a odborných publikácií dostala sa *kladka* vo význame ‚škripec' aj do diel popredných našich autorov, napríklad: U r b a n a: Doliehal odtiaľ (z prístavu) zvuk rozkrútených *kladiek* (V osídlach 82), J é g é h o: ... s povaly visel silný povraz na *kladke* (A. Šangala 111), K u k u č í n a: Ako sa ona (loď) hýbe, tak ide po železnej svorke *kladka;* vrtí sa jej koliesko i kĺže po železnom povraze (XXVII, 31). Ale vyskytuje sa pomerne menej často ako *škripec;* charakteristickú vlastnosť *škripca* nevystihuje.

Slovo *š k r i p e c* je dobré slovenské slovo, patriace do staršej slovníkovej vrstvy, ako aj *kladka.* Obidve sú slovenské so svojou rozdielnou sémantikou. Priam preto sú bezpodstatné tendencie nahradiť *škripec* ako by novším, a teda aktuálnejším termínom „kladka". Patrí do skupiny slov, odvodených od koreňa *škrip-: škrip-ieť, škrip-ot, škríp-ať* ap. V slovenčine ním jasnejšie vystihujeme podstatu alebo charakteristickú vlastnosť *škripca,* ako v tomto význame dosť neutrálnym výrazom „kladka": keď sa koliesko otáča, vŕzga čiže škripí (nevlastné meno nástroja). A ešte možnejší výklad je kultúrno-historický; v starších časoch používali *škripec* (pravda, trocha upravený) za mučidlo, a veru mučený človek iste pri tom aj zubami škrípal.

Proti zavedeniu cudzieho termínu „kladka" za domáci termín *škripec* hovorí aj fakt, že slovo škripec nie je osamotené, ale má niekoľko významov:

1. *Škripec* ako jednoduchý nástroj: Matej (= medveď) ... vopred začal tancovať ... aby predišiel škrteniu na *škripci.* (Ondrejov, Rozprávky z hôr 26), ... povraz, visiaci s povaly a pretiahnutý cez *škripec* (25), Čo by ju na *škripec* ťahali — nie, nevyzradila by (Kuk. VI[2], 64), A tuho ruky ku chrbátu | mu skvačte, aby sa *škripcu* učil! (Hviezd. I[3], 177), Prestala každá pretvárka, ako u toho, ktorého na *škripec* ťahajú (Vaj. IX, 130, vyd. Bežo);

2. *Škripec ako mučidlo:* ... tam bol *škripcový* rebrík, ktorým sa naťahovaly kosti, až pukaly (Rázus, Bombura 149), ... sa dvere komory otvorily a pri nich uhliadli Jaroslava, vytiahnutého na *škripcach* (Kal., Povesti II, 97), ... aby ho mohol sotiť do rodinnej mučiarne a natiahnuť na *škripec* (Gašpar, Červený korán[2] 122);

3. *Škripec v prenesenom smysle:* ... mladú jeho dušu natiahly na *škripec* cudzieho jazyka (Vlček, Dej.[2] 376), Nechcem zostať natiahnutý na *škripci* tohto mučivého čakania! (Gráf, Zápas 136), Aj im ešte praštia kosti, čo ich katovská besná ruka naťahovala na *škripec* granátovej paľby a plynových útokov (Gráf, Zmätok 24);

4. *Škripec* (= druh okuliarov), častejšie ‚cviker': (pán farár) majú ... na nose belasý *škripec* — to proti tomu prachu (Kuk. II[4], 77) ... hľadel vážne cez svoj *škripec* (Jesenský, Cestou k slobode[2] 165), Cez belasé sklíčka *škripca* svietily dve ... oči (Vaj. XI, 79, vyd. Bežo) atď.

Z uvedených dokladov jasne vyplýva, že slovo ‚kladka' s významom ‚škripec' je v slovenčine novšie. Keďže máme dobré slovo *škripec,* niet dôvodu, aby sme ho ukracovali na význame tým, žeby sme zavádzali termín „kladka". Po tomto našom objasnení predpokladáme, že aj spomínaná učebnica fyziky pre gymnáziá a učiteľské akadémie v ďalšom vydaní bude mať len *škripec, škripcostroj.*

Ján Chripko:

INTERJEKCIE KONSONANTICKO-VOKALICKÉ.

(Pokračovanie.)

Etymologia interjekcií *aj, ej, oj, uj* nie je celkom jasná. Trávníček[1] sa prikláňa k názoru Zubatého, že interjekcia *aj*

[1] Neslovesné věty v češtině, díl I., str. 1[2]6.

skladá sa zo spojky *a* a zámenného neutra *jь* (z ide. *id*), popri ktorom je v stsl. nom-ak. *je* (*jь*). Zo samotného *jь*, stojaceho po pauze, vzniklo *i*, ktoré časom dostalo hiátové *h-*. *Hi* v staročeštine je významom *hľa* (*hi*, Rubíne). Pravda, spojením spojky *a* a *j* hiatické *h* sa tam vraj nemohlo vyvinúť. Zdá sa mi, že toto vysvetľovanie je priveľmi gramatické. Veď napr. detský výkrik *í* — čo znamená *hľa* — iste nie je deiktickým zámenom.

Interjekcia *aj* dala by sa dosť dobre vysvetliť spojením dvoch interjekcií *a*+*i* (*i* z dlhého *í*) alebo *a*+*i*, teda *aj* so silným opätným „nasadením", čo je ľahko vysvetliteľné pri interjekcionálnych výkrikoch. Toto zosilnenie mohli by sme prepísať: *ajjjj! j!* samo je výkrikom bolesti a tak môžeme ho chápať ako dominantu v interjekcii *aj*, ktorej sémantika sa v mnohých prípadoch shoduje so sémantémom *j!* Ak pri týchto interjekciách dominantou je vokál (*a, e, o, u*), vznik koncového konsonantu *-j* sa dá vysvetliť privretím hlasiviek po vyslovení spomenutej niektorej samohlásky, keď, ako vieme z fonetiky, sa vysloví trené *j*. Hovoriaci subjekt nemal, ani nemá na mysli (vo vedomí) deiktické *hľa* a tak je daromné dokazovať, že v týchto interjekciách je deiktické neutrum *-j*. Je to tvrdenie dosť zásadné. Alebo totiž uznáme v interjekcionálnej oblasti reči zvláštnosť, ktorou je jej emocionalita a vedomá expresivita, a potom, pravda, nemôžeme pri jej vysvetľovaní používať len zákonov, platiacich pre reč logickú či nocionálnu, alebo nie. Tunajší výklad nie že by neprizeral na hláskoslovné úkazy čiže zmeny v oblasti slov normálnych, naopak, ako vidíme, pridržiava sa fonetiky, platiacej pre normálnu oblasť jazykovú, len vylučuje z daných interjekcií semantémy, uvádzané Zubatým a Trávníčkom, ako ich základy. Ba uvedieme ešte jeden možný výklad, nevybočujúci z fonetiky slov normálnych, pričom ani netreba sa báť, že prídeme do rozporu s inde obhajovanou výnimočnosťou interjekcionálnej oblasti v jazykovej sústave. Interjekcia *aj* totiž mohla vzniknúť z dlhého *ā*, akým vlastne *a* v tejto interjekcii je, a to tak, že po dlhom *a-* v prúde rečovom vzniklo rekurzívne *-j*. V oblasti slov normálnych je obdobný prípad pri speve, kde predĺžené *a-* prejde v *-j*: *matka* > *majtka*. A tak prichodíme k záveru, že typ *aj!* je vlastne interjekciou primárnou.

Ejha je — zatiaľ — pôvodu sekundárneho. Vzniklo z *ej*+*hľa (ej*+*hľaď)*. Pravda, pôvodný význam stratilo, pretože dnes sa užíva častejšie vo význame adverzatívnom, napr.: A. „Daj mi sto korún!" B. *„Ejha!"*, čo znamená nedám, a ešte sa divím, aby mohol dotyčný mať vôbec také prianie (úzus). Pôvodný význam zostal v prípade: *Ejha,* jake pekne! (= aké pekné!) — Dieťa si urobilo hračku a matka ho chváli. (Šťavník.)

háj — je hláskovým variantom interjekcie *aj*. V reči i literatúre sa vyskytuje:

pri silnom údive a ľaku: *„Háj* — Bože môj — zdúpnela som, keď mi povedali, aké meno dostalo dieťa." (Kuk. VII[3], 40);

pri hrozbe: — Človiečiku, *haj* — pozor si daj! (Rázus, Šípy duše 86);

pri údive s protirečením: *„Háj,* a keď naša krava krvavé mlieko dojila! Var' jej tiež nespomohol? Čosi pohundral, pošomral — dal jej čosi do pysku a bolo..." (Kuk. VI[3], 124).

Celkom iný semantém *haj* vyskýta sa v Šariši — miestami napr. neďaleko od Bardijova u Rusínov sa užíva *haj* vo význame *‚hej'* (áno).

hajaj, čo nie je reduplikované *haj,* sa užíva ako záporovej logickej interjekcie. A. „Že śe ňezabiješ!" B. *„Hajaj!"* (Nie, nebojte sa!) — v ľudovej reči, Šťavník. Vyjadruje ešte:

zápor a nespokojnosť: A. „Dal som ci už dosc (jabĺk)!" B. *„Hajaj!"* (Nepravda, dal si mi málo — Šťavník;

údiv nad množstvom: A. „Koľko ich asi bolo?" B. *„Hajáj!"* (= strašne mnoho, úzus).

hajajaj — užíva sa pri údive: Rozteká stolom víno bezcenné. *Hajajaj,* kto to len bude mať z nás v dome krštenie? (Novomeský, Nedeľa a romboid 77).

hajej — v Liptove vo význame údivu: *hajej,* tu buďe moc sena (Stanislav, Lipt. nárečia 461).

Iným variantom *aj* je *jaj,* kde *j* môže byť hiatické, ako bolo *h* pri *haj*. Vyjadruje:

strach: — A keby som ti šidlo pichol do päty, čo by si povedal? — žartoval obuvník... — Jaj... nesprobuj sa! Radšej by som ja tebe prstom oko vypichla, ako by si mal ty chlapcovi ublížiť! — strachovala sa Klámoška (Gabaj, Z chlap. vojak 81);

mrzutosť s výčitkou: „...Klobúk je na to, aby bol na hlave!" „Jaj, starý, starý, už si ty len tarač! Jurkovi daj pokoj, vidíš, ako si ho zamúčil; veď sa to len nepatrí!" (Kuk. VIII[2], 63);

údiv s odporovaním: „...či by ste, reku, neprišli; i vy, kmotra." *„Jaj* — ale ja?" spierala sa rychtárka. „Akože nechám dom na verímboha?" (Kuk. XII, 226);

odporovanie viac intelektívne než impulzívne: Prídem po vás o šiestej. — *Jaj,* to je zavčasu. O šiestej ešte spím. — Tak o siedmej. — I to je zavčasu. Naj-

skôr o ôsmej. — No odds... — No odds, — opakovala po ňom ironicky (Kavec, Grapy 87);

údiv s radosťou: „*Jaj,* aká úroda! Ešte som takej nevidel..." (Kuk. VII[3], 31); — *Jaj,* to je dievka! Rád by jej pár bozkov ukradnúť, objať (Rázus, Bača 143);

údiv s hnevom: Tu sa zjavila vo dverách stará Mande, žena Bobicova. „Jaj, pozrite čerta, čo vystrája! Ale ideš natočiť! Nuž či sa ja mám pretrhnúť v desatorakej robote?" (Kuk. IV[4], 59);

fyzická príjemnosť s údivom: „...Ale sú i ošípané!" A tu vydurkol druhú sklenku. „*Jaj!* Na Matku Božiu takých druhých nebude!" (Kuk. VII[3], 11);

smútok: *Jaj,* Bože, len smutno je to: | na tých vežiach kríža nieto (Chalupka, Spevy 63);

gradáciu s výčitkou: Nejde; *jaj,* nejde ten tvoj premilený: | Či u moslemov upí zaväznený, | Či tam už dušu dal za vieru svätú? (Chalupka, Spevy 39);

zlosť: ‚*Jaj,* vy ľudia, zlostní ľudia, či vy v Boha veríte, keď vy tak dvoch mladých ľudí nemilosrdne trápite?...' (J. Kráľ, Balady[2] 26);

prosbu s výčitkou: „*Jaj,* neplačte za mnou: tam na božom súde, | keď ma Pán Boh vezme, veď mi dobre bude!..." (Kráľ, Balady[2] 38);

ľútosť: ‚*Jaj,* mamenko moja, nežiaľ mi mladosti, ale žiaľ mi, veliký žiaľ, tej vašej starosti!...' (Kráľ, Balady[2] 55);

nespokojnosť: ...spomínať si na chyžku snehobielu. (*jaj,* prečo som dnes čierny?) (Lukáč, Spoveď 78);

úľak: Čierna, sú oči ako noc. *Jaj,* ľudia, ľudia, na pomoc (Lukáč, Dunaj a S. 38);

pozabudnutie: — *Jaj,* zabudla som: chcete sa baviť, baviť... (Poničan, Som 51).

Najčastejšie sa užíva *jaj* deikticky, v spojení s vokatívom *Bože:* Po zelenom háji | Spolu si lietajú: | *Jaj,* Bože, či preto | I oni hriech majú? (Chalupka, Spevy 79). S enklitickým *-že* tvorí sekundárnu interjekciu *jajže.* Táto kombinácia mohla nastať vplyvom vokatívu *Bože: Jajže,* Bože, strach veliký: | Padli Turci na Poniky; | Padli, padli o polnoci: | *Jajže,* Bože, niet pomoci (Chalupka, Spevy 62); stojí i samostatne: *Jajže,* čo sa to deje, | Že ten šuhaj slzy leje? (Chalupka, Spevy 81). Zväčša už nemá vetnú platnosť. Zachováva ju ešte v prípadoch, ako: — Nieže — nie s hurtom! Nevieš, spia mladý?! — *Jaj!* stíši hneď (Znamená to: Musím byť ticho!) (Rázus, Bača 121).

Interjekcia *jaj* je deiktickou impulzívno-imperatívnou, vždy emočného charakteru. Pri jej reduplikácii (tu skutočne ide o

reduplikáciu) nastáva dvojaká možnosť: Pri pomalej reči nastáva opakovanie *jaj, jaj, jaj,* pri veľmi rýchlej reči kombinované dvoje *j (jaj jaj)* sa zjednodušuje v jedno normálne intervokalické. Vyjadruje:

z ú f a l o s ť: Nerobte nám to! Bude z toho škandál!... — *Jajajáj!* — obrátil sa režisér, ako na javisku. — Tak sa mi prichodí zastreliť (Rázus, Krč. kráľ 211);

ú d i v: *„Jajajaj,* čo tam bolo ľudstva." Pri pomalom plači počujeme zreteľne: — *Jaj, jaj, jaj!* — jačí dievča strachom. — Mamička moja! (Rázus, Maroško[1] 56).

joj je variantom interjekcie *jaj;* významove sú veľmi podobné. Mohol rovnako vzniknúť mýlnou dekompozíciou z reduplikovaného *ojoj,* pokladáme však za istejšiu analogiu podľa *jaj,* kde mýlna dekompozícia dá sa lepšie chápať. Rovnako analogiou mohlo vzniknúť *juj* i *jej.* Význam:

o b d i v o v a n i e: *„Joj,* ako tu máte pekne!" obdivovala Koreňka komoru (Kuk. XII, 226);

p r e k v a p e n i e s v ý č i t k o u: Bežanovie gazdiná len vytreštila oči, čo hľadá u nich stará totka. *„Joj,* veď ste už dávno u nás neboli! Mali by sme vám dať vajce..." (Kuk. I[4], 41);

a f e k t o v a n ý ú d i v: *„Joj,* tá kystka by bola nášmu Janovi na halienu..." (Kuk. VII[3], 113);

v ý s m e c h: „Ja už nebudem piť." ...Ločmanka sa veľmi rozosmiala. *„Joj* — choďte! To ste už sto ráz povedali." (Kuk. II[4], 83);

s t r a c h, b o l e s ť: „Brata ti otec privalil!" *„Joj,* Bože!" (Rázus, Krč. kráľ 40);

m r z u t o s ť: „Ach, *joj* — iďže ho v čerty!" zasmiala sa jedovate Bežanka. „Tá by ti šla na paši zostať... tá ma viac rozumu, že desať takých, ako si ty. Tá by zostala! *Joj* — ale musím už ísť... radostník mi prihorí..." (Kuk. I[4], 58);

ž a r t o v n é z v o l a n i e: Jergušom zatriasla nahnevaná zima. Polapila ho za obe plecia a zmyksľovala, až mu zuby zdrkotaly. — *Joj, jej,* nehnevaj sa, — povedal a, zahodiac si teplú kabanicu z domáceho súkna, prebehol... do teplej, vykúrenej kuchyne (Ondrejov, Zboj. mladosť 14).

Jojoj — reduplikované vyjadruje bolesť i preľaknutie. Milka, stíp!!! Síl málo... — *Jojój,* Bože... Čo sa stalo?? To smrť vedľa nej!! (Rázus, Šípy 74).

jé — vyjadruje:

ú d i v: *„Jé,* deti rozbily lampu." *Jé!...!* aké to pekné! *Jé!...!* to je ľudstva;

hnev: A. „Poď sem, niečo ti poviem!" B. *„Jé* — daj mi pokoj!"

jej — vyjadruje rovnako údiv alebo nepríjemný pocit.

jejej — reduplikované: Ale tu sú svady, bitky, pravoty, hotové peklo, veľkomožná pani... — Ach, — zastonie chorá mať, neotvoriac očí. — *Jejej!* — A ešte to! Ale, — vstane naraz prudko a chytí Gáblíčku za ruku, — poďte, ukážem vám čosi! (Rázus, Krčm. kráľ 55); v tomto príklade znamená: Tu sa ešte i horšie veci dejú — mávnutie rukou pri odpovedi na otázku a zároveň na znak, že vec, o ktorú ide, je v mnohonásobných rozmeroch.

ja — je variantom *je.* Prípadne je variantom *hja,* kde *h* nie je slyšateľné. Významove *ja* i *hja* sú skoro totožné; nimi sa označuje:

odporovanie a vysvetľovanie: *Ja* — ale švagor má peňazí dosť! Ten môže podnikať (úzus): (znamená *ah:* argumentujete tú a tú vec, lenže zabúdate na to najdôležitejšie);

údiv pri rozpomínaní: Veď budeme bývať v izbách. — A kto by to všetko stačil vykúriť? — Predsa je v celom dome ústredné kúrenie. — *Ja* — ozaj... (Kavec, Grapy 99).

ja ja — reduplikované, alebo dve slová. Týchto semantémov užíva sa ako konečných súdov, vyjadrujúcich určitý pesimizmus z diania vecí. Najčastejšie ich užívajú ľudia zamĺkli, nie debatéri. Tak isto *je je.* Príklad z úzu: *Ja ja* (je je)! Tak sa veci majú!

Jaba: A. „Bol si tam?" B. „Ja ba!" (nie!);

ja ba hej: A. „Dostaňem to?" B. „Ja ba hej!" (nedostaneš!);

ja hej — pri výsmechu ako zápor: A: „Dostaňem od tebe viplatu!" B: *„Ja hej!"* (ale si počkáš!) — Šťavník.

Tieto posledné sekundárne interjekcie rozanalyzujeme a uvedieme ešte iné užitie inde.

juj — interjekcia, vyjadrujúca:

zlosť, hnev, zúrivosť: Mal si to urobiť radšej hneď, za horúca, ale najprv ho pristihnúť. — *Júj!* Človeka by porantalo! Nuž, a či som ho nepristihol?! (Kompiš, Zel. mlyn 155);

prekvapenie: Zbraň zdvihne k lícu... Vtom vyrazí — Blesk! — *Juj,* kôň, Bože! Vskutku! (Rázus, Bača 37);

hrozbu: — Však vás len doriadil ten kocúrisko! *Juj-juj,* veď my mu ho dáme ...Nebude ten dlho zajačky drhnúť, veru nie. (Maroško[1] 108);

radosť: — Juj, robila by som od rána do večera (s chuťou) (úzus);

úľak: „Alebo černokňažník...“ *„Juj!“* skríkla ktorási a odskočila. Všetky sa splašily. „Haha, ale ste sa naľakaly!“ smiala sa im. (Kuk. VII[3], 81), — Tí žandári, juj! — Ale nech ho berú! (Rázus, Bača 55);

údiv nad mnohosťou: „Pozrite, koľko ja veziem Židov.“ *„Juj,* čo ich je!“ zhíkla ženička (Kuk. X[2], 174).

fyzickú bolesť: *„Ju-u-uj!* Za nechty mi zašlo!“ vyspevoval Antuš (Kuk. II[4], 26).

(Pokračovanie).

Ján Žigo:

DEJINY DVOJHLÁSOK V SPISOVNEJ SLOVENČINE.

(Dokončenie.)

b) Praktická štúrovčina.

Teraz ešte krátky prehľad z úzu štúrovských spisovateľov. (Doklady sú z Ňeznámych básňí Janka Kráľa. V Turčianskom Sv. Martine 1938.)

I. ie.

Gen. sg. m., n. adj.: *maličkjeho* 86, *samjeho* 82, *ťažkjeho* 86, *večnjeho* 82; dat. sg. m., n. adj.: *jasnjemu* 100, *smislnjemu* 91; nom. pl. m., f., n. adj.: *šetkje* 82, *živje* 82; prítomník: *ňeberjeme* 81 (ale: *pozrem* 126); infinitív: *leťjeť* 115 (ale aj: *hladeť* 84, 88, *viseť* 79); korene: *prjemena,* Nauka 153, *ňepriňesli* 115, *popletli ste* 80, *prepasť* 79.

II. ia.

Nom. sg. n. subst.: *perja* 82, *sklepeňja* 83. Miesto neho je a: a) v 3. os. pl. slovies, ktoré majú v 1. os. sg. *-ím,* ak predchádzajúca slabika je dlhá: *slúba* 87, *slúža* 85, *svjeťa* 88, b) v koreňoch: *pokel* 84.

III. ô.

Nom. sg. n. adj.: *bludňejšuo* 81, *dobruo* 85, *hotovuo* 133, *ňeprehratuo* 84, *zluo* 85; *adv. tajnuo** 146 (ale aj: *pusto, smutno* 146), korene: *knuot* 146, *kostuol* 140, *muohou* 86, *svuoj* 83, *tvuoj* 81 (ale aj: *tvoj* 121), *uokol* 128, *živuot*** 79.

Miesto *ô* píše *o: potoček* 117, *ú: dúvera*** 99.

---

* Štúr ich tvorí príponou *o* (Nauka 97): „Táto forma v Slovenčiňe je pri tíchto príslovkách običajňe „o“,..., len v daktorích málo je „e“ alebo „i“..., napr. *mnoho, málo, dlho,...*“

** V Turci aj teraz takto hovoria.

IV. **ou.**

Inštr. sg. f. subst.: *prepasťou* 79; gen. pl. m. subst.: *hadou* 116, *hodou* 115, *predkou* 113, *stolou* 115; prisvoj. adj.: *otcou* 121 (Štúr tu má *-v: králov,* Nauka 150); *l*-ové part.: *muohou* 86.

V. **iu.**

Miesto neho je *ú:* dat. sg. n. subst.: *písaňú,* Nauka 9; akuz. sg. f. adj.: *lepšú* 93.

VI. **au, áu.**

L-ové part.: dau 122; gen. pl. f. subst.: *hláu* 118; korene: *stau* 121.

VII. **eu.**

L-ové part.: *udreu* 134.

VIII. **iu.**

L-ové part.: *dusiu* 121, *ňeprekročiu* 121, *robiu* 121, *trápiu* 121.

IX. **uu.**

I. *L*-ové part.: *padnuv* 185, *počuw* 135, *zfúknuv* 135.

II. Miesto *uu* je *ú: padnú* 12, *vikvitnú* 10, *zamrznú* 146.

X. **ieu.**

L-ové part.: *išjeu* 121, *prišjeu* 121; korene: *djeučatom* 134.

XI. **iau.**

L-ové part.: *kljau* 147, *ňepoprjau* 144.

XII. **ŕ.**

Nemá: *hlaďeť* 84, *chvílu* 84, *kŕdel* 85, *lachko* 87, *slúba* 87, *slubi* 87, *šablu* 161, *ťela* 83.

XIII. **dz.**

Má: *cudzini* 179, *cudzom* 144.

XIV. **r, l, ĺ, ŕ.**

Má: *kŕdel* 85.

XV. Rytmický zákon.

Rytmický zákon zachováva: *nasíťi* 111, *uťíši* 111, *driapu a* 65, *bjednich* 65, *ďevjatu* 67.

c) Opravy hodžovsko-hattalovské.

Opravami hodžovsko-hattalovskými, čo sa týka dvojhlások, pisovná slovenčina viac sa priblížila tomu stavu, v ktorom

je teraz. Rozdiely sú ešte najmä adj. typu *prední* a menšie drobnosti.

V gen. pl. m. subst. je už *-ov: chlapov, dubov* 11[6]; v dat., lok. ženských podstatných mien sú správne len nediftongované tvary: *vôňam, vôňach*[7] 15, *kosťam, kosťach* 16, *obrvam, obrvach* (terajší vzor „dlaň") 16. Pri neutrách je tvar s dvojhláskou: *poliam, poliach,* ale aj *poliami* 17; v nom. pl. *-a* aj *-ia: poľa, polia* 17. Pri vzore *„umenie"* nom. píše na *ie,* ale pripúšťa aj *-ia:* „N. A. V. *umen-ie, -ia*" 19. V 3. os. pl. prítomníka, a teda aj priechodníka, slovies IV. tr. *ia* kráti sa po predchádzajúcej dlhej slabike na *a,* ak je predchádzajúca spoluhláska mäkká, a v *ä,* ak je predchádzajúca spoluhláska tvrdá: *„súd-im, súď-a, -ac; kúp-im, -ä, -äc"* 49.

Dvojhlásku *iu* píše ako teraz: *umeniu* 19, *božiu* 24 (ale: *paňu* 17).

Pri adjektívach zaviedol stav terajší: *dobrý, dobrá, dobré, dobrého, dobrému* 23. Len — ako sme už spomenuli — daktoré prídavné mená na *-ný* a *-tý* pokladá za mäkké: *prední* a pod., a potom káže skloňovať: *predni, prednia, prednie, predniehо, predniemu* a pod. 24. Gen. pl. vzoru *„pole"* je už *polí* 17. — Zám. *„môj"* skloňuje sa takto: *„moj-eho, moj-emu"* 27. O part. *môhol* sa nevyslovuje celkom zreteľne, len spomína na str. 34, že podľa *„piecť, peč-iem, peč, piek-ol, peč-ený"* časuje sa aj *môcť;* znamenalo by teda, že sa má písať a vyslovovať *môhol.*

V prítomníku slovies I. tr. podľa Krátkej mluvnice je *-iem, -ieš,...: veziem* 46 tak isto v II. tr. *viniem* 47, III. tr.: *bd-ieť, hľaď-eť* alebo *-ieť, bdiem, bdieš,...* 48. (Podľa tohto vzoru časuje aj sloveso *mreť* ap. s výnimkou, že „majú v 3. os. prítom. času *ú* m. *ejú*... v ostatních os. *e* m. *ie: mr-em, -eš, -e* atď.") V V. tr. káže časovať *berem* (ale: *ženiem)* 38. Sloveso *jesť* časuje takto: *jem, ješ, je,...* 51.

L-ové part. píše s *-l* aj v mužskom rode, čím vystávajú dvojhlásky *au, eu, iu, yu* a pod., trojhlásky *ieu, iou, iau.*

Zaviedol hlásky *ä* a *ľ* (str. 1.)

Zaviedol písanie dvojhlásky *uo* ako *ô* (str. 1, 3).

---

[6] Číslo znamená stránku Krátkej mluvnice slovenskej (V Prešporku, 1852).

[7] Tento vzor je volený dosť nešťastne, pretože predchádzajúca slabika je dlhá a teda aj podľa terajšieho úzu píše sa *a* miesto *ia,* lež medzi príkladmi, ktoré sa skloňujú podľa tohto vzoru, uvádza bez poznámky aj slová *hoľa, hrobľa, nedeľa,* čo znamená, že treba ich skloňovať: *nedeľam, nedeľach* 15.

d) Samo Czambel.

Samo Czambel skloňuje už *kostiam, kostiach* 51.[8] Pri stredných podstatných menách typu *„obilie“* v nom. sg. káže písať len *ie*. V inštr. pl. pri vzore *„plece“* píše *-ami* (61). — Či treba krátiť *ia* v 3. os. pl. IV. tr., vôbec sa nezmieňuje (121—3). — Adj. typu *predni, národní* nemá; rozdeľuje ich teda tak, ako sa rozdeľujú aj teraz. — *Môj* skloňuje takto: *môjho, môjmu* 83. Ukazovacie zámeno *ten* skloňuje v pl. *té*, len v zátvorkách pripúšťa aj *tie* (aj v 3. vyd. r. 1919, str. 79).

O part. *mohol-môhol* nevyslovuje sa celkom jasne. Na str. 128 len poznačuje: „V neurčitku a v čin. príč. min. kmeň slovesný z pravidla sa dĺži v *nies-, trias-,...* atp.: *niesť-niesol,... klásť-kládol,... piecť-piekol* atď.“ ale *môcť-môhol* nespomína. Na str. 323 v Abecednom ukazovateľovi poznačuje *„mohol i môhol“*.

Pri časovaní v užívaní dvojhlások je dosť nejednotný. Infinitívy píše bez dvojhlásky: *trieť* 117, *rozumeť* 119, *horeť* 120. V prítomníku má zavše dvojhlásku, zavše nie: *trem,...* 117, *rozumiem,...* 119, *miniem* 125, *nesiem* 127, *jem, ješ, jie* 131, *berem* aj *beriem* 115.

Akuz. od slova *pani* je *paniu* 332.

e) Damborský a Pravidlá.

Po prievrate obnovená Matica znovu zavádzala prídavné mená typu *hlavní, národní* a pod., *hlavnieho, hlavniemu* ap.[9] a Sborník SPS tvary *dobrô, dobrieho, dombriemu, dobrie* (l. c.)[10], lež ani jeden pokus sa neprijal.

V časovaní boly ustavičné kolísania. Damborský[11] pripúšťa oba tvary: *trieť (trieť), trem (triem)* 289, 290, *rozumeť (rozumieť), rozumiem, rozumieš* 297, 298, *vidieť (vidieť)* 299, *berem (beriem)* 313.

Pravidlá slovenského pravopisu z r. 1931, str. 7 v týchto

[8] Číslo znamená stránku jeho Rukoväti 1902.

[9] Porov. J. Škultéty, Ako budeme písať prídavné mená, SMS I, 1922/23, 31—2. — Takto vyšlo napr. 2. vydanie Vlčkových Dejín (1923): *pôvodnie*, str. 3, proti: *pôvodné* v 1. vydaní (1890), str. 3 a pod. (V 3. vyd. z r. 1933 je už zas: pôvodné, str. 7.) — Aj v miestopisných názvoch máme po tom dosiaľ stopy; porov. *Dolní Kubín, Hornia Štubňa* a pod. — Viď aj odpoveď na túto náradu, brošúrku Ako budeme písať prídavné mená, vydal SPS r. 1924 a článok N. Stellera Ako budeme písať prídavnie mená (Sborník SPS IV, 1925, 40 a n.)

[10] Najnovšie viď knihu K. Tŕňovskí, K rečovej otázke Slovákov zreťeľom k vičitke „Proč jste se odtrhli?“ (V Trnave 1937), ktorá všetky prídavné mená takto skloňuje.

[11] Slovenská mluvnica[5] 1930.

prípadoch píšu všade *e* (okrem: *rozumiem, rozumieš).* Nové vydanie Pravidiel (1940) káže tuná všade písať a hovoriť podľa stredoslovenskej výslovnosti *ie* (str. 4, 5). — Tak isto správne navrhoval Jaz. odbor MS písať príčastie minulé *môhol*[12] (str. 9 pôvodného návrhu Pravidiel) proti doterajšiemu *mohol* paralelne k ostatným slovesám tejto skupiny, porov. *niesť-niesol* (nie: „nesol"), *piecť-piekol* (nie „pekol"), teda aj *môcť-môhol.*

Václav Polák:

K PROBLÉMU VPLYVU SLOVENČINY NA ČEŠTINU.

(Pokračovanie.)

Slovakizmus v jazyku po česky píšúceho Slováka mohol nadobudnúť aj funkciu explikatívnu; slovenským slovom vysvetľoval slovenským čitateľom neznáme české slovo, napr.:

... v kterých (hrách) se až do velikého potu (znoje) uběhati netřeba — Ribay, Kat. zdr. 1795, str. 64.

Byl (had) *čtyři sáhy dlouhý, a tak tlustý jako silného muže život (drík)* — Palkovič, Týdeník, 1812, str. 35.

Jezera (plesa) jsou (v Kurlandsku) *Libavské a Papenské jezero* — Palkovič, Týdeník 1812, str. 115.

Bude míti (jízda nebo pěchota) *pod praporci (zástavami) stoličními do pole vytáhnouti* — J. Palkovič, Výt. art. sněm. 1808, str. 32.

V týchto prípadoch vlastne ani nejde o slovakizmy v pravom smysle slova, lebo slovenské slovo tu je len pomôckou pre pochop neznámeho českého slova. Sú však dôležité pre históriu slovenského a českého lexikálneho bohatstva, lebo čiastočne nám umožňujú stanoviť existenciu toho alebo onoho slova v slovenčine alebo v češtine. Z toho alebo z narážok v korešpondencii[16] z prvej polovice XIX. stor. vyplýva, že Slováci neboli celkom oboznámení so spisovným jazykom českým, najmä keď sa úsilím Jungmannovej školy básnickej tvoril v Čechách nový spisovný jazyk, ktorý v lexikálnej štruktúre bol cudzí aj pre rodených Čechov, ako vyplýva z toho, že i v knihách českých

[12] Tak posudzoval vec aj Bernolák, ktorý na str. 86 svojej Grammaticy zachováva korennú dlhosť aj v particípiu minulom: *Mócť móhol, pomócť pomóhol.* — Dlhé *ó* v bernoláčine zodpovedá terajšiemu *ô.*

[16] Tak napr. Ján Benedikti 25. augusta 1814 píše Františkovi Palackému o dobrý slovník, aby dobre rozumel všetkým slovám nových českých kníh, lebo Thámov slovník bol už nedostatočný (Palackého korespondence a zápisky, vyd. Dr. V. J. Nováček, Čes. akad. II. 4, 1898). M. Holko v Commentatio II. historico-litteraria de documenti litterariis in senioratu kishontensi evangelico a. c. (podľa A. Pražáka, l. c. str. 227) upozorňoval na priveľmi český ráz Palkovičových spisov.

autorov z tej doby bolo veľa slov, ktoré autori vysvetľovali aj českým čitateľom v poznámkach alebo v slovníčkoch, pripojených na konci knihy. Slováci si boli vedomí tejto odchodnosti češtiny so stránky lexikálnej, najmä keď chceli písať po česky. Aby presklepili tieto rozdiely, zdôrazňovali potrebu vplyvu slovenských lexikálnych prvkov a ich prenikania do češtiny. Ich požiadavka bola čiastočne sankcionovaná učením Jungmannovým. Obohacovali tým teda vedomky v duchu romantických teórií českú slovnú zásobu a zároveň ju sbližovali so slovnou zásobou slovenských dialektov. Tak sa nevedomé slovakizmy stávajú v jazyku generácie slovenských romantikov (J. Kollára, P. J. Šafárika) vedomým prostriedkom štylistickým a charakterizačným. V epickej skladbe Žarko a Hanka volil P. J. Šafárik naschvál slová zo svojho nárečia, najmä slová, pre ktoré našiel príbuzné v iných slovanských jazykoch. Expresívny charakter väčšiny týchto slovakizmov ukazuje, že romantickým autorom slovenským išlo predovšetkým o expresivitu tohoto slovného repertoáru.

Šafárik pre „bozk" poznal české citove neutrálne slovo *hubička* (pokiaľ slovo pre „bozk" môže byť citove neutrálnym pre obsah, ktorý sa vkladá do neho), keď vraví v básni Lydya (Tatranská múza, str. 73): Sem, sem tvé pysky, ty korály hladké! | Dávej, jak holubě, hubičky sladké. | Dívčino! ty mi ssáš (jakova lest!) | Rozkoší ztřeštěné dušinky čest. | Srdce mi zžírá tvé hubičkování. | K čemu ti živé ha krve mé ssání?

V porovnaní expresivity ostatných slov s expresívnou intonáciou týchto veršov sú slová *hubička* a *hubičkování* naozaj citove neutrálnymi. S tohoto stanoviska sa javí slovo *bozk* v porovnaní so slovom *hubička* expresívnym, isteže aj vedomým slovakizmom, keď ho užije básnik vo vete typu: (Tiše se zatvářely oči) *z malinových úst libochřestný déšť kdykoli bosků se v obličej lil* (P. J. Šafárik v Prvotinách 1816, porov. Básně vo vyd. Bačkovského 1889, str. 119.). Z tohoto dôvodu užíva aj J. Kollár slovesa *bozkati* v Slávy dcere, zn. 471: *já je bozkám a jdu dále chvatem.* Teda slovenské *bozk, bozkať, pobozkať* patrí k tým slovám, ktoré do českej literatúry zaviedol P. J. Šafárik a J. Kollár, najmä keď si ho obľúbili aj českí spisovatelia, ktorí žili a pôsobili na Slovensku (B. Němcová) alebo sa Slovenskom inšpirovali (A. Heyduk), ako som bol upozornil vo svojom článku[17], kde som tiež zdôraznil expresivitu tohto slova popri čes. *polibek, pocel, hubička, líbati, políbiti, hubičkovati, celovati* a pod. v českom básnickom jazyku.

[17] V. Polák, Pôvod a význam slova *bozk, bozkať*, SR IX, 1941, str. 97—102.

Z tých istých štylistických dôvodov sa stáva teda lexikálny slovakizmus slovenským autorom romantickej éry vítaným prostriedkom expresívnym i aktualizačným v čase, keď sa slovenská literárna produkcia deje ešte výhradne jazykom českým, teda v prvej polovici minulého storočia. S tejto stránky, ale aj so stanoviska lexikálneho vplyvu slovenčiny na jazyk český zaujímavý je jazyk Jána Kollára a Pavla Jozefa Šafárika.

Za lexikálne slovakizmy v diele Šafárikovom pokladám tieto slová[18]:

BACHANT: *musíme v těch starých, neslovenských bachantích šťárati* (Dop. K., 30); Jg. (skrátenina pre Jungmannov Slovník): slc.

BUCH: *dva buchy a tři šuchy* (Dop. K. 1), Jg.: slc.

DLUŽOBA: *Ach já bídný, pošly mé sny! Dlužoba — obrok, náklad tomu synku* (Obl. 12), Jg.: slc.

DOSTIH: *Jestli budete míti dostihu, pište mi* (Dop. K. 67), Jg.: slc. ‚prázdná chvíle'.

DŘÍČNÝ: *dříčný básník* (Obl. 1363), *dříčný kousek* (Obl. 1367). Porov. nižšie pri slove *dřík*.

FAKĽA: *Mně pak ať kdo dá sem faklu rozžetou* (Obl. 1487), Jg.: slc.

GAMBA: *S gamby? Znám — Já ten* (verš) *s gamby dávno z mládí* (Obl. 643); Šafárik vykladá pod čiarou: *u Slováků znamená pysk, hubu.*

GRUMBLE: *Právě takhle dobrá grumble s gamby zní* (Obl. 645). Porov. poznámku Šafárikovu: *grumble, drumble — drndačka, na níž si sedlští pacholíci, vezmouce ji mezi (prsty) zuby, rádi pohrávají.*

GALAMUTA: *obávám se, že mě tento nepořádný pán... do veliké galamuty přivede* (Dop. K. 39). Podľa Kottovho slovníka slc.: ‚zmatek, nepořádek'.

HAKMAK: *Ale odtud nejprv vaše sváda přišla do hak-*

[18] Pre tento účel som excerpoval tieto knihy a články: Tatranská Múza s lírou slovanskou, Levoča 1814; Ukážky prekladu Aristofanových Oblakov, Čas. čes. mus. 1831; Preklad Schillerovej Márie Stuartky, Praha 1831; Počátkové českého básnictví, obzvláště prozodye, Prešpurk 1818; Slovanské starožitnosti, Praha 1837; Slovanský národopis, Praha 1842; Dopisy P. J. Šafaříka J. Kollárovi z let 1821—1828, vyd. v Čes. čas. hist. 1873—1875. Porov. aj J. Jakubec, Lit. čes. XIX. stol. II², str. 53, Dějiny čes. lit. II, str. 303. Použil som aj štát. práce Miloslava Jirdu, Mluvnické zvláštnosti ve spisích P. J. Šafaříka, Praha 1920, ktorá mi bola vypožičaná riaditeľstvom (riaditeľ univ. prof. Dr. V. Šmilauer) Slovanského seminára Karlovej univerzity v Prahe.

SOBSTVÍ: *Jeli to divná věc, když lidské huláká sobství* (Tatr. M. 16, 1).

STYD: (Krásu) *outlým chotím stydem zmílenou* (Mar. St. 102, 6); podľa Kotta na Slovensku ‚stud'.

SUŠENICE: *Papřík, an na hlavě stával, co svíce, na jedli nejvyšší za sušenice* (Tatr. M. 29, 16); Jg.: slc. ‚sušený syreček'.

ŠÁŠKA: *Jemu přiletěli* (Slovenci) *jako šášky z pólnoci* (Dop. K. 73); Jg.: slc. ‚kobylka'.

ŠIBATI: *prutem šibat* (Obl. 1413); Jg.: slc. ‚švihati, šupati'.

ŠIBENEC: *slaviti — pacholků, holomků, šibenců svět, sem, sem mé směruje mínění teď* (Tatr. M. 25, 12); Kott: slov. ‚kdo má přijít na šibenici'.

TERAZ: *Ostatně mně teraz jen spísky načim* (Dop. K. 9), slovakizmus.

UNÚVATI: *přinucen jsem opět i Vás unúvati* (Dop. K. 52); *odpusťte, že Vás přiložením dvojího psaníčka unuji* (Dop. K. 49); Jg.: slc.

VAROVATI: *V čele jejich stojí... moudrý Talbot, který pečeť varuje* (Mar. St. 40, 17); Jg. pozná len z Bernoláka, Palkoviča a Tablica; slovakizmus?*

VĚDĚTI: *Hrajnoho! Hrajnoho! noha tvá hráti věděla, věděla státi* (Tatr. M. 29, 4).

VPLYV: (Jiné obtíže) *na povahu spisu jej provázejícího žádného vplyvu neměly* (Slov. nár. V, 21).

VÝDAVEK: *jaká bude náhrada Vaší mozolné a výdavku plné práce?* (Dop. K. 58); Jg.: slc. ‚náklad'.

VYKLUČITI: *vyklučení přemnohých pustých lesův* (Slov. starož. 456, 18); podľa Kotta na Slovensku ‚vykopati'. Slovakizmus?

VYSTŘÍTI: *z té těsné vazby rámě své ven do světa vystřela* (Mar. St. 7, 18); Jg.: slc.

VYTEVŘITI: *Greč... vědy vytevřel* (Dop. K. 13); Jg.: slc. ‚vyloučiti'**

ZÁHADKA: *K dokonalému rozhodnutí této záhadky posavadní naše známost nedostačuje* (Slov. starož. 463, 9); Kott: na Slovensku ‚hádanka'.

ZABUDLIVÝ: *on člověk velice zabudlivý jest* (Dop. K. 39); Jg.: slc. ‚zapomnětlivý'.

* V slovenčine známe. — Red.

** Slovenská forma je *vytvoriť: vytvoriť ho z majetku* (úzus). — Red.

OTROVITI: *Mušického na smrt trýznili, ano ho otroviti chtěli* (Dop. K. 56); podľa Kotta sloven.

PACHOLEK: *ochotně poskytli příbytku těm šibencům, holomkům, pacholkům všem* (Tatr. M. 35); slovakizmus?*

PAŽERÁK: *ty pysky, pravý pažerák* (Obl. 865); Jg.: pozná len z Tablica.

PILŇOVATI: *chráňte a pilňujte zdraví* (Dop. K. 31); Jg.: slc. ‚pilně si hleděti'.

PLÁCE: *za peníze a pláci* (Dop. K. 3); Jg.: slc.

PODLÝ: *Hrubým činem, nejpodlejší paní by pohrdla jím, postírají její stůl* (Mar. St. 5, 25); *já blázen měl Mariinu ruku pro mně podlou být* (Mar. St. 85, 21); Jg.: slc.

PRAVOTITI: *chci se učit pravotit* (Obl. 240); Jg.: slc. ‚souditi se, pře vésti'.

PŘEK: *Což se hněv a láska spikli mně na překʔ* (Mar. St. 128, 15); Jg.: *na priek, na prieky* slc. ‚na vzdor'.

PŘISLOUCHATI: *Co jen některým krajům přislouchá, zde neměj místa* (Dop. K. 6); slovakizmus?** Jg. pozná z Tablica a Bernoláka.

PŘISNÍTI SE: *Jí by se to bylo kdy přisnilo?* (Mar. St. 9, 23); Jg.: slc. *to by se mi nebylo přisnilo.*

PŘISNÍVATI SE: *Znik se srdci přisnívá* (Mar. St. 105, 6); porov. vyššie.

PŘISTOUPATI: *Ten kuši přistoupá, v ruce ten toul láme peřestý* (Poč. 73, 20). Slovakizmus? Porov. Jg. a Kotta.

RETOVATI: *Ten by mě moh retovat, sám jediný.* (Mar. St. 36, 14); slovakizmus?** Jg.: slc. et pol. Vyskytuje sa aj v starej češtine. Porov. *reta,* ktoré sa vyskytuje u Kollára.

STUKAVÝ: *Byv dlouho nevrlý a stukavý* ... (Dop. K. 12); slovakizmus i pritom, že Jg. pozná len poľ. *stękać* = stonati?

SDRŮZGATI: *Kdyby Slováci začali před tisíci lety psáti své nářečí a Maďarů byli sdrúzgali* ... (Dop. K. 6); Jg.: slc. ‚vytlouci, pobíti'.

SEČKA: *sečku v hlavě mám* (Obl. 366); Jg.: slc. ‚řezanka'.

SHOVÁŘATI: *měli se shovářati strany způsobů posílání knih* (Dop. K. 46).

SLUCHY: *prázdná krajin těch tichost počala sluchy kuzlit* (Tatr. M. 10, 10), podľa Kotta na Slovensku ‚spánky, skráně'.

---

* Doteraz známe vo forme *paholok—paholek* ‚gazdovský sluha'. — *Red.*

** V slovenčine všeobecne známe slovo. — *Red.*

maku (Obl. 1348). Podľa Jungmannovho slovníka známe aj v Čechách i na Morave, aj v Palkovičovom slovníku.

HUDATI: *hudati na veselí* (Obl. 1354), Jg.: slc.

CHLAP: *již obětí jich se chlap prchlé stal zloby* (Tatr. M. 53, 19), podľa Kotta na Slovensku ‚rázný, dokonalý muž'.

JEDNOUC: *Jednouc Libinku opět nenadál zočiv na louce* (Tatr. M. 55, 12); *vědění jednouc se rozplyne* (Tatr. M. 14, 7). Podľa Kotta známe na Slovensku.*

KAPRA:** *neb ti kapra jako tykev s oka courá* (Obl. 328); Jg.: slc. ‚hnůj v očích'.

KLÁT: *Ta by směla pomazanou hlavu mou přehanebně katu na klát vložit dát?* (Mar. St. 33, 5); podľa Kotta slovenské.

KÁZEŇ: *Pro p. Hamuljáka sem katolícke kázně jeho bratranca katolicky scorrigoval* (Dop. K. 30); Jg.: slc. ‚kázání'.

LAKOTKÁŘ: *lakotkáři hladem mrou* (Obl. 1195); Jg.: slc. 351.

MIZNOUTI: *Jako se sníh, když slunce naň zasvíti, topí a mizne...* (Tatr. M. 14, 5); slovakizmus?

NAMĚRATI: *Neboť jsi od buka do buka žákům sukna dost neměral* (Tatr. M. 27, 14); sloven. *namerať*.

NAPOSPOL: *Spisovatelé tohoto* (druhu) *okresu... napospol cizinci... uvozují je* (Slovany) *pod rozličnými jmény* (Slov. starož. 451, 36). Podľa Kotta známe na Slovensku, pozná ho aj Palkovič.

NAČIM: *Ostatně mně teraz jen spisky do bibliographů načim* (Dop. K. 9); Jg.: slc. ‚potřeba'.

OBRVY: *Vyviň i hvězdnaté oči, i černé obrvy, holko, ty záslony věrné* (Tatr. M. 73); P. Tvrdý, Slov. fraz. slovník[2] 351.

OSUHLOST: *majíce před očima osuhlost a uzlovatost samé věci* (Slov. starož. 4, 1);

OSUHLÝ: osuhlé panství Avarů (Slov. starož. 457, 9);

OSOŽITI: *Potřebuji rady — mně by nyní mnoho osožiti mohla* (Dop. K. 64); Jg.: slc. ‚užitek přinášeti'.

OBUCH: *jen nech obuch* (Obl. 1497); Jg.: slc. ‚týl čili hřbet sekery'.

ODSOTITI: *jináče prý bude od úřadu odsotěn* (Dop. K. 55); Jg.: slc. ‚odstrčiti'.

OBZERATI: *opět na stará studia obzerati počal* (Dop. K. 29), podľa Kotta sloven.

---

* Pokiaľ bolo možno zistiť, iba na záp. Slovensku. — *Red.*

** V slovenčine všeobecne známe vo forme *karpina*. — *Red.*

Poznámka. — Nedopatrením zamenená je v tomto čísle SR strana 153 za 155. Prosíme čitateľov, aby článok takto čítali.

ZAKAPATI: *já jsem od 8 dní zle zakapal* (Dop. K. 67);
ZAROBITI: *Privatim něco zarobiti, jest nemožné* (Dop. K. 69); Jg.: slc.

ZHUMPLOVATI: *Ten člověk hrozí všech dalmatských básníkov vydáním a zhumplováním* (Dop. K. 49); Jg.: slc.

ŽIČITI: *vděky svými... ublaž... milovníka šťastného, žič jich slouze, přivaž ho k svým krásotám* (Mar. St. 128, 26); slovakizmus, lebo Jg. pozná z Bernoláka, Ribaya, Palkoviča aj Kollára.

Podobne Ján Jakubec vo svojej štúdii[19] o vplyve slovenčiny na češtinu Kollárových veršov za slovakizmy pokladá tieto slová (citácia s dokladmi v uved. článku Jakubcovom): *stužka, v ústřety, pospasy, dřík, sobství, mlaď, vatřiti, znivočiti, jihnouti, bádati* (vo význame ‚zpozorovati'), *znáti, neznati* (‚vím, umím, dovedu'), *ráčiti* (‚pochutnávati se'), *střetnouti, vymokati, lakotiti, líčiti* (‚farbiti'), *planiti* (‚vyrovnati'), *pravotiti* (‚nadobúdať práva'), *utouliti se, slář, růžtka, rýl* (‚rýč'), *pinka* (‚pěnkava'), *loutka* (‚stvol'), *kvitnice, turák* (‚groš'), *oušklebа, bočan, hálka* (‚kukla'), *mladka* (‚mladice'), *jarmo, vnada* (‚půvab'), *znoj* (‚pot'). Neskoršie prenikly tiež: *bachor, čechlík, čižmy, čižmár, dereš, devlík, kázeň, koč, krpce, oblok, párta, piroh, přísadka, salaš, sitno, šalmaj, žinčice, vřece, zbojník, zpěvanky, osuhlý, meravý, brat, čudo, jachati, pleso, třímati;* zo slovies na *-kati: achkati, bozkati, hněvičkati, potepkati, zdrávkati, lapkati* atď. Pri tejto príležitosti môžem upozorniť aj na tie slová, ktoré podľa Jungmanna neboly by jasné pri čítaní Kollárových Básní z r. 1821. Jungmann vysvetľuje v Poznamenání napr. slová: *plápol, báňský, ta, sudno* (z neporozumenia ako „lodička, člun"), *labuť („choť"), járek, jarmo, znoj, oustřeta.* Pre Slováka je tu zaujímavé, že medzi nimi je tiež niekoľko slovakizmov: *járek, znoj, oustřeta.*

Všetky takéto a podobné slovakizmy súčasne s vplyvom slovenskej fonologickej a morfologickej štruktúry v jazyku pisateľov a básnikov zo Slovenska charakteristicky zafarbujú počiatkom pominutého storočia češtinu na Slovensku a súčasne prenikajú niektoré z nich aj do slovnej zásoby českej, keď práve počiatkom storočia dochádza v Čechách k reorganizácii lexikálnej zásoby českej, keď sa čeština vymaňuje zpod vplyvu cudzích jazykov a stáva sa znovu vo väčšej miere nástrojom literárneho tvorenia.

(Pokračovanie.)

[19] O vlivu slovenského dialektu na spisovný jazyk v Kollárových básních. Sborník Od Šumavy k Tatrám, Ružomberok 1898, str. 261.

Štefan Peciar:

SLOVESNÉ VIDY A „JAZYKOVÁ SVOJSKOSŤ".*

V slovenčine, ako vo všetkých slovanských jazykoch, vyjadrujeme rozličné druhy slovesného deja (trvanie, opakovanie, začínanie, končenie) takzvanými slovesnými vidmi. Významová funkcia slovesných vidov spočíva teda vo vyjadrovaní rozličných druhov slovesného deja.

Formálne sa vyjadrujú slovesné vidy niekoľkorakými gramatickými prostriedkami. Najstarší z týchto prostriedkov, zdedený zo slovanského prajazyka, je striedanie samohlások v koreni: *nes-iem* (duratívum) — *nos-ím* (zpravidla iteratívum), *ved-iem* (duratívum) — *vod-ím* (iteratívum alebo duratívum).

Často sa striedanie samohlások kombinuje so striedaním spoluhlások na konci koreňa: *vod-ím—pri-vádz-am* (perfektívum alebo iteratívne perfektívum), *nos-ím — prináš-am* (perfektívum alebo iteratívne perfektívum), *chod-ím* (duratívum alebo iteratívum) — *pri-chádz-am* (perfektívum alebo iteratívne perfektívum). Tento druhý prostriedok, striedanie korenných spoluhlások, nikdy sa nevyskytuje v spomenutej funkcii sám, ale iba v kombinácii so striedaním korenných samohlások.

Niekedy je striedanie korenných samohlások v kombinácii so striedaním spoluhlások takého druhu, že sa rôzne vidy toho istého slovesa vyjadrujú vlastne rôznymi koreňmi, ktoré majú spoločnú len začiatočnú spoluhlásku alebo skupinu spoluhlások: *lež-ím — líh-am — ľah-nem, vy-pn-em — vy-pä-ť — vy-pín-am.*

Rovnakú funkciu ako striedanie korenných samohlások, či už samo alebo spolu so striedaním spoluhlások, máva v slovenčine aj striedanie tvarov s niektorými predponami a tvarov bez predpony: *nesiem — pri-(od-, vy-, z-)nesiem, robím — vy-(za-, pre-)robím ap.* Ale slovesná predpona, ako vieme, pôsobí okrem zmeny vidu súčasne aj zmenu času. Napríklad perfektíva s predponou nemajú pravého prítomného času, pretože ich gramatický prézens vyjadruje čas budúci. Už z toho vidno, že vyjadrovanie rôznych slovesných vidov a rôznych časov vyplynulo z rovnakej jazykovej potreby. Potvr-

* *Poznámka redakcie.* — Odpoveď Štefana Peciara na Mihálov článok: Vidy podaktorých slovies (SR X, 1—3) chce na pravú mieru uviesť nie dosť prepracovaný autorov náhľad na iteratíva s kratším tvarom (typu *spájať*) oproti dlhším (typu *spojovať* a vôbec na *-ovať*), z ktorých podaktoré sám pokladá za „hádam nezvyčajné".

dzujú nám to tie jazyky, ktoré alebo vôbec nemajú vidov, alebo nemajú tak bohato rozvinutý vidový systém ako jazyky slovanské. Napr. v angličtine alebo v nemčine majú rôzne časy veľmi často taký istý vzájomný pomer ako slovanské vidy.[1]

Ďalej využila slovenčina na vyjadrovanie vidových rozdielov prostriedku, ktorý je v slovenskom gramatickom systéme veľmi častý, striedania kvantity koreňných samohlások: *na-bi-jem — na-bí-jam, ob-u-jem — ob-ú-vam, miniem — míň-am, sypať — sýpať, kupujem-kúpim,* dialekticky *baču-jem/baču-vať — bačú-vam* ap.

Ako vidno z uvedených príkladov, pri vyjadrovaní slovesných vidov sa uplatňujú okrem hláskových alternácií aj alternácie gramatické, okrem striedania hlások pozorujeme aj striedanie slovesných gramatických typov čiže tzv. slovesných tried. Pri zmene vidu nastáva obyčajne zmena slovesnej triedy. Iba pri tvorení perfektív z duratív slovesnými predponami zmena slovesnej triedy nenastáva: *nesiem — prinesiem, vediem — privediem.* Bude to pravdepodobne preto, lebo bolo potrebné — najmä po zániku starých gramatických kategórií časov (jednoduchého futúra, postupne aj aoristu a imperfekta) — vyjadriť rôzne časy duratív. A na vyjadrenie niektorých časov sa použilo práve perfektív s predponami.

Na vyjadrovaní vidových rozdielov sa zúčastňujú v slovenčine všetky slovesné triedy. Pritom však vôbec nepozorujeme, že by jedna slovesná trieda vyjadrovala vždy ten istý slovesný vid pri všetkých slovesách. Napr.: *nosím, vodím, chodím* sú iteratíva alebo duratíva; *prosím, robím,* teda slovesá tej istej triedy, sú vždy duratíva; *strelím* je perfektívum. *Vyhadzujem* je iteratívum, *kupujem* môže mať význam iteratívny i duratívny, *radujem sa, milujem* a i. slovesá tej istej triedy majú len význam duratívny. *Volám, spievam* sú duratíva, *dávam* najčastej-

[1] O angličtine porov. v časopise Slovo a slovesnost IV, 1938, str. 18, v článku V. Mathesia *O konkurenci vidů v českém vyjadřování slovesném,* l. c. str. 15 n. — Časy v nemčine sú k slovanským vidom v podobnom pomere ako časy v angličtine. Vzájomný pomer jednotlivých časov s nášho jazykového stanoviska možno v nemčine najlepšie pozorovať v časových vetách. Napr.: Als ich nach Hause *ging, sah* ich einen alten Mann. = Keď *som išiel* domov, *videl som* starca. Naproti tomu možno v živom vyprávaní štylizovať časové súvetie napr. takto: Nachdem ich nach Hause *gekommen bin,sehe* ich, dass die Tür offen ist, und ein unbekannter Mann *lief* die Treppe hinunter. = Keď *som prišiel* domov, *vidím,* že sú dvere otvorené, a neznámy muž práve *bežal* dolu po schodoch.

šie iteratívum, zriedka duratívum, *strieľam* vždy iteratívum. Atď.

Z tohto vidno, že každé schematizovanie, ktoré násilne lepí na jednu slovesnú triedu jednotný slovesný vid, je metodicky pochybené. Treba to výslovne zdôrazniť, lebo práve v tomto časopise vyšiel nedávno príspevok Jána M i h á l a[2], v ktorom sa autor pokúša sostaviť slovesá trojakého vidu (perfektíva s predponou, iteratíva a frekventatíva) a vtesnať každý z troch spomenutých vidov pokiaľ možno do jednej slovesnej triedy. Mihál si pritom počína tak (ako sa on vyjadruje) „svojsky", že dáva pod jeden širák napr. duratívum *chýbať* a perfektíva, ako *zbaliť, rozčleniť* a i., alebo uvádza v jednej kategórii „pokračovacích" vidov duratíva *odďaľovať, skláňať, spĺňať, skloňovať, slučovať* s perfektívami *vyťahať, zváľať, spotrebovať* a s iteratívami *strieľať, vychvaľovať* a i.[3]

Tvary *osloviť, oslovovať, oslovúvať* uvádza Mihál „v abecednom poriadku" dvakrát: raz za slovesom *splniť*, druhý raz za slovesom *vysvetliť*. Chce tým Mihál azda zdôrazniť, že sloveso *osloviť* je v slovenčine také „svojské", že ho treba „v abecednom poriadku" uvádzať dvakrát? Tvar *obvíňať* spojuje Mihál so slovesom *obviniť*. Ja však cítim — a myslím, že mám pre svoju materinskú reč obstojný jazykový cit —, že *obvíňať* patrí ako duratívum alebo iteratívum k slovesu *obvinúť*. Duratívum alebo iteratívum k perfektívu *obviniť* je vždy len *obviňovať*.

Nie div, že je pri takomto narábaní s materiálom celkom „svojská", t. j. individuálne sebevoľná, aj Mihálova terminológia.[4] A „svojský" je aj jeho pravopis. Píše podľa Pravidiel *slúčiť, slučovať*, ale proti Pravidlám *zbaliť, zbaľovať*.* Nesprávne píše *žeby* dohromady.

Na konci svojej pochybenej úvahy mi Mihál adresuje takúto výčitku: (Peciar) vyvodí prenáhlene svoj súd, že tieto

[2] SR X, 1942, str. 1—3.

[3] Vyberám z Mihálovho soznamu tvary čo možno srozumiteľné. Musím však konštatovať, že väčšina Mihálových „svojských" tvarov je tvorená tak individuálne sebevoľne, že sú tvarove nepochopiteľné, ale predovšetkým významove nesrozumiteľné. Miesto príkladov odkazujem na Mihálov soznam, l. c. str. 2. Na svoje tvrdenie, že „sú tu podané tvary celkom správne", Mihál zabudol uviesť presvedčujúci dôkaz. Vôbec sa nezmienil, čo je preňho kritériom správnosti.

[4] Porov. o nej moje poznámky v Slováku XXIV, 1942, č. 272, str. 8. v článku *Zo zápisníka slovenského lingvistu.*

* Táto chyba a jej podobné, ktoré sa tak často zjavujú aj pri bedlivej pozornosti, je dôkazom, že prax vyžaduje *vonkoncom* uzákoniť znelostnú asimiláciu predpôn *s-, so-, z-, zo-*, a nielen v osamotených prípadoch, ako *zmilovať* (smilovať), *zrúbať* (srúbať), *zvada* (svada) ap. — *Red.*

slovesá (ide o frekventatíva na *-úvať*) sú v slovenčine nesystémové... Tu sa ukazuje, že Mihál nevie ani poriadne citovať. Na príslušnom mieste[5] píšem výslovne, že frekventatíva na *-úvať* sú nesystémové v spisovnej slovenčine, a podrobne svoj názor odôvodňujem. Ak bol Mihál doteraz presvedčený, že spisovná slovenčina = „slovenčina vôbec", musí si uvedomiť svoj omyl. Moderná funkčná lingvistika veľmi presne a metodicky správne rozoznáva okrem spisovného jazyka a nárečí takzvané jazykové štýly, ktorých je v každom jazyku pomerne značné množstvo. Sú štýly individuálne a spoločenské. Individuálne štýly patria do spisovného jazyka len potiaľ, pokiaľ sa blížia niektorému štýlu sociálnemu, ktorý je súčiastkou spisovného jazyka.[6] Mihál by nemal vyhlasovať svoje individuálne tvary za „svojskosť" spisovnej slovenčiny. Veru „každý z nás čuje rozdiel" medzi mihálovským individuálnym štýlom a spisovnou normou. Ak teda slovenčina má frekventatíva na *-úvať* a ak „sú veľmi výhodné", ako tvrdí Mihál, musíme si uvedomiť, že sa toto tvrdenie týka len individuálneho štýlu istého príslušníka slovenského jazyka, ale nie spisovnej normy. To, čo nám chce Mihál o tejto veci „predložiť" (l. c. str. 3), môže zaujímať iba toho, kto na akékoľvek ľubovoľné tvrdenie nepotrebuje dôkaz.

My však budeme pri skúmaní akýchkoľvek gramatických kategórií, teda aj pri skúmaní slovesných vidov, vychádzať nie z tvarov, tvorených ľubovoľne podľa istých schém, lež z jazykových potrieb, z funkcie známych tvarov.[7]

Materiál, ktorý chceme skúmať, obmedzíme si na Mihálove príklady. Frekventatíva na *-úvať* by sme vlastne mali zo svojho pozorovania vylúčiť, lebo podľa môjho výkladu[8], na ktorom aj teraz trvám, nepatria frekventatíva na *-úvať* svojím tvarom do spisovnej normy. Sme však nútení zaoberať sa týmito slovesami preto, lebo Mihál v svojom sozname uvádza aj také tvary, ktoré sa *nemôžu vyskytnúť ani* v slovenských nárečiach, hoci niektoré slovenské nárečia poznajú kategóriu frekventatív na *-úvať*.

[5] SR IX, 1942, str. 299.

[6] Napríklad *argot* je síce štýl istej sociálnej vrstvy, ale nie je súčasťou spisovného jazyka čiže tzv. spisovnej normy.

[7] Túto metodickú požiadavku zdôraznil V. Mathesius v článku *Vyjadřování pasivní perspektivy v české větě*, Listy filologické 67, 1940, str. 311.

[8] *Úvaha nad slovenskými slovesami na* -úvať, SR IX, 1942, str. 294 n., najmä 296—98.

V I. stĺpci Mihálových príkladov čítame väčšinou slovesá na *-iť*. Len *chýbať, spísať* a *vytiahnuť* patria do iných slovesných tried. *Chýbať* a jednoduché *písať* sú duratíva na *-ať*. Predponou *s-* (alebo inými predponami) možno od *písať* utvoriť perfektívum *spísať* (alebo iné). *Vytiahnuť* je perfektívum, utvorené predponou *vy-* od duratíva *tiahnuť*, ktoré slovenčina pozná v tomto tvare len v zúženom význame *(vojsko tiahne)*. Ináč sa užíva duratíva *ťahať*.[9] K základnému slovesu *ťahať, tiahnuť*, ktoré je duratívum, teda imperfektívum, potrebuje jazyk osobitný tvar na označenie vidu perfektívneho a vidu opakovacieho. Perfektívum (vid dok.) k tomuto slovesu sa tvorí perfektivujúcimi predponami. Napr.: *vyťahať/vytiahnuť, zaťahať/zatiahnuť, odtiahnuť (odťahať* má iný význam: *To si musíš odťahať* — „poodnášať, poodvážať" v expresívnom štýle), *pretiahnuť* (**preťahať* nejestvuje), *stiahnuť (sťahať* [*sa*] má úplne iný význam: *kôň sa sťahá* čiže *pretiahne)* atď. Tvary *vytiahnuť* a *vyťahať*, ktoré Mihál zaraďuje každý do inej kategórie, patria v skutočnosti obidva do kategórie perfektív (slovies perfektívnych). Jemný rozdiel je medzi nimi ten, že *vytiahnuť* je sloveso okamžité (začiatok a koniec deja splývajú), kým *vyťahať* je síce tiež sloveso perfektívne, ale vyjadruje dokončenie deja trvacieho, prípadne opakovaného (*zlá látka sa vyťahá*).[10] Tvarov *zatiahnuť* a *zaťahať* sa užíva striedavo v rovnakom význame, hoci aj medzi nimi je m o ž n ý taký istý jemný rozdiel, aký sme pozorovali medzi *vytiahnuť* a *vyťahať*. Pri niektorých slovesách sa kríži význam s vidom viac, pri iných menej. Nič tu nemožno tvrdiť paušálne bez presného zistenia.

Iteratívum k *vytiahnuť*, vyjadrujúce opakovanie činnosti „vytiahnuť" bez ohľadu na výsledok opakovanej činnosti a na jej dokončenie, znie *vyťahovať*. V istej situácii môže byť *vyťahovať* aj duratívum: *vyťahujem (= ťahám) si tŕň z nohy, práve si vyťahujem pero zo zásuvky* ap. Od iteratíva *vyťahovať* možno perfektivujúcou predponou utvoriť iteratívne perfektívum *povyťahovať*. Príponou *-va-* a zdĺžením poslednej slabiky

[9] V češtine naopak je obvyklé duratívum *táhnouti*.

[10] V expresívnom štýle býva sloveso *vyťahať* iteratívne perfektívne, t. j. vyjadruje dokončenie deja opakovaného. Predstavme si napr. túto situáciu: Matka chce upozorniť dieťa, že jej berie veľmi mnoho zo zásoby ovocia, takže hrozí spotrebovanie celej zásoby. Svoje upozornenie vyjadrí expresívnou vetou: *Všetko ovocie mi v y ť a h á š* (= vynosíš).

pred touto príponou tvorí sa frekventatívum *vyťahovávať* a od neho opäť perfektívum frekventatívne *povyťahovávať,* ktorého sa však v intelektuálnej reči takmer neužíva, pretože nevyjadruje nijakú novú predstavu, lež je iba tvarovou obmenou (ktorá môže byť štylisticky využitá) iteratívneho perfektíva *povyťahovať.*

Vo väčšine slovenských nárečí máme miesto spisovných slovesných tvarov na *-ova-* tvary na *-uva-.* V niektorých z týchto nárečí tvoria sa od slovies na *-uva-* frekventatíva na *-úva-.*[11] A tak aj frekventatívum od nárečového *vyťahuvať* môže znieť *vyťahúvať* (ak sa miesto tvaru na *-úvať* neužíva tvaru na *-uvávať)* a od neho sa prípadne môže tvoriť frekventatívne perfektívum *povyťahúvať.* Obvyklý je ešte tvar *ťahávať.* Je to iteratívum, prípadne frekventatívum od duratíva *ťahať.*

Vo vidovej rodine slovesa *ťahať* jestvujú teda tieto spisovné tvary: perfektívum *vytiahnuť*[12] (symbolicky ho označíme •|) alebo *vyťahať* (symbolicky ——|, prípadne — — —|), iteratívne perfektívum *povyťahovať* (označíme ho symbolicky . . . . .|, prípadne — — —|), ďalej duratívum *ťahať* (symbolicky ————), iteratíva *vyťahovať* (. . . . .) alebo *ťahávať* (— — —) a konečne frekventatívum *vyťahovávať* (symbolicky ho možno označiť len ako iteratívum . . . . . alebo ————).[13]

Okrem spomenutých tvarov, jestvujúcich v spisovnej norme a vyplývajúcich z vyjadrovacích potrieb intelektuálnej reči, možno utvoriť pomerne veľké množstvo iných tvarov, ktoré však v intelektuálnej reči nemajú nijakú významovú funkciu (podľa terminologie K. Bühlera „Darstellungsfunktion"[14], pretože všetko, čo možno vo významovej oblasti slovesa *ťahať*

---

[11] Porov. v mojom citovanom článku, SR IX, 1942, str. 294 n.

[12] Miesto predpony *vy-* možno použiť ktorúkoľvek inú perfektivujúcu predponu.

[13] Splývanie predstavy „vyťahovávať" s predstavou „vyťahovať" (porov. symbolické označenie!) nám jasne potvrdzuje, že tieto dva tvary možno pokladať iba za štylistické alebo fakultatívne tvarové varianty tej istej funkcie. Z toho vyplýva, že pre spisovnú normu dostačí jeden z týchto tvarov, a pretože za súčiastku spisovnej normy pokladáme tvary čo najmenej nápadné, vžité, obvyklé, „automatizované", budeme považovať tvar *vyťahovať* za normálny, tvar *vyťahovávať* za možnú štylistickú obmenu normálneho tvaru *vyťahovať.*

[14] Porov. k tomu napríklad úvahu J. v. Laziczia *Probleme der Phonologie,* Ungarische Jahrbücher XV, str. 495 n., najmä str. 501 n.

v intelektuálnej reči vidmi vyjadriť, je vyčerpané uvedenými tvarmi.

Formy, ako: *vyťahávať, povyťahávať, povyťahovávať, povyťahúvať* a i. možno síce utvoriť a môžu byť dokonca individuálne charakteristické, ale nemožno ich pokladať za súčiastku jazykovej normy, najmä nie normy spisovnej, ktorá sa vyznačuje istou racionalizovanosťou. Pre toto racionálne usporiadanie spisovnej normy neznášame v nej priveľkú hypertrofiu tvarov. *Zriedkavé tvary, ktoré nevyjadrujú nijaký nový význam, ale iba formálne obmeňujú obvyklé tvary, nemožno pokladať za súčiastku spisovnej normy, lež iba za individuálne štylistické varianty tvarov normálnych.*

Istá hypertrofia tvarov môže jestvovať len v nesystematickej kombinácii prvkov rôznych nárečí. Musíme si však náležite uvedomiť, že spisovná norma nie je kombinácia všetkých možných nárečových tvarov („aby sa ani jednému nárečiu neukrivdilo"), ale že je to jazykový *systém osobitných funkcií* (sociálnych, výchovných, národných a i.) a že sa tento „spisovný" systém práve pre svoje osobitné funkcie nemôže ani približovať k nejakému ľudovému nárečiu, tým menej kryť sa s niektorým nárečím, nech by toto nárečie niektorí jeho príslušníci pokladali za akokoľvek „írečité", „svojské", „čisté", „nepokazené", „najlepšie zachované", ako sa s týmito výrazmi stretávame.*

Vráťme sa teraz k Mihálovým príkladom! Miesto osobitného výkladu o každom jednotlivom slovese sostavíme si prehľadné tabuľky príslušných tvarov podľa slovesných vidov. Pri každom tvare budeme postupovať podľa kritérií, ktoré sme naznačili pri slovese *vytiahnuť*. Po starostlivom rozbore obmedzeného materiálu zaradíme jednotlivé tvary do príslušných kategórií v prehľadnej tabuľke takto:

* Štefan Peciar po spôsobe iných západných spisovných reči s dávnejšou kultúrou, najmä však češtiny, pokladá aj náš pomerne mladý spisovný jazyk už celkom za hotový, na ktorom už sotva čo treba meniť so stránky tvarovej a slovníkovej, čím si vysvetlíme aj jeho odlišné stanovisko oproti kratším tvarom iteratív typu *napĺňať*, Mihálom vyzdvihnutých ako originálnych tvarov slovenských. Našou snahou nemôže byť vytvoriť typ kratších iteratív zo spisovného jazyka, najmä keď sú mnohé už zaužívané (napríklad *spájať*), ale ich ponechať popri dlhších tvaroch iteratív na *-ovať* ako rovnocenné dvojice. Chybou by tiež bolo umele utvárať kratšie tvary iteratív a nimi vonkoncom povytískať typ dlhších iteratív na *-ovať*. — *Red.*

Perfektíva (slovesá dok.) jednoduché	iteratívne
sbaliť	posbaľovať
rozčleniť	— — — — —
rozdeliť	porozdeľovať
oddialiť	poodďaľovať
odhaliť	poodhaľovať
oholiť	povyháľať
zhroziť sa	— — — — —
pohroziť (sa)	navyhrážať (sa)
ohroziť	— — — — —
vychváliť	— — — — —
(s)chybiť	— — — — —
— — — — — — — — — — — — —	
skaliť (abstr.)	— — — — —
zakaliť (konkrét.)	— — — — —
skloniť (sa)	— — — — —
(pokloniť sa)	— — — — —
slúčiť	— — — — —
rozlúčiť (sa)	— — — — —
zmáliť sa	— — — — —
zobraziť	— — — — —
spáliť	— — — — —
opáliť (neosob.)	— — — — — —
spísať	pospisovať

Imperfektíva (slovesá nedok.)

duratíva	iteratíva		frekventatíva
	k duratívam	*k perfektívam*	
baliť	sbaľovať	balievať	— — — — —
členiť	rozčleňovať	— — — — —	— — — — —
deliť	rozdeľovať	delievať	— — — — —
	odďaľovať	— — — — —	— — — — —
*haliť	odhaľovať	*halievať	— — — — —
holiť	vyháľať	holievať	— — — — —
hroziť sa	— — — — —	hrozievať sa	— — — — —
hroziť (sa)	vyhrážať (sa)	hrozievať (sa)	— — — — —
	ohrozovať	— — — — —	— — — — —
chváliť	vychvaľovať	chválievať	— — — — —
	chybovať	— — — — —	chybovávať
chýbať /chybieť	— — — — —	*chýbavať /chybievať	— — — — —
kaliť	— — — — —	kalievať	— — — — —
kaliť	zakaľovať	kalievať	— — — — —
kloniť (sa) /skláňať (sa)		skláňať (sa) /*klonievať (sa)	— — — — —
klaňať sa	— — — — —	— — — — —	— — — — —
	slučovať	— — — — —	— — — — —
lúčiť sa,	rozlučovať (sa)	lúčievať sa	— — — — —
máliť sa	— — — — —	málievať sa	— — — — —
zobrazovať	— — — — —	— — — — —	— — — — —
páliť	spaľovať	pálievať	— — — — —
páliť	— — — — —	pálievať	— — — — —
písať	spisovať	písavať	— — — — —

osloviť	— — — — —	oslovovať	— — — — —	— — — — —
poprosiť	— — — — —	prosiť — — — — —	prosievať	— — — — —
zasmoliť	— — — — —	zasmoľovať	— — — — —	— — — — —
ustáliť	— — — — —	ustaľovať	— — — — —	— — — — —
streliť	vystrieľať	— — — — — {strieľať /vystreľovať	— — — — —	strieľavať
vysvetliť	— — — — —	vysvetľovať	— — — — —	vysvetľovávať
oškúliť	— — — — —	oškuľovať	— — — — —	— — — — —
zaškúliť	— — — — —	škúliť — — — — —	škúlievať	— — — — —
{vytiahnuť /vyťahať	povyťahovať	ťahať vyťahovať	ťahávať	vyťahovávať
vytmoliť (sa)	— — — — —	tmoliť (sa)[15] — — — — —	tmolievať (sa)	— — — — —
spotrebovať	— — — — —	— — — — — spotrebovávať	— — — — —	— — — — —
— — — — —	— — — — —	potrebovať — — — — —	— — — — —	— — — — —
upotrebiť	— — — — —	upotrebovať	— — — — —	upotrebovávať
ustáliť	— — — — —	ustaľovať	— — — — —	ustaľovávať
zvaliť (abstr.)	— — — — —	zvaľovať	— — — — —	zvaľovávať
zvaliť (konkrét.)	zváľať	{valiť /váľať váľať	valievať	váľavať
obviniť	— — — — —	{viniť /obviňovať obviňovať	*vinievať	— — — — —
zvoliť	— — — — —	voliť — — — — —	volievať	— — — — —
privoliť	— — — — —	privoľovať	— — — — —	— — — — —
požmoliť	— — — — —	žmoliť[16] požmoľovať	žmolievať	— — — — —

[15] Tvary slovesa *tmoliť (sa)* a jeho zloženín patria medzi výrazy expresívne. Nie sú teda súčiastkou intelektuálnej spisovnej normy.

[16] Sloveso *žmoliť* a jeho zloženiny sú opäť výrazy expresívne.

Uvedená tabuľka je pre nás veľmi poučná. Predovšetkým z nej vidno, že veľká väčšina slovies nemá „všetky" vidy. Niektorému slovesu chýba tvar, ktorý by vyjadroval duratívum, pri inom nenachádzame tvar pre perfektívum a zasa iné, povedzme, *chýbať*, alebo *potrebovať*, má základný tvar iba pre duratívum. Od *chýbať* sa odvodzuje len zriedkavé iteratívum *(chýbavať)*. Atď. Vyplýva to vždy z významovej povahy základného slovesa. Mihál si náhodou vybral práve také slovesá, ktoré väčšinou nie sú tvarove príliš produktívne. Tak sme napríklad pozorovali, že skoro pri všetkých chýba tvar pre frekventatívum. To znamená, že sa tvary na *-úvať* pri väčšine uvedených slovies nevyskytujú ani v nárečiach a že si ich Mihál vymyslel. Rovnako si vymyslel väčšinu tvarov na *-ať*, uvedených l. c. v II. stĺpci (*zbáľať, oddiaľať, odháľať* — k *odhaliť!, zhrážať, vychvaľať, schýbať* — od *schybiť!, skáľať* — od *skaliť!, zmáľať* — od *zmáliť*, ktoré nejestvuje, pretože slovenčina má len zvratné [*z*]*máliť sa*, a mn. i.) a niektoré tvary na *-ovať (ohoľovať, zhrozovať* — od *zhroziť*, ktoré nejestvuje, lebo máme len zvratné *zhroziť sa, zmaľovať* — zase od nejestvujúceho *zmáliť* a i.).

Ďalej sa ukazuje, že niektoré slovesné tvary možno použiť na vyjadrenie dvojakého vidu. Týka sa to najmä niektorých iteratív, ktoré môžu v istej situácii vyjadrovať prosté trvanie deja, takže ich potom treba pokladať za duratíva.[17] Tento zjav (všeobecne sa mu v lingvistike hovorí *homosemia)* súvisí asi s prvým, s nedostatkom tvarov pre niektoré významy.

Z možnosti používania jedného tvaru na označenie dvojakého vidu vyplynula, ako myslím, možnosť „konkurencie" vidov, t. j. zjav, že „podľa rôznej jazykovej štylizácie môžeme použiť o tej istej objektívnej skutočnosti rôznych slovesných vidov".[18] V skutočnosti tu nejde — tak sa domnievam — o konkurenciu vidov, ale o *konkurenciu tvarov* v istej situácii. Kolízia rôznych tvarov pri vyjadrovaní tých istých vidov mohla ľahko nastať tým, že sa pre nedostatok tvarov pri niektorých slovesách používaly tie isté tvary na označenie rôznych vidov — podľa situácie. Analogicky sa začaly používať podľa tej istej situácie rovnaké tvary aj pri takých slovesách,

[17] V našej tabuľke sú takéto tvary písané medzi stĺpcom duratív a stĺpcom iteratív, napr. *oddľaľovať, ohrozovať* (v Pravidlách sloven. pravopisu je tvar *ohrožovať), chybovať, slučovať, oslovovať* a i.

[18] Porov. V. Mathesius, *O konkurenci vidů v českém vyjadřování slovesném,* Slovo a slovesnost IV, 1938, str. 15 n., najmä str. 18.

ktoré sú tvarove produktívne a majú pre každý vid alebo pre väčšinu vidov osobitné tvary.[19]

Konečne nás tabuľka poučuje, že sa systém vidov často kríži s významom slovies. Napr. duratívum má úplne iný význam než perfektívum.[20] Preto bolo treba písať v tabuľke niekedy do dvoch alebo i do troch riadkov tvary etymologicky príbuzné.

Ako vidno z našej úvahy, nie je otázka slovesných vidov taká jednoduchá, ako si ju predstavuje Mihál. I tu — ako pri každej vážnej otázke — platí, že nám nepomôžu heslá (ani hmlisté heslo „jazykovej svojskosti"), ale predovšetkým svedomitá, kritická a zodpovedná práca.

Jozef Liška:

ROZRIEŠIME SI OTÁZKU PÔVODU VÝCHODNEJ SLOVENČINY?

(Pokračovanie.)

Po tomto prehľade východoslovenských kvantitatívnych a prízvukových pomerov mali by sme zodpovedať na otázky: 1. Prečo sa vlastne vo východoslovenských nárečiach kvantita stratila a prízvuk presunul na predposlednú slabiku? 2. Ktorý z tých dvoch zjavov bol vykonaný skorej? 3. Určiť chronologiu oboch zmien. 4. Je to zjav domáci, alebo cudzí?

Aby sme lepšie pochopili dnešný východoslovenský stav, pozrime, aké sú výsledky praslovanských prízvukových, intonačných a kvantitatívnych pomerov v ostatných slovanských jazykoch a nárečiach.

I. P r í z v u k. Pod názvom prízvuk zahrňujeme *výdychovú* (exspiratórnu) stránku reči a *tónovú* (hudobnú, muzikálnu), zvanú aj i n t o n á c i a. Obidve stránky prízvukové zjavujú sa vo všetkých jazykoch spoločne, lenže v niektorých vyniká stránka výdychová nad tónovou, tu hovoríme o jazykoch s *prízvukom výdychovým*, v iných zas prevláda tónová stránka nad výdychovou, potom hovoríme o jazykoch s *prízvukom tónovým*.

1. Podľa toho väčšina slovanských jazykov má výdychový prízvuk, len srbčina a slovinčina má prízvuk tónový (muzikálny).

2. V praslovančine bol prízvuk *voľný*, to znamená, že v rozličných tvaroch toho istého slova mohol stáť na rozličných sla-

[19] Porov. v tabuľke napr. tvary *váľať* a *obviňovať*, ktoré môžu mať podľa situácie nielen význam iteratívny, ale aj duratívny, hoci jestvujú duratíva *valiť* a *viniť*.

[20] Porov. napr. *chýbať* a *chybiť*, *hroziť* a *ohroziť*, *klaňať sa* a *skloniť (sa)*, *voliť* a *privoliť* a i.

bikách. Voľný prízvuk je doteraz v ruštine a juhoslovanských jazykoch. V ostatných slovanských jazykoch hlavný prízvuk sa *ustálil* a) na *prvej* slabike, napr. v češtine, západnej slovenčine, alebo b) na *predposlednej* slabike, a to v strednej a východnej slovenčine, poľštine, v čiastke rusínskych nárečí, ba aj v niektorých nárečiach českých a bulharských.[145]

II. K v a n t i t a. Dnešné krátke a dlhé samohlásky v našom jazyku sú tiež výsledkom dlhého vývoja, najmä prízvukových a intonančných pomerov. Prízvuk (teda výdychová i tónová stránka reči) a kvantita boly od seba veľmi závislé. S fonologického hľadiska dnes sú prízvuk a kvantita v pomere inkompatibility, to znamená, že jazyky s fonologickým voľným prízvukom (ruština, bulharčina), ktoré prízvukom môžu rozlišovať slová a tvary, nepoznajú zároveň funkčnú kvantitu. Naopak, jazyky s funkčnou kvantitou (čeština, slovenčina) nepoužívajúc prízvuk v hraniciach slova pre rozlišovanie významov a tvarov.[146]

Aké je teda miesto východoslovenských nárečí so stránky prízvukovej a kvantitatívnej?

Ako som už vyššie spomenul, dnes už skoro na celom území východného Slovenska niet dlhých samohlások a prízvuk je na predposlednej slabike slova. So stratou kvantity a prízvukom na predposlednej slabike sa stretávame aj v susedných nárečiach *rusínskych,* ktoré sú na území východného Slovenska (na Podkarpatskej Rusi je totiž väčšinou fonologický voľný prízvuk), ďalej v poľských nárečiach *goralských* na Spiši, kým na poľskej strane podhalské nárečia nemajú síce dĺžok, ale hlavný prízvuk majú na prvej slabike. Iba krátke samohlásky a presunutý prízvuk na predposlednej slabike má aj časť *gemerských* nárečí, *hornooravské* nárečie, ďalej nárečia v okolí *Čadce* a na Morave *lašské* nárečia.

Zpravidla hranice týchto dvoch zjavov sa kryjú. V lašských nárečiach[147] však strata kvantity je na menšom území, ako prízvuk na predposlednej slabike (Hranice, Kelč, Val. Meziříčí a Rožňov majú dlhé samohlásky zachované, ale prízvuk už presunutý na predposlednej slabike). Z gemerských nárečí tiež asi jedna tretina nemá dlhých samohlások a prízvuk je na penultime, len Vlachovo a Gočovo pri Dobšinej v tej oblasti má zachovanú kvantitu, ale presunutý prízvuk na predposlednej slabike.[148] Dlhé samohlásky, pravda, ich počet redukovaný tzv.

[145] Trávníček, Hist. mluvnice československá, str. 245.
[146] L. Novák, Fonologia a štúdium slovenčiny, SR II, 154.
[147] Čsl. vlastivěda III, str. 115.
[148] Tóbik, viď priloženú mapu v SMS XV, 1937, str. 128.

rytmickým zákonom, ale hlavný slovný prízvuk na predposlednej slabike má veľká časť stredoslovenských nárečí. *Zo spomenutých prípadov dalo by sa súdiť, že najprv sa presunul prízvuk na predposlednú slabiku a až potom zanikly dlhé samohlásky.*

Ako vidno, kvantitatívne a prízvukové pomery vo východnej slovenčine nie sú v západoslovanskej oblasti také nevšedné a neobyčajné, že by sme ich museli a priori pokladať za *„polonizmy"*. Nie, to je iba povrchný predpoklad. Strata dlhých samohlások a presunutie prízvuku na predposlednú slabiku sú síce charakteristické znaky poľštiny, nie sú však výlučne poľské. Ide nám tu teda vysvetliť pravdepodobný vývoj kvantitatívnych a prízvukových pomerov vo východnej slovenčine a ukázať, či a ako ony súvisia s podobnými pomerami v strednej slovenčine, resp. v iných nárečiach.

Názory väčšiny lingvistov sa shodujú v tom, že v tých jazykoch, ktoré na rázcestí, čí si majú vybrať fonologickú kvantitu, alebo fonologický prízvuk, rozhodly sa pre funkčnú kvantitu (čeština, slovenčina, poľština), voľný prízvuk bol eliminovaný zo slovnej fonologie tým, že sa ustálil[148a] na prvej slabike a potom až neskoršie v niektorých nárečiach sa vyvinul prízvuk na slabike predposlednej.[149] *Flajšhans*[150] naproti tomu myslí, že vývoj bol opačný; celý československý jazyk — podľa neho — zmenil voľný prízvuk v stály na slabike predposlednej ako poľština a z neho sa vo väčšine nárečí vyvinul časom prízvuk na slabike prvej. Túto možnosť pripúšťa za pravdepodobnú aj B. *Havránek*.[151] Zdá sa, že prvý predpoklad je správnejší.

Celkom daly by sa shrnúť hlavné doterajšie názory o východoslovenskej kvantite a prízvuku takto. Vývoj prízvuku nemožno sledovať tak podrobne ako iné hláskové zjavy, lebo sa nikdy neoznačoval. Na to, že kedysi boly na východnom Slovensku dlhé samohlásky, súdilo sa doteraz z nerovnakých striednic za *e, o* v slabikách dlhých a krátkych, napr. *vira, vjera-veric, kuň-koňa* ap. Hlavný prízvuk bol najprv na prvej slabike ako v ostatných nárečiach slovenských a českých. Terajší prízvuk na predposlednej slabike *Trávníček*[152] vysvetľuje tak, že bočný prízvuk stal sa silnejším ako hlavný prízvuk.

[148a] Podľa Ľ. Nováka v slovenčine podľa vzoru maďarského, v češtine podľa nemeckého, SR II, str. 156.

[149] Trávníček, Hist. mluv. čsl., str. 145.

[150] Přísp. jaz. 96—98.

[151] Nářečí, 115.

[152] Přísp. k děj. čes. jaz. 96—98.

Chronologia štabilizovania prízvuku na predposlednej slabike a straty kvantity robí tiež ťažkosti, ale všeobecne sa myslí, že obidva zjavy spadajú asi do rovnakej doby, teda pravdepodobne do XVI. storočia.[153] Azda najviac pozornosti tej otázke venoval *E. Novák*.[154] On myslí, že vo východnej slovenčine až po postupnom zániku kvantity nefonologický prízvuk presunul sa s prvej slabiky na predposlednú, čím prízvuk, umožňujúci členitejšie *frázeovanie,* stal sa subjektívne a potom i objektívne o niečo silnejším.

Definitívne názory o týchto otázkach bude možno povedať až po dôkladnom preštudovaní všetkých východoslovenských nárečí. Ale už aj sotácke nárečia v severovýchodnom Zemplíne, v ktorých je funčná kvantita do istej miery zachovaná dodnes, v mnohom nám posvietia na tú vec. Je zaujímavé, že ony nás upozorňujú na veľkú podobnosť prízvukových a kvantitatívnych pomerov východoslovenských práve pomerom v nárečiach stredoslovenských.

Už na začiatku som spomenul, že obidve stránky prízvukové, výdychová aj tónová, zjavujú sa v jazykoch spoločne. Zatiaľ čo na jednej strane v češtine a západnej slovenčine zvíťazila stránka výdychová nad tónovou a prízvuk sám ustúpil pred funkčnou kvantitou, na druhom konci u južných Slovanov prevládla zas tónová stránka prízvuku nad výdychovou a voľný prízvuk zatlačil nefonologickú kvantitu. Keď si teraz predstavíme dávne osídlenie Slovákov, z toho sídla „Stredoslovákov" omnoho južnejšie ako dnes, a sídla „Východoslovákov" tiež južnejšie a posunuté na západ, potom sa nám nebude zdať čudné, že „stredo-východoslovenská" jazyková oblasť ako križovatka dvoch protikladných svetov má akési „kompromisné" výsledky. Neskoršie, pravda, k tomu pristúpilo ešte aj susedstvo ruskej oblasti.

Domnievam sa, že prízvuk v stredoslovenskej a východoslovenskej oblasti nikdy nestratil svoju výraznosť oproti kvantite v takej miere, ako napríklad v češtine alebo západnej slovenčine. Povedal by som, že *aspoň výdychová stránka prízvuku „n e o d p u t n a l a" sa tak voľne od kvantity, a preto dlhé samohlásky vyslovovaly sa tu s väčším prídychom ako v západnej slovenčine a češtine, ba časom, to najmä vo východnejších oblastiach, dlhé samohlásky strhly na seba úplne prízvuk,* čo teraz vidíme ešte v sotáckych nárečiach v severovýchodnom

[153] J. Stanislav, Pôvod, 35.

[154] Fonologia a štúdium slovenčiny, SR II, 153--157 a Slovenské a podkarpatoruské nárečia vo svetle europskej fonologickej geografie, LS I/II, str. 12—16.

Zemplíne. Tým, že stredná a východná slovenčina mala k dispozícii uplatniť aj tónovú (melodickú) stránku reči, hlavne na *podčiarknutie* závažnosti, dôležitosti slova, čo sa často stávalo napríklad v rozprávacom štýle, najľahšie na predposlednej slabike, pochopiteľne strácala na svojom význame (na svojej „funkčnej kapacite") kvantita.

To sa prejavilo aj *foneticky*. Dlhé samohlásky tým, že sa vyslovovaly s väčšou intenzitou, spotrebovaly viac energie-výdychového prúdu, čím nasledujúca slabika sa musela vysloviť krátko. Ak teda najbližšia samohláska bola dlhá, vyslovila sa s menšou intenzitou, takže mala sluchový dojem samohlásky krátkej. Tak asi došlo v strednej slovenčine k tzv. r y t m i c k é m u k r á t e n i u, podľa ktorého v jednom slove dve dlhé samohlásky nemôžu po sebe nasledovať.

Niečo podobného predpokladám aj pre východnú slovenčinu. Ukazujú na to prípady v sotáckom nárečí obce Modrá n/C., napríklad v 1. os. pl. préz. *páľim'ä, cygáňem'ä* proti *volám'ä,* v 3. os. pl. *páľä*, cygáňä proti *var'ä*, skriv'ä, učä.

Rytmickým krátením sa zredukoval počet dlhých samohlások v strednej a východnej slovenčine, čím sa zas zmenšilo funkčné zaťaženie kvantity. Na druhej strane *prízvuk získaval na závažnosti, lebo ním sa mohol ľahko p o d č i a r k n u ť významom, dôležitosť, citová stránka slova.* Toto podčiarknutie najľahšie sa dalo vykonať *zvýšenou silou výdychového prúdu a najmä zvýšením alebo znížením melódie práve na p r e d p o s l e d n e j slabike slova,* čo nie je celkom neznáme ani v západnej slovenčine a češtine. Prízvuk na predposlednej slabike (akýsi výdychový aj melodický vrchol) pochopiteľne sa mohol udomácniť, ustáliť najskorej v slovách, ktoré maly predposlednú slabiku dlhú, lebo tá už sama v sebe mala zárod silnejšej exspirácie; ďalej v slovách, kde boly iba krátke samohlásky a potom podľa toho aj v ostatných prípadoch.

Potiaľ bol teda rovnaký vývoj kvantitatívnych aj prízvukových pomerov strednej i východnej slovenčiny. O tom svedčia ostrovy Vlachovo a Gočovo pri Dobšinej, ktoré majú prízvuk presunutý na predposlednej slabike, ale zachovanú kvantitu, hoci redukovanú rytmickým zákonom, zatiaľ čo v ich susedstve nie sú už ani dlhé samohlásky. Podobný prípad je aj v lašských nárečiach na Morave, čo som spomenul už vyššie.

Niektoré okrajové nárečia stredoslovenské (časť *gemerských* a *hornooravských* nárečí), priechodné nárečia *spišsko-liptovské* a *východoslovenské* nárečia išly vo vývoji ešte ďalej, nastalo tu ďalšie tratenie kvantity. Krátenie nastalo v otvore-

ných slabikách na konci slova, takže teraz aj v sotáckom nárečí máme *volám'ä, mám,* ale *volaju, šp'i, stary, stara.* To nie je tiež osamotený zjav, poznáme ho aj z bánovského nárečia, kde tiež často koncové *í, ú* sa skrátilo, napr. *chudobni, pekni, kriči, plaču.*[155]

Zo samohlások sa iste najskôr začaly krátiť *í* a *ú,* to preto, že tieto samohlásky nie sú priveľmi vzdialené ani svojím trvaním od krátkych, čím ľahko nepatrným skrátením prekročujú akustickú hranicu medzi dĺžkou a krátkosťou a naše ucho ich vníma ako krátke.[156] V sotáckom nárečí zneju miestami o málo dlhšie ako krátke *i, u* (označujem ich *ì, ù*) a strhujú na seba hlavný prízvuk ako dlhé samohlásky, napr. napìsaľi, preskakùvac ap.

Eliminovanie dlhých *í, ú* zo systému dlhých samohlások bolo už i preto urýchlené, že časom sa im svojou fonetickou realizáciou blížily striednice za dlhé *ē, ě̄* a *ō.* Dobre to vidno ešte i dnes v sotáckom nárečí, kde dlhé zatvorené *é, ó,* teda striednice za **ē, *ě̄, *ō* v dlhých slabikách, sa najprv menia v dlhé široké *i, ú,* vytiskujúc tak pôvodné dlhé dlhé *í, ú* a až potom sa krátia aj ony samy v *i, u.* Z dlhých samohlások sa teda pomerne najlepšie a najdlhšie udržalo *á* (ă).

Redukovaním dlhých samohlások rytmickým krátením, neskorším krátením dĺžok v koncových otvorených slabikách a pomalým miznutím dlhých *í* a *ú* aj v mimokoncových pozíciách bola kvantita vo východnej slovenčine a v niektorých nárečiach stredoslovenských ešte menej funkčne zaťažená a naproti tomu prízvuk v slove získaval väčšiu a väčšiu platnosť dôrazovú. Prízvuk sa presunoval s prvej slabiky na predposlednú podobne, ako som naznačil vyššie pre strednú slovenčinu. Zdá sa, že vo východnej slovenčine prízvuk neprenikol na predposlednú slabiku v tých prípadoch, kde v slove bola dlhá samohláska inde ako na predposlednej slabike. Podstata dlhej samohlásky bola totiž taká, že strhla na s e b a hlavný prízvuk slova. Preto v sotáckom nárečí ešte dnes máme prízvuk v slovách *plátno, p'ésok, zárobok, šp'évanka* na prvej slabike, ale v slovách chro*bák, kosc'él,* hačùr na poslednej slabike; v slovách vo*lám'ä, zešäty* na predposlednej slabike atď. V prípade, že sa slovo skráti alebo predĺži o jednu slabiku, dlhá slabika si podrží hlavný prízvuk, napr. chro*bák,* chro*bá*ka, s chro*bá*koma; naproti tomu v slo-

[155] Porov. Anton Jánošík, Bánovské nárečie, Sbor. Škult., str. 650 n.
[156] Tak aj Trávníček, Hist. mluv. čsl., str. 247.

vách iba s krátkymi samohláskami prízvuk sa prenesie vždy na predposlednú slabiku, napríklad jäb*l*uko, *ja*blok, jäblu*k*oma.

Po tomto prehľade vidno, že kvantitatívne a prízvukové pomery vo východnej slovenčine sa vyvíjaly zprvoti úplne shodne s pomermi v stredoslovenskej oblasti, s ktorými východná slovenčina bola iste užšie spätá ako dnes. To bolo možné tak, že východoslovenské sídla boly južnejšie a západnejšie, ako sú teraz, majúc v susedstve nielen na poludnie, ale aj na v ý c h o d oblasť stredoslovenskú.[157]

Vtedy, ak vôbec smieme už hovoriť o nejakých „východoslovenských" nárečiach, tak tie boly vo svojom jadre príliš slovenské na začiatku spomínanej zmeny, lež aby sa mohly tak *„lacno"* obidva zjavy prehlásiť za *„polonizmy"*.

Aj čo sa týka *chronologie* týchto dvoch zjavov, nebude tu shoda s poľštinou. Vieme, že v sotáckych nárečiach severovýchodného Zemplína je kvantita doteraz, že zaniká v dnešných časoch a prízvuk sa tiež iba teraz definitívne premiesťuje. Úplnú stratu dlhých samohlások a ustálenie prízvuku na predposlednej slabike na ostatnom území východného Slovenska bude treba tiež klásť dve až tri storočia neskoršie, ako sa doteraz myslelo.

Vývoj kvantitatívnych a prízvukových pomerov v poľštine som osobitne neštudoval, ale *podhalské nárečia* ako aj *lužická srbčina,* ktoré, hoci nemajú dlhých samohlások, majú prízvuk na p r v e j slabike slova, čo nenachodíme ani v jazykovom území českom, ani slovenskom, tiež ma uisťujú, že *príčiny ako aj cesty straty dlhých samohlások a ustálenie prízvuku vo východnej slovenčine a poľštine n e b o l y r o v n a k é.*

(Nabudúce dokončenie.)

Jozef Vavro:

ZO SYNTAXE ZÁMENA *ČO.*

Zámeno čo má veľmi rozsiahlu syntaktickú funkciu. Presahuje svojou úlohou z oblasti funkcie opytovacej a vzťažnej medzi zámená neurčité, príslovky a spojky. Okrem toho je v mnohých osobitných vetných zvratoch, väzbách a výrazoch.

I. V o p y t o v a c e j funkcii vyskytuje sa jednoduché a so zosilňovacou príklonkou *-že: čo* a *čože.*

[157] Bude si treba všimnúť bližšie aj slovenských jazykových ostrovov v dolnom Maďarsku.

1. Pýtame sa ním a) na vec, neživý predmet, abstraktný zjav, na predstavu úplne neznámu, b) na osobu (tu je miesto zámena *kto*).

a) *Čo* je pieseň? Plachý kvet zakvitnutej duše. (Hviez. I[3], 219), „*Čo* ťa donieslo k nám, človeče?" (Kuk. V[4], 85), „... *Čomu* si žil? *Čo* si vykonal?" (63), „Na faru? A *čože* by si s tým na fare chcela?" (Timrava II, 177), „A *čo* sa vy nazdávate?" (Jozef Škultéty, Štefan M. Daxner, SP 1922, str. 715), *Čo* len bude so mnou ďalej? (Taj. VII, 101), Ale i potom *čoho* mohla sem doniesť vláda zpoza Dunaja, vláda Arpádových potomkov? (Škult., O Slov. 15), Na riase odvisla jej slza. „A *čo* ja plačem — *čo* je?" pýta sa prekvapená (Kuk. VI[2], 62), „Jaj, pre večného Pána Boha, človeče, *čože* ty tu chceš, *čože* tu hľadáš? Ak sa môjmu mužovi na oči ukážeš, hneď ťa zje." (Dobš. V[4], 11), Konečne sa Gagačku spýtal: „*Čože* je?" „*Čože* je? Len sa opytuj! Pre teba môžu ženy i tú zem odniesť. Pekný hájnik!" (Kuk. X, 93).

b) „*Čo* si," spýtal som sa včera toho počerného chlapca... (Hronský, Pisár Gráč, 67), „*Čímže* si, Štefanák, keď máš mundúr a lesklý klobúk na čiapke?" (Hronský, Pisár Gráč, 66).

V prípadoch *a, b* pýtame sa s predložkovým výrazom *čo za* s akuzatívom alebo nominatívom podst. mena *(za čo)* na osobu alebo vec, o ktorej chceme mať podrobnejšie zprávy; trochu iný význam má príbuzná väzba *aký, aká aké* s nominatívom alebo akuzatívom podst. mena: „Dnes? — ani hniezda ani mena, si biedna, nešťastlivá žena, ach, Bože... *Čo* to za potrest?" (Hviez. I[3], 185), *Čo* za zlý duch ho opanoval? I otupno mi bolo, že mi neodpovedal. (Šolt. II, 93), Orodovať sme prišli za teba — orodovať! — Ďakujem — nemusíte! Do smrti vydržím. — Do smrti? *Čo* to za slovo? Ty máš ešte žiť — pre ženu, pre dcéru i pre mesto (Ráz., Julia II, 91), *Čo* za ručník to má tá na hlave? (úzus).

2. Vyjadruje otázkou prekvapenie v spojení so záporným slovesom *nepovedať*: „... tí dneska ráno vybili ma z domu! Vraj pakuj, starý..." Zaviazla mu reč. „*Čo* nepoviete? Juro by bol taký?..." (Hviez. I[3], 277).

3. V niektorých eliptických väzbách vyslovuje:

a) *pohoršenie,* napr.: „Čo? — tristo hrmených, ty zastávať ho budeš ešte? (Hviez. I[3],, 184), „*Čo* sa ti máš do mojich vecí, há, starať?!" (Zechenter, Vlastný životopis, SP 1914, str. 74);

b) *úmysel* toho, kto oznamuje novinu, *vzbudiť, vystupňovať zvedavosť,* a to vetou: *vieš (viete) čo?,* napr.: „*Vieš*

čo?" povedala jej... Žanka... „Tvoj Jaroš sa žení!" (Timrava I, 93);

c) *prekvapenie, začudovanie* sa ap., napr.: a k hrnku brata čiahnul: „Daj mi! daj —" zvrieskal. Ondrej dlaňou skryl — *„Čo?"* — nemálo sa podivil (Hviez. I[3], 137), Tam vstanem, zrak na východ obrátim, | Ah, *čo?* príroda s zorením zlatým | Do jej obloka zastala! (Sládkovič, S. básne, 19), — Ľudia, pomoc! — *Čo* je? — ozýva sa z tmavých dvorcov a zpoza brán. — *Čo* sa stalo? — Rychtár si zabil syna! — Ešteže *čo?* (Ráz., Krč. kráľ I, 140), „A ty *čo?* Nože hovor!" (Vaj. IX, 127);

d) *zdôraznenie* otázky, plnej prekvapenia alebo pohoršenia, nevrlosti, vo väzbe a *či čo,* napr.: „Vari sa jej bojíš a *či čo?*..." (Hviez. I[3], 240).

Tu možno uviesť aj *čo vo zvolaniach s významom klimaxu, antiklimaxu, neochoty veriť* alebo *rezignácie:* A *čo* ten zákon vernosti mojej! (Sládkovič, S. b., 85), Lán? Ba *čo!* — na prst šíre záhonec! (Hviez. I[3], 324), Ale *čo (čoby)!* To nie je pravda (úzus), Ale — *čoó!* Nechaj ho tak! *Čo* sa budeš s ním hádať? (úzus).

II. Ako vzťažné môžeme zámeno *čo* sledovať v troch hlavných syntaktických odtienkoch.

1. Parataktické vetné spojenia s jednou vetou opytovacou možno premeniť na hypotaktické s vetou vzťažnou. Z opytovacieho zámena stane sa tým *čo* zámenom vzťažným. Napríklad: *Čo* z toho bude? Nevedno (úzus), *Čo* z toho bude, nevedno: ale ja sa bojím, že Bečko zabije ju, alebo seba (Taj. IV[2], 122), „Ja — nie darmo som bol preceptorom u starého Gregáňa. Človek nevie, *čo* sa mu zíde. Malý i veľký katechizmus mám tuto." (Kuk. III[2], 17), Povedzte mu, o *čom* vám má prednášať (úzus).

2. V užšom smysle slova vzťažným je zámeno *čo* v takých súvetiach, v ktorých je k nemu v hlavnej vete zpravidla ukazovacie zámeno *to* (dakedy, pravda, vypustené, iba myslené) a iné výrazy, ktoré zastupujú mená vecí *(to, čo; všetko, čo):* Pretúr znamená sudcu, alebo asi *to, čo* bol kedysi u nás slúžnodvorský (Kuk. IV[4], 8), *Čo* bol zhonobil, z *toho* vystavil dom (Kuk. IV[4], 10), *Čo* sa do tých čias nepodarilo nijakému skutku literárnemu na Slovensku, *to* spravila slovenčina (Vlček, Dej. lit. slk., 100, vyd. 1923), „Čakaj — *čo* sa vlečie, neutečie" (Hviez. I[3], 252), *Čo* kto hľadá, najde (Kuk. IV[4], 188), ... staré ženy nasnášajú mu celé batohy zeliniek, korienkov, a on pije a užíva, *čo* kto poradí (Taj. IV[2], 32), „Obruštek, prestri sa!" *Čo* len živo žiadal, priam bolo všetko na obrúsku (Dobš. III[5], 88),

Vtedy i tancoval a začínal spievať pesničky nechvalného obsahu... tak má byť na svadbe, a *čo* je v piesni, nech sa kliesni (Taj. IV², 97), Na pampe nevidno ničoho, *čím* by sa mohol vyznať a spravovať (Kuk. XXVII, 386), Milé dcéry, keď sa prebudily, hneď videly, *v čom* je vec. Volaly... na otca, a nič (Dobš. VIII³, 93), Chodil po dedinách, skupoval zajačie kožky, perie, handry a *čo* len maly ženičky utajené pred mužmi, aby sa mohly potešiť „sladkým" (Vaj. XIV, 135 — Bežo), Predali prasa, ale všetko nevyplatili, a *čo* aj, Žid nevytrel (Taj. I, 124).

Ustrnuté *čo* býva často namiesto vzťažného zámena *kto* (ktorý) v spojení: *ten, kto(rý): Ten, čo* nás pozval sem, sám neprišiel (úzus), „...bán, hrdina: ale rodina bola jednako len nešťastná. *Ten,* čo je na obraze, dokonal rukou katovou." (Kuk. V, 73), A to som bol *ja, čo* som mal rozum (Hronský, Pisár Gráč, 190).

Jednotný ustrnutý tvar *čo* v slovenčine (ako aj v iných slovanských rečiach) býva v platnosti vzťažného zámena *ktorý,* a nevyžaduje shody s menom vo všetkých pádoch, rodoch a v oboch číslach. Tu bývajú *tri prípady.* Zámeno *čo:*

a) zastupuje len nominatív sg. alebo pl. zámena *ktorý,* napr.: A v zúfalstve oddala sa kárať Vieročku, *čo* k nej prišla s hrebeňom (Timrava I, 29, vyd. 1921), To sú tí, *čo* nám nežičia (úzus), Zúčastnili sa na nej (birmovke) všetci, *čo* vládali preberať nohami (Jozef Hanula, Spomienky slovenského maliara, str. 129, MS 1940.), Prichodia mu na um jej slová o povinnosti mladých, *čo* nesmú nechať všetko bremeno boja na pleciach otcov (Ráz., Julia II, 119);

b) s nepriamym pádom *osobného zámena* zastupuje príslušný nepriamy pád vzťažného zámena *ktorý,* napr.: To je kniha, *čo* si sa z *nej* toľko učil (= To je kniha, z *ktorej* si sa toľko učil), „Máme robotu... Je väčšia od všetkých dovedna, *čo* sme *ich* urobili dosiaľ" (Kuk., Mať volá III, 41, Bežo, Trnava), Niet takej pesničky, *čo* by *jej* konca nebolo (porekadlo), Teraz ma taký vzal, *čo* som *ho* nechcela (pesnička), Bol tam pes, *čo* (m. *ktorého)* sa ho bojíš (úzus);

c) s príslovkou miesta býva miesto predložkového pádu zámena *ktorý* v takýchto vzťažných vetách: To je hora, *čo* sme *tade* kedysi išli na výlet (= *cez ktorú* sme išli) (úzus), To je záhrada, *čo tam* toľko stromov vymrzlo (úzus).

3. N a d v ä z o v a c i u funkciu má vzťažné zámeno *čo* v takýchto voľných súvetiach (čo = a to; a toto; že): Keď sme došli na Staré Hory, slnko bolo už znateľne nízko, *čo* som i sám zbadal (Hanula, Spomienky, 126), Jednotlivé fázy môžu

byť aj rozlične zdôraznené, *podľa čoho* dostávame niekoľko typov afektov (A. Jurovský, Psychologia, MS 1941, str 250), Ženy... priskočily s akýmisi papekmi, čo tam pochytily, a lomily ho (vlka), *čo* len tak práskalo, po chrbte (Dobš. VIII[3], 23), Išiel do krčmy, tam sa napil, *čo* nevládal na nohách stáť (Dobš. I[3], 57), Andrej chodil po izbe s rukami na chrbte zloženými, fajčil tuho a mykal hlavou, *čo* len vtedy robil, keď bol rozčulený (Vaj. II, 46).

Ad I a II. Zámeno *čo* (opytovacie alebo vzťažné), spojené s prídavným menom alebo so zámenom neurčitým, môže mať dva prípady:

1. Ak je zámeno *čo* v nominatíve alebo akuzatíve, je prídavné meno alebo zámeno neurčité v genitíve (na rozdiel od zámena *kto*, pri ktorom býva shoda v páde), čo si vysvetlíme tým, že zámeno *čo* je tu akosi vo funkcii zámena neurčitého *(voľačo, čosi)* a tak podľa neho má aj genitív (porov. aj zámeno určité *mnoho): „Čo nového* v obci?" (Hviez. I[3], 260), *Čo dobrého* ste nám priniesli? (úzus), *Čo* (je) *nového?* (úzus). Ale: Jej hlboké oko lislo sa náruživosťou, ktorú nevládala krotiť... *Čo všetko* povrávalo sa o pánoch...! (Vaj. I, 197, Bežo 1924).

2. Keď je zámeno *čo* v daktorom z ostatných pádov, je v tom istom páde aj príslušné prídavné meno: *Čomu inému* by mal veriť? (úzus), O *čom inom* ste ešte hovorili? (úzus).

III. Ako n e u r č i t é zámeno vyskytuje sa *čo* hlavne v zloženom tvare *(dačo, niečo, voľačo, ledačo, hocičo, čokoľvek, čosi, nič)*, no takú istú funkciu máva aj v nezloženej forme, napr.: „Ja sám by ťa uvedomil, keby sa *čo* takého stalo..." (Kuk. V[4], 83), A ani nepúšťaly sa s ním do reči, najviac objednaly uňho opálku, alebo *čo* iné (Kuk. I[4], 55), jeho, Maca, pre Boha a päť rán Kristových prosiac, ak ho *čím* kedy obraziła, aby jej odpustil (Taj. I, 31), Keď kto komu *čo* sľúbi, má to i splniť (úzus).

IV. *Čo* alebo *čože* má často aj význam p r í s l o v k o v ý.

1. Zastupuje opytovacie príčinné príslovky a) *prečo, prečože* a b) *načo, načože.*

a) *prečo, prečože* sú vo vlastnom slova smysle príčinné príslovky (= pre akú príčinu): A napokon *čo by* on nemohol byť Samaritánom? Veď už teraz cíti následky samaritánstva (Kuk. I[4], 201), „Ciľka moja, keď mi žena umre, či ty pôjdeš za mňa?... Pôjdeš?" *„Čože* by nie; Macík..." (Taj. I, 30), „Ach, Janík môj, *čože* by som sa bála, keď som pri tebe!" (Dobš. VI[3], 31), Ty lietaš, zlodej, od milej k milej... *Čo* si nezostal radšej zakliaty v červiaka večnej podobe? (Sládk.,

S. básne 40), *„Čože* ten potôčik pod tou skalou hučí, Či hádam tú svoju skalu ľúbiť učí?..." (47), „Keď ti je ťažko žiť takto, *čo* nepovieš?" (Timrava I, 28), *„Čo* klopíš oči a ovesuješ hlavu?" (Kuk. IV[4], 22);

b) *načo, načože* vyjadrujú skorej *cieľ:* Ale *čo* volám, osiralý | Pod jelšami stojac Hrona? (Sládk., S. básne 34), ... nevedel, kto je, *čo* prišla (Timr. II, 124), — *Čo* budeme robiť daromné komédie! (Jégé, S duchom času, 72, vyd. MS 1937).

2. Býva aj namiesto príslovky miery *koľko, nakoľko, ako mnoho, ako:* Nebohý náš Samko Zoch *čo* sa nachodil do Prahy, *čo* sa navyjednával s ministrami... zavše potreboval doklady od nás (Bod., Rozp. 349), Zaberá hore vrchom, *čo* nohy vládzu (Kuk. VI[2], 54), bežal za materou a *čo* mu hrdlo stačilo s radosťou kričal: „Otca nám ožratého doviezli!" (Taj. II[2], 75), „... *Čo* sa ja nazjedám..." (Kuk. III[3], 67), reve, *čo* mu len hrdlo stačí (Alexy, Už je chlap na nohách, 172), *Čo* tam bolo ľudí! *Čo* to stojí? (úzus).

3. Uvádza časové vety (od tých čias, odkedy, ako, toľko čo): Hodina-dve uplynuly, *čo* sluha odišiel (Kal. VIII[2], 30), „... Ale u Trfotkov nebudem, len práve *čo* robotu oddám, hneď odídem..." (Kuk. VIII, 53), A *čo* toto píšem, už hrozí mi štvrté väzenie (Vaj. XII, 5, Bežo), Kata Ločmanka slúži tu, *čo* Drozdík prišiel za farára (Kuk. II[4], 45), *Čo* takto svokra s nevestou riešily vec, vkročil do izby Jano a obzeral sa po nej (Šolt. II, 181), *Čo* sa vrátila, je ešte divšia, než bola (Urb., Žb. 58, vyd. 1927), *„Čo* je žatva, ona okolo poľa, ja zas v meste a po obciach" (Kuk. III, 32), *„Čo* tu bola ona — ja som zabudla na všetko" (109).

Sem patrí aj výraz *len čo:* „Vysadneme, *len čo* Jurko napíše list" (Kuk. III, 80), *Len čo* ukázala sa vo dverách, starý kohút zaškrečal na smetisku (Vaj. V, 33).

4. Zámeno *čo* nájdeme aj miesto opytovacej príslovky *pravda,* ktorá stojí vo funkcii zisťovania: — Ale ťa sotili do boku, *čo?* — spýtal sa, urobiac špatno-posmešnú tvár (Jégé, W. leg.[2] 56), Hudba hrá pomedzi. „To sú pesničky, *čo?"* zasvietia mu oči (Ráz., Svety II[2], 26), „Ej, ty, ty! Jedného ti málo — *čo?* Ak by jeden zomrel, aby bol druhý!" (Kuk. III[3], 77).

5. *Čo by* vo význame *miesto toho, aby* je v tejto vete: A odpusť, jestli kedy tak hrešim, | Že z tvojho žiaľu ešte sa tešim, | *Čo by* som teba mal tešiť (Sládk., S. b. 31).

V. Zámeno *čo* zastupuje aj spojky.

1. Má úlohu porovnávacej spojky *ako, sťa:* Ani jeden z mládencov v dedine nemal toho vzrastu, *čo* Paľko (Kuk. XII, 8), „... Veď i iné dievčatá majú azda tie isté vlastnosti,

čo ona, a ty si si ich nevšimol (Kuk. IV⁴, 165), „... Rada som, *čo* nikdy, že sme sa vyplietli, chvalabohu! Bola horúčava..." (Kuk. V⁴, 150), Záškodník ešte sa len plúži *čo* háďa tajmo v zápač brda (Hviez. I³, 99).

V slovenčine za chybnú sa pokladá *čo* ako spojka doplnková; býva miesto nej *ako;* aj v češtine je to archaizmus: Ďalej tíže obžalovaní, usvedčení *čo* známi vrahovia a zjavní zločinci sú podľa všeobecného zákona i vyhostení (Ráz., Julia II, 49), Zvlášte ale vyznačoval sa *čo* včelár (Orol 1872, str. 190b).

2. Funkciu porovnávaciu má aj vo výraze *ani čo by,* prípadne *ako čo by* namiesto spojky keby (vlastne *ke-* z *keď-)* napríklad: Tu vládne on, mocný a pevný, *ani čo by* bol vykresaný z kameňa (Kuk. IV⁴, 43), V tie časy prední ľudia slovenskí malí takéto styky i zásluhou podkarpatského Rusa Adolfa I. Dobrianskeho, ktorý žil a účinkoval s nimi *ani čo by* i sám bol Slovák (Škult., O Slov. 8), Potom vzal nohy na plecia a utekal, *ako čo by* ho hnal (Dobš. I³, 52).

3. Uvádza vetu pripúšťaciu a býva namiesto spojky *hoci* (alebo *keď*) vo výrazoch *čo, čo i, čo aj, čo čo, čo hneď, čo by, čo by čo, i keď, čo ako (nech je ako chce), čo aké* a *čo(by): Čo* všetci pomrú, on nie (Kuk. III, 86), Je pravda, že na jedlo vyhrabeš, *čo i* zpod zeme (Alexy, Už je chlap na nohách, MS 1936, 176), *Čo aj* zriedka, ale predsa bude musieť prísť do dediny (Urban, Žb, 41), So ženou ich, pravda, lámať nebude, ale do jarnej kopačky už bez ženy nepôjde, *čo čo* dedina povie (M. Topoľská, V putách zeme, SP LVIII, 99), No i jej do srdca... vkráda sa akýsi pocit bezpečnosti, *čo hneď* i nevľúdnej, tvrdej a prísnej (Kuk. IV⁴, 43), *A čo bys'* svetmi zutekala, | *Čo bys'* za svety mňa zahnala, | Všade stanú lásky chrámy! (Sládk., S. básne 23), Mne, *čo by* si ty *čo* povedala, ja by som sa nemohol na teba hnevať (Taj. VII, 64), *„Čo ako"*, dokončil otec, „treba si ako svedčí rozmyslieť" (Kuk. IV⁴, 42), Ženu, deti, *čo aké* otvrdnuté, privyknuté, stále rozžiaľuje, do plaču nesie pripomínaním... smrti (Taj. IV², 32), „Ale ja?!" (ísť za teba)... „a *čo* sa nikdy nezbavím vrkoča!" (Timrava II, 46), Otec hovorieval, že do sv. Jura tráva nerastie, *a čo by* ju kliešťami ťahal (Hanula, Spomienky 103), „Pôjdem, *čo* kolenačky. Salaš vidieť — toho tak ľahko nevidím." (Kuk. X, 13), Len keď sa (Adela) rozčúlila, *čo ako* málo, purpur zbľčal jej na lícach (Vaj. V, 195), Nebola tma, *čo* sa *i* celkom zvečerilo (Tim. I², 25), nechcel sa ukázať pohnutým Samko; ale v duši si myslel, že pôjde už, *čo ako bude* (Taj. I, 79).

(Pokračovanie.)

Pavol Beláčik:

NÁREČOVÉ SLOVÁ.

Pečenice (Hont):

ada, azda: *Ada ťa ňepoznán, kto si?*

ahá, áno, hej: A: *Pụojdeťe zajtrá do jarmoku?* B: *Ahá.*

aha ho, pozrimeže sa: *Aha ho, aki je ti to chitrák.*

akurát, no len čakaj: *Akurát ti to urobín.*

ambrél, dáždnik.

ancúk, oblek: *Aki máš hrdí ancúk, Joško.*

baba, 1. pôrodná asistentka, 2. staršia i nepríjemná žena, 3. v črepovej „furme" pečený koláč.

bagaťeľ, bezcenná vec, lacná: *Dosťaụ son to za bagaťeľ.*

bajzon, odoka, podľa odhadu niečo kúpené: *Kúpiụ son ťeľiatko bajzon za 250 korún.*

bakanče, baganče.

bakuľa, palica s ohnutou rukoväťou: *Ľen jednu ti dán touto bakuľoụ a buďeš maťdosť.*

bál, tanečná zábava v meste; na dedine je muzika.

bandžiar, lykový kôš, ktorý nosia na trh, do jarmoku, do poľa a na vinice.

bapka, nákovka na kovanie kosy.

barťichlík, šatôčka, ktorú dávajú pod bradu malým deťom, aby sa pri jedle nezamazaly.

bafoch, batoh: *Doňiesla son veľki bafoch trávi.*

belčov, drevená kolíska pre deti.

benka, dbanka, drevená nádoba na mútenie mlieka.

bilá, na krosnách, vkladá sa do nich brdo.

birač, z „vyčirkanej" (vykľičenej) raži upečený pagáč.

bina, javisko.

bireš, robotník, ktorý pracuje za naturálie.

blčať, horieť plameňom: *Ale mi pekňe blčí ťen ohňík.*

blúzniť, tárať, rozprávať „dosveta": *Zľe ho počúvať, čo tak blúzni.*

bofoše, kapce, súkenná obuv: *Do sňehu najlepšie sú ťen bofoše.*

brblák, človek, ktorý nevie čisto rozprávať: *To je taki brblák, keť rospráva, ňišť mu ňerozumieš.*

brdo, vkladá sa do bila na krosnách a ubíja sa ním tkanivo.

brkáľňa, potreba školákov na písacie potreby, perečník.

brngať, brnkať na niečom.

brotvan, okrúhla hlinená nádoba na pečenie húsí.

buďoge, spodné teplé šaty pre deti z trikotu.

budzogáň, ťažká palica, kolík.

bumbaj, tučný, bachratý človek: *Ako si vikračuje ťen bumbaj.*

bochťer, nočný strážnik: *Už bochťer píska jedonác.*

burgundia, burgyňa.

bufeľa, okrúhla fľaša, prv drevená.

bufeľovať, predávať víno vo viniciach: *Ťeraz ňebuďeme bufeľovať, ňeurodilo sa nán.*

búr, borovica.

candrbál, tanečná zábava.

cárache, drobné veci: *Odloš si už ťie cárache.*

cedák, prútený elipsovitý kôš na cedenie vína.

cedílko, plátno, do ktorého sa dáva syr, aby stiekol z vody.

cencúľ, ľadové kvapľe: *Taki ti boụ ťej noci mrás, že cencúle viseli skoro aš po zem.*

cibara, šťava z rozvarených sliviek, z ktorej sa varí lekvár.

cicor, strova, podobná šošovici, ale väčšia, plnšia.

ćiepok, palica medzi osnovou na krosnách.

cirkulár, okrúhla píla na rezanie dreva, poháňaná vodou alebo motorom.

cmárovňík, koláč; nadávka na lenivých: *Čože sa ňeponáhľaš, ti cmárovňík.*

copať, cicať: *Naše ťeľatko ešťe cope.*

corgoň, vyrastený mládenec: *Už je veľki, corgoň a ňekce sa mu robiť.*

cotať, piť, napiť sa: *Taki ván boľ ščera nacotaňi, že ňevládaľ na nohách stáť.*

cúgeľ, uzda na koňa.

cúk, ťah: *Ňeotváraj oblok, ťebo buďe cúk.*

cundra, špinavá žena, obyčajne Cigánka: *To je hroznľo, uš je zase ťunák ťá cundra.*

cilinder, sklo na lampu; pánsky klobúk.

cilinderka, fľaša.

cirkeľ, železné kružidlo.

cľoť, cól: *Má to peť cľoloľ a ešťe ňiečo.*

cválať, behať: *Gdeže si ťolko cválaľ.*

čajsi, asi, skoro: *Mali sme čajsi zameškať, ňeskoro zme prišli.*

čačina, čečina.

čavarguvať, behať: *Ťen mľoj chlapčisko len čavarguje.*

čažadlo, ťažadlo, upotrebuje sa pri volskom záprahu.

čeľusťie, otvor na peci na pečenie chleba. *Ňezábudňi zatvoriť čeľusťieť*

čenger, vylisovaná šťava z hrozna, pomiešaná s vodou.

čirkať, kričať: *Naše žito uš vičirkalo.*

dačo ňie, prisvedčenie: *Dačo ňie, boľ son ťan.*

dbol, slamený úľ.

dźenko, okrúhla drevená doštička na zakrytie mliečnikov.

dlapka, ložisko, v ktorom je uložený nôž (kosier) na rezačke na slamu.

dlhiká, dlhá: *Aká je ťen dlhiká ťá cesťa do Šťiavňici.*

drabina, rebrina na gazdovskom voze.

drúk, palica, kyjak.

drumbľa, lenivá, daromná žena: *Mara, ťo je len ťaká drumbľa, ňesúca na robotu.*

drúzgaj, vyrastený mládenec: *Akí drúzgaj virástoľ s ťoho jagana.*

dudľák, krčah upletený zo slamy.

dudľať, hovoriť: *Ňedudľi uš — ťolko!*

dudok, kto sa rád hnevá: *Ťen son ćosi pošpasuvaľ a hňeť sa nadula, taki dudok.*

duridlo, drevená varecha na miešanie lekváru.

dudi, vyduté rukávy na ženskej blúze: *Akźe dudi má ťá Iľka.*

jagan, malé decko: *Ale ho čušíš, ti jagan — akisi!*

jajja, cievka s okrajmi na navíjanie priadze.

jajťa, druh, sorta: *Ňemáme krumpľe dobrej jajti.*

ferťál, miera na meranie vína, aj vinica.

fičúr, človek, ktorý si dá záležať na svojom vonkajšku: *Ako sa zas viparádiľ, ťen fičúr.*

fierdunk, váha 1/8 kg.

fierťuška, zásterka pre dievčence: *Akú máš len peknú ťú fierťušku.*

figľiar, žartovný, veselý človek: *Vi vždi figľujeťe, ujec, vi sťe taki figľiar.*

fíha, údiv: *Fíha, ale mu — daľ!*

fílkaš, elipsovitý košík z prútia upletený.

finfiť sa, pekne sa obliekať: *Akźe sú vijinfeňźe źie dźeľki.*

fijok, priečinok.

fizomóňźa, rodová podobnosť.

fogaš, vešiak na šaty.

fošna, široká doska.

frflať, mnoho rozprávať: *Ňefrfli uš — čušť*

fifoti, úzke nohavice z tenkej látky pre chlapcov.

frndžať, utekať: *Tak frndžaų ako zajac.*

fršlóg, veľká drevená debna na zbožie.

fučka, zemiaková kaša.

funt, váha ½ kg.

furt, vždy: *Furton furt abi ťa ľen napominaų.*

furťák, žartovný človek: *Vi sťe taki furťák, vždi figľujeťe.*

futro, podšívka.

galandre, ohrada zo stĺpov a brván.

galgan, nezbedný chlapec: *Čo si zas urobių, ťi — galgan?*

galiba, nehoda, nešťastie: *Ťen chlapec má vždi voľáku galibu.*

galamuťiť, popliesť: *Celi son uš zgalamuťèňi.*

gambi, pery, ústa.

gantnár, drevený rám, ktorý kladú pod sudy v pivnici.

garázda, nesnášanlivý človek: *On sa z ňikím ňepoňesie, to je veľká garázda človek.*

gegnúť, padnúť: *Tak son ťera gegoų, ľen sa tak otriasło.*

geletka, nádoba na mútenie mlieka.

gelo, človek nedbale oblečený: *Ani sa to ľen ogabať ňevie, taki gelo.*

gendžiť, váľať sa: *Stávaj, uš si sa dos nagendžių ť tich — perinách!*

gepeľ, prístroj na poháňanie rezačky, mláťačky, ťahaný koňmi.

geršňa, lohaza.

geťeľina, ďatelina.

graca, veľká motyka na okopávanie a kopanie viníc.

grňe, sánky, sane, urobené z krivého stromu.

guľaša, srazené mlieko od vytelenej kravy.

guňažiť, váľať sa v perinách.

gundža, hrča po udretí: *Jednu son mu daų, hňeť mu nabehla taká gundža.*

guráš, smelosť, odvaha: *Mán dos gurážu, ňebojín sa.*

habarka, varecha na vyhadzovanie (vyberanie) halušiek.

hambár, sýpka.

haraburdi, všelijaké, nepotrebné, staré veci: *Ňezabávaj sa z haraburdami.*

haspra, drevená zámka na dverách.

heňďeľ, rúrka na spúšťanie vína zo suda.

hinplošiť, ničiť, kaziť: *Akie sa zhinplošeňie ťie volke.*

hlávik, čelné steny postele.

hrubiká, hrubá.

hrudárka, plátno, do ktorého sa dáva čerstvý syr, hrudka.

huoľba, miera 8 dcl.

húžva, remeň na cepách, ktorý spojuje rúčku s cepíkom.

chabažďie, zelina: *Na poli mán veľa chabažďia.*

chamuľa, zemiaková kaša.

chatrč, starý drevený dom.

chiža, izba.

chižka, malý domček.

chrmúť, ostarok: *To prasa je ľen taki chrmúť, ňišť ňerasťie.*

išoų, išiel.

iver, odpadky z dreva po rúbaní (triesky): *Veľa iveroų ťi odskakuje, ňevieš rúbať.*

kabaňka, detské šatočky.

kapač, dvojzubá motyka na shadzovanie hnoja s voza.

kapar, malé pluhy na skyprovanie zeme.

kasňa, skriňa.

kazár, dozor, disciplína: *Virástoų bez kazáru, preto je taki zlí.*

keťeťik, ohlavok na koňa z motúza.

kila, 50 kg.

kľebeťi, ohováranie: *Ale ňeropťe s toho kľebeťi, čo son ván povjédała.*

klonka, prútený kôš na kŕmenie hydiny.

kľúčeňica, sane.

koborec, kúsok cesta, ktoré sa nechá na preodmladenie pri pečení chleba.

koňík, podstavec na drevo, používa sa pri pílení dreva.

konopňiská, zeme, na ktorých sa pestujú konope.
koperda, papierové vrecko na balenie potravných článkov.
kosiere, nože na rezačke slamy.
korčuška, kĺzanie na pätách.
koza, používa sa na svíjanie nitiek (svíjačky).
kozol, slama ukladá sa po vymlátení na poli do kozlov.
krista, pochabá, zlá žena: *Dajte si pozor pred tou kristou!*
kristíňdeľ, vianočný stromček
krochmeľ, škrob.
krosná, prístroj na tkanie, ktorý si roľníci zhotovujú pre svoju potrebu v domácnostiach.
krpadlá, časť dreveného pluhu.
krumple, zemiaky: *Budete mať veľa krumplou, tetka.*
kupa, nádoba na vodu.
kuna, otvor, do ktorého zapadajú závesy na dverách.
kunštuvať, premýšľať: *Toľko son sa nakunštuvau a ňedajbože na to prif.*
kundruvať, rozhadzovať, rozmetávať niečo: *Ňekundruj tie šatí!*
kurcuvať, klásť oheň: *Čo toľko kurcuješ. Kdo vistači z drevom?*
kurta, bočný múr v komíne.
kuša, veľká oblúková píla: *Podaj kušu, rospíľime dreva!*
kuťka, spodný otvor na sporáku: *Otvor kuťku, nak lepšie horí!*
kinožiť, ničiť: *Skinožíš fšecko, ak na teba ňedozrien.*
lajsňe, bočné steny na posteli.
laučа, lievč; podopiera rebriny na hospodárskom voze.
lekcija, vyhrešenie: *Dán mu lekcija, nak len príde.*
lepeň, cesto, ktoré sa pečie na kapustnom liste.
lipitka, tenká ženská blúza: *Ale ta vitrasie f tej lipitke.*
loch, domček, pivnica vo viniciach.
lojtra, rebrík.
lopata, lopata, aj plech s ohnutými bokmi na sbieranie smetí pri zametaní.
lopár, drevená okrúhla doštička, používa sa v kuchyni ako podložka pri krájaní cibule...
lopou, sklenená hruškovité rozšírená rúrka na ťahanie vína zo suda.
luon, výplata týždenná: *Po luoňe biva u súsedou veselo.*
mačka, kotva, trojitý železný hák, s ktorým sa vyťahujú nádoby na vodu spadnuté do studne.
máľ, koláč upečený z kukuričnej múky, špecialita kraja, je sa ako pochúťka.
manfrholec, hrada, ktorá drží klenutie nad ohniskom.
mašina, stroj aj sporák.
mašinke, zápaľky.
maštaľ, stajňa pre statok.
materák, malý chlebík, koláčik, ktorý pečú z cesta pri pečení chleba.
mazať, bieliť: *Na hodi musime mať šecko vimazanou.*
mažiar, z dreva vyrezaná nádoba, používa sa na tlčenie maku a kavalkovej soli.
mešterňica, priečna hrada, ktorá drží hrady povaly.
mlogať, cicať: *Ešte mlogá to teľatko.*
mordár, starodávny lis.
motať sa, chodiť: *Ideš volaďe, ňemoc sa mi popoť nohe!*
motovidlo, používa sa pri pradení na motanie priadze.
motús, povraz.
mrholiť, slabo pršať: *To len tak mrholí, ňebuďe dlho pršať.*
mrnčať, plakať, pýtať: *Čo toľko mrnčíš, ti fagan pluhaví.*
muľina, zem, ktorú naniesla voda: *Veľa muľini naňiesla voda.*
mušťrák, mlynček.
mušťruvať, premýšľať, robiť niečo: *Ten bi len vždi mušťruvau.*
način, treba: *Način bi bolo lepších čias, abi sme mohli na poli ukončiť.*

nak, nech: *Ňedbán, nak sa robí, čo kce.*

nátoň, klát z tvrdého dreva, na ktorom sa rúbe drevo.

návoj, hriadeľ na krosnách, na ktorý sa navíja priadza.

ňemoforňí, pomalý, ťažkopádny človek: *Aký si ťen ňemoforňí, šecko ti tak dlho trvá.*

nasťuďeno, huspenina: sadnutá polievka uvarená z nôh, kože a vyvarených kostí.

núš, áno.

obločňice, okenice, plechové dosky na zavretie oblokov.

obročňica, plátené vrecko na obrok pre koňa: *Ňezábuďňi naplňiť obročňice!*

obrok, ovos, sečka na kŕmenie koní.

opšívák, končité železo, upotrebuje sa pri robení úľov a slamienok zo slamy.

ogabať, oriadiť: *Ogap sa uš, ňebehaj ťakáto!*

ohlavok, remeň, ktorý spája rukoväť s cepíkom na cepách.

okovnák, sud na 50 litrov.

omelo, slamená metla na vymetanie pece na pečenie chleba.

onuca, kus látky na ovinutie nôh pri obúvaní.

opľen, pohyblivé klanice na prednej časti voza.

osovok, perina bez obliečky, do ktorej sa sype perie.

osredok, pás zeme: *Ešťe máme obrobiť osredok Pri križi.*

ostružielko, zúbkovaté koliesko na vykrajovanie maslového cesta.

osúch, pagáč upečený pri pečení chleba: *Chľep ešťe ňemán upečeňí, ale nak sa ľúbi s ťochto osúcha.*

pacuvať, naložiť sečku s plevami do suda a nechať zapariť.

paholčok, vyzuvák, stolček na vyzúvanie čižiem: *Ňemožen sa vizúť bes paholčoka.*

paholok, sluha pri koňoch.

pampúche, maslové cesto v masti vyprážané.

pánť, drevená žŕďka pod povalou. Na pánte sedávajú aj sliepky.

pánťik, lýko na sťahovanie, používa sa pri robení vecí zo slamy.

párance, rozvalkané cesto, potrhané na drobné kúsky: *Čo buďeme jesť? Párance.*

paráňica, lýko vypárané z duba.

parazól, dáždnik.

pasmo, 60 nití v pradene.

pavúk, prístroj na robenie nitelníc.

pechúrke, malé sane na vozenie dreva: *Vezmen pechúrke a pụojďen po drevo.*

perke, zalepané cesto (pirohy).

perpeňďik, kývadlo na stenových hodinách.

pjesť, vystrúhané drevo na pranie šiat.

piglajs, hladidlo.

piják, hlinená nádoba na vodu pre hydinu. *Ňenahaj piják bes vodi!*

pitvor, predizba.

pľeskať, dlaňou alebo bičom sa plieska.

pľundre, nohavice.

pľžike, šúľané cesto (múčnik).

podímňik, pagáč upečený na vyhrabanom uhlí v čeľustiach pece.

podstrholce, drevené hrady pod chlievami.

podval, drevená hrada.

pokoňi, posledný: *Pokoňi rok boụ zli na úrodu.*

poličča, doska pri kozube, na ktorú sa kladú veci potrebné v kuchyni.

poľeụka, šťava vylisovaná z hrozna.

poludňuvať, obedovať: *Čo ťen poludňuje, ťen mụoj Jano?*

postruháč, železo na vyškrabovanie cesta z koryta.

poškrabák, pagáč upečený z pozostatkov cesta pri pečení chleba.

pošva, puzdro na uschovanie okuliarov.

praďeno, 8—12 pasiem navitých z priadze.
prječinok, zásuvka v nábytku.
prjema, lata, ktorá spojuje krosná.
pšocha, nadávka: *Táto pšocha, vždi to pokúša.*
ráč, polička na ukladanie chleba.
ragač, agát.
rajfop, hlinená nádoba na pečenie húsí.
rapánť, zlomená drevená vec stiahnutá železnou obručou.
rášlep, drevená žŕďka, na tenšom konci rozštiepená na štvoro. Používa sa na oberanie ovocia.
rázvor, žŕďka, ktorá spája prednú a zadnú časť voza.
ribajzeľ, plechové strúhadlo.
ríteš, závin, štrúdľa.
ročka, nádoba na vodu.
rošťák, krčah.
ručňičok, vreckovka.
sára, vrchná časť čižiem.
sapún, mydlo: *Navarila son si sama sapúnu.*
sklep, obchod.
skrepiruvať, zdochnúť: *Bodaj si skrepiruvaľ!*
slimák, struna na nožniciach.
slúuka, slivka.
smoliť, fajčiť: *Áki zmok, uš to smolí.*
snopárka, krutel, palica, ktorá sa používa pri viazaní zbožia do snopov.
sťena, určitý počet nasúkaných nitiek.
sťťcance, halušky.
sťrmohlav, drevená časť na saniach, kde sa vkladá oje.
sťrúhať, drevo sa strúha nožom.
sťružlíkuvať, rezať drevo na tenké stružlinky: *Nesťružlíkuj, iba len smeti robíš!*
ťriga, vichor: *Ale narobí škodi, tá ťriga.*
ukadlo, prístroj na súkanie cievok.
urďk, jama pred pecou na pečenie chleba.
susák, drevená sýpka na zbožie.
svib, drevená brána pri dome.
šalanguvať, túlať sa (o deťoch): *Ďeže šalanguješ, keď sa ťa ňemúožeň — dovolať?*
šjaf, drevená nádoba na napájanie statku.
šichťa, mzda, výplata.
šiflike (šifliky): na štvorčeky porezané cesto, dáva sa do polievky.
šírák, veľký klobúk: *Po kon máš ťen šírák, chlapče?*
šivačka, ihla.
škarňicľa, papierové vrecko.
škripťa, písanka.
škrťle, na krosnách držia niteľnice.
šľak, stopa: *Ešťe aňi šľaku ňebolé keď son išóu do školi.*
šlifer, ženský kabát.
šňeľ, úzka motyka na okopávanie viniča.
šopa, drevená búda.
šprnáľ, dlhý železný klinec.
špunť, zátka.
šprudľuvačka, drevená vareška na miešanie.
šragľe, rebriny na voze.
šranke, plot z latiek.
šťence, drevená západka na kľúčenici (zámka na dverách)
šťok, drevená nádoba z dosák na zbožie.
štrajpán, priehrada medzi statkom v stajni.
štrinťle, pančuchy.
štuľe, bočné dosky na lise.
šúch, 12 cólov.
šúchať sa, deti sa šúchajú na ľade.
šúľok, kukurica rastie v šúľkoch.
šuťa, koza bez rohov.
šuťke, plátená obuv, papuče.
šuťrľica, zlé počasie: *Prišla ván taká šuťrľica, že zme ľedvá prišľi domóu.*
švorc, reťaz na voze.
ťáfla, vrchná doska na stole.
ťarbaví, pomalý, nemotorný: *Ňebuť taki ťarbaví.*

ťať, ubiť niekoho: *Tak son ho viťaú, že sa ňevlódaú hnúť.*
ťedars, teda: *Ťedars ňepúojďame ňigde.*
ťeľieške, kolieska na pluhu.
ťerkeľe, pozostatok vylisovaného hrozna (páli sa z toho terkelica).
ťiseľňica, 3 nitky namotané na motovidle.
ťokňa, železná zásuvka na osi voza, aby koleso nevypadlo.
ťopárka, dierkovaná drevená doštička s rúčkou, ktorou sa múti mlieko.
transport, sporák.
trša, pochabá, bláznivá žena: *Ti trša, čo si ňedáš pokoj s tím — chlapčiskom!*
trúba, rúra na sporáku.
trúba, kus plátna svinutého do valca.
truhlica, stroj na rezanie slamy.
ujúkať, stenať, božekať: *Veľa sa mama naujúkali, keď boľi chorí.*
unfrcík, chlapský kabát pozapínaný po hrdlo.
úrezňíke, pozostatky nití pri tkaní.
vačok, vrecko.
vakarč, pagáč upečený z poškrabkov cesta, čo ostalo.
vanfra, hrada na múre položená, ktorá drží krov.
vážke, palica s retiazkami na konci, na ktorej sa nosia nádoby s vodou.
vecheť, handra na utieranie riadu
veraca, drevená varecha.
veračka, malá vareška.
veslo, vahadlo na studni.
veťerňík, drevo na spájanie rohov na krove.
vizitka, blúza.
vráta, brána upletená z prútov.
vrťieľka, háčik na robenie nitelníc.
vrtko, obratne, rýchlo: *Áki sťe ešťe vrtki!*
zábara, kvas na pečenie chleba.
záťepok, drevená polička zamurovaná v rohu izby.
záťesňík, koláč.
zápustok, povala na stodole.
zátvor, jednoduché zariadenie z dreva na zatváranie dverí.
zatkať, zamknúť: *Á si dobre zatkala, abi nás ňiegdo ňevikradoú?*
zdurif sa, naľakať sa: *Áko son sa zduriú toho strašiaka.*
zerzrnák, plášť na med v slamených úľoch.
zľievance, zvonce na statok.
zrebe, hrubá priadza.
zrúbke, podpery na studni na vedro, v ktorých sa otáča hriadeľ.
zúbor, latka nabitá klincami.
žbán, džbán.
žinka, povraz na vešanie prádla.
žoch, vrece z hrubej látky.
žťťka, používa sa pri sväzaní. Sťahuje sa ňou voz.
žriedlo, úzky vchod do pivnice.
žuťaňa, plechová varecha.

POZNÁMKY A ZPRÁVY.

VIAC STAROSTLIVOSTI O REČ V ČASOPISOCH.

(Poznámky k 1. a 2. číslu XXIV. roč. „Slovenského učiteľa".)

„Slovenská reč" v minulosti často sa ozývala proti kazeniu slovenčiny zavádzaním rozličných „opráv". Chyby, proti ktorým sa v zásade stavala, boly zväčša vždy hláskoslovné a lexikálne, t. j. natískali nám slová, zvraty a väzby, duchu slovenčiny cudzie. Bolo to však pochopiteľné, veď takto „opravenú" slovenčinu nám núkali tí, ktorí nepriali čistej, dobrej slovenčine najmä zo zreteľov politických.

Mysleli by sme si, že 14. marcom 1939 urobili sme za touto kapitolou bodku. No skutočnosť je iná; i dnes sme svedkami, ako v mnohých časopisoch o jazyk vôbec nedbajú, ako by ani za námahu nestálo všímať si aj týchto problémov. Aj keď teraz nie je azda toľko chýb, alebo sú to chyby iného charakteru, treba konštatovať, že rečová stránka našich časopisov je ešte vždy najslabšou ich stránkou. Zdá sa, že ľudia, zodpovední za časopis, vonkoncom si neuvedomujú svoje poslanie a svoje povinnosti. A k tomu, ak uvážime, že už skoro štyri roky sami si riadime osudy svojich vecí, musíme sa tým dôraznejšie ozvať proti všetkým tým, ktorí slovenčinu, najdrahší poklad a najzákladnejší znak národa, svojou nedbanlivosťou kazia, takto znevažujú.

Dotkneme sa rečovej stránky „Slovenského učiteľa", orgánu oddelenia katolíckeho učiteľstva III. odboru Združenia štátnych a verejných zamestnancov, a to 1. a 2. čísla XXIV. ročníka (september a október 1942). Vec je tým závažnejšia, že ide o časopis odborný, stavovský, kde reč by skutočne mala byť vzorom pre iné časopisy. Vopred upozorňujeme, že týmito poznámkami nechceme proti nikomu osobne útočiť, ani nikoho nemienime znevážiť; ide nám o vec, nie o osoby! Ani nemáme na mysli zaoberať sa všetkými chybami, ktoré sú v týchto dvoch číslach „Slovenského učiteľa". Poukážeme len na niektoré, aj to len vo všeobecnosti.

Pomerne najviac je chýb pravopisných (gramatických) proti Pravidlám slk. pravopisu alebo zvyklostiam. Na 2. str. obálky čítame „uzavierka", hoci Pravidlá majú uzávierku*; na str. 3. „dedictvo" m. dedičstvo, „15 ročný" (4) m. 15-ročný, „o veľa" (5) m. oveľa, „teoriou" (6) m. teóriou, „opravdovým" (7) m. opravdivým, „akonáhle" (10) m. len čo, „dľa" (13) m. podľa, „šindol" (14) m. šindeľ, „nebezpečie" (14) m. nebezpečenstvo, „jedinec" (22) m. jednotlivec, „vytvoril" (25) m. utvoril, „veľmesto" (39) m. veľkomesto, „na pr." (61) m. napr., „princíp napodobenia" (63) m. princíp napodobnenia, „niečim" (64) m. niečím, „vo škole" (66) m. v škole, „z vysoka" (68) m. zvysoka, „vlivmi" (70) m. vplyvmi, „doplňkami" (71) m. doplnkami, „od časov starogrékov" (74) m. od časov Starogrékov, „obalujúce" (78) m. obaľujúce, „skladajúce sa z rady" (81) m. skladajúce sa z radu, „vystihnul" (81) m. vystihol. „rokami" (87) m. rokmi, „Počas Babylonského zajatia" (93) m. V babylonskom zajatí, „idey Svätoplukovskej koruny" (94) m. idey svätoplukovskej koruny atď.

Z tvaroslovia by sme mohli uviesť takéto chyby: „cirkve"** (31) m. cirkvi, „Ludolfove číslo" (71) m. Ludolfovo číslo, „vyučovanie začína" (25) m. vyučovanie sa začína, „výrazy tvári" (63) m. výrazy tváre, „sa vyhýbali" (76) m. vyhýbali atď.

Sem by sme mohli zaradiť aj veľmi mnohé nepotrebné pasívne väzby: „naše požitky boly upravované" (3) m. naše požitky upravo-

* Ešte lepší od Pravidiel slk. pravopisu bol by tvar *závierka* (SR VIII, 127). *Red.*

** Gen. tvar *cirkve* mohol by obstáť len ako archaizmus. — *Red.*

vali, „čaká, že bude preložený"* (4) m. čaká, že ho preložia, „správcom III. odboru bol vymenovaný" (29) m. za správcu III. odboru vymenovali, „redaktorovi bol ponechaný výber článkov" (28) m. redaktorovi ponechali (redaktorovi zostal) výber článkov, „bolo rozposlaných... upomienok" (37) m. rozposlali sme... upomienok, „v príručke je podaný... návod" (41) m. príručka podáva... návod, „usporiadaná bola výstava" (45) m. usporiadali výstavu, „budú hravo odstránené" (71) m. hravo odstránime atď.

Veľmi hojné sú nesprávne väzby: žijeme dobu (3) m. žijeme časy, prípadne v časoch, „tak veľký" (17) m. taký veľký, „po tejto stránke" (28) m. s tejto stránky, „pripravené k expedícii" (38) m. pripravené na expedovanie, na expedíciu, „vo veku 47 rokov svojho života" (44) m. v 47. roku života, 47-ročný, „kázať poriadok" (60) m. kázať o poriadku, „s týmto zjavom sa zaoberať" (61) m. týmto zjavom sa zaoberať, „navykáš k poriadku a čistote" (66) m. navykáš na poriadok a čistotu, „behom... rokov" (87) m. za niekoľko rokov atď.

Často sú nesprávne alebo chybne užité slová: „kľudnejšie" (5) m. pokojnejšie, „preto" vo vete: učiteľ je *preto,* aby učil (6) m. na to, „pečlivú" (6) m. starostlivú, „riadenie" (12) m. vedenie, „kľud" (15) m. pokoj, „hodná" vo vete: naša práca je *hodná* námahy (16) m. hodna, „minuloročná" (28) m. laňajšia, lanská, „doposlali" (33) m. poslali, „horného Trenčianska" (75) m. hornej Trenčianskej, „leittón" (sic!) (78) m. sprievodný tón, „vytvárajú sa" (84) m. utvárajú sa, „úkol" (88) m. úloha, „pamätné počítanie" (89) m. počítanie zpamäti, „V cisárskom Ríme objavujú sa" (92) m. zjavujú sa atď.

Ale azda najpodstatnejšie sú chyby v skladbe a v slohu. Chybná je veta: V meste je viacej tých, ktorí „majú učiteľa za diletanta" (8), keďže v spisovnej reči požaduje sa písať a hovoriť len *pokladať (považovať)* niekoho za niečo'; teda príde opraviť: ...ktorí *pokladajú* učiteľa za diletanta. — Ako si vysvetliť takéto složenie: „Veľmi bolestný je smútok utajený a zapríčinený samým sebe" (9)? Správna väzba je ‚zapríčiniť niekomu niečo' a tak príde: smútok... zapríčinený *sebe samému.* — Nesprávne sú položené vetné členy napr. vo vete: Za každý dobrý výsledok „hoci dám dva body, alebo jeden" (12), kde slovce ‚hoci' sa vôbec nehodí, keďže tu sa nevyjadruje možnosť (pripúšťanie) činnosti ako takej, ale predmetu činnosti (zdôrazňuje sa počet bodov). — Mnoho ráz sa na nesprávne miesto kladie anaforické zámeno, napr. vo vete: ...ako sa k detskej duši priblížiť, „ju" poznať, formovať (12), kde by malo byť až po slovese: *poznať ju.* — Na povrchnú korektúru ukazujú napr. tieto vety: ...nemusí sa obávať, „že" druhý azda „že" je milý (12), Ak by sme „si" my... netrúfali „si" vo vlastné schopnosti (16). Alebo čo povedať na súvetie: Smútok je tiež neľúbym duševným pocitom. Vyvolávame ho tak, že vzbudzujeme „uňho" predstavu práce alebo učenia (9). Ako tu možno pripustiť zámennú formu *uňho,* keď nejde o vy-

* Azda v tomto zaužívanom úradnom výraze nebolo by na mieste opravovať pasívnu väzbu. — ***Red.***

jadrenie podmetu z predchádzajúcej vety, lež o celkom iný podmet?

Uvedieme ešte niekoľko iných „perličiek": ... je pre „začiatočného kolegu" zlým privítaním (7) m. pre kolegu-začiatočníka. — Najhroznejšia je však takáto štylizácia: Žiakovi pôsobíme duševnú bolesť, keď mu predhadzujeme neočakávané prekážky, keď sme ho sklamali v jeho očakávaní, keď mu zapríčiníme stratu cti a pod. Duševná bolesť vzniká tým, že *„si"* nemôže pomôcť. *„Jeho"* duševná bolesť zmení sa potom v duševnú zlosť, keď sme *„žiakovi"* znemožnili dosiahnuť *„jeho"* prianie. Nebuďme ľahostajní voči *„žiakovej"* pilnosti, a najmä *„je pre dušu žiaka"*, ale i vôbec pre človeka bolestné, keď je srazený osobou, ku ktorej mal absolútnu dôveru (9). Náročky sme odcitovali väčší celok, aby lepšie vynikly myšlienky, nakopené bez ladu a skladu. Komentár iste nie je potrebný. — A takýchto „okrás" je mnoho.

Žiadalo by sa povedať toho aj viac, no upúšťame od toho. Konečne nebolo to ani naším cieľom. Chceli sme len upozorniť na povážlivý stav, ako v našich časopisoch slovenčinu stále zanedbávajú alebo kazia. Špeciálne na adresu „Slovenského učiteľa" by sme mali skromné prianie: Dočkáme sa nápravy? V záujme celonárodnom netrpezlivo na ňu čakáme! *Ján Frlička.*

ROZLIČNOSTI.

Krstné meno Viola. — Krstné meno *Viola* je síce v maďarčine veľmi časté, ale rozhodne nie je maďarského pôvodu; základom tu je latinské *viola* (= fialka; viď aj G. Bárczi, Magyar szófejtő szótár, Budapest 1941, str. 339), s ktorým úzko súvisia napr.: franc. ***violet, violette*** (fialový), nem. *das Veilchen* (fialka), *violet* (fialový), maď. *ibolya* (fialka), i naše *fialka*. Pravdaže, toto latinské *viola* je častejšie ako botanický názov: *Viola, Violaceae* ap.

Podozrenie, že by krstné meno *Viola* bola azda maďarského pôvodu, dá sa odôvodniť tým skôr, že okrem maďarčiny je *Viola* ako krstné meno v iných jazykoch zriedkavé, nie však neznáme: *Violou* napr. nazývali dcéru tešínskeho kniežaťa Meška, ktorá bola zasnúbená českému kráľovi Václavovi III. (Fr. Lad. Rieger, Slovník naučný IX, 1872, str. 1120). V maďarčine je skôr častejšia zdomácnená forma *Ibolya, Ibolyka* (vzniklo dlhým vývojom z lat. *Viola).*

Ani v slovenčine *Viola* ako krstné meno nie je neznáme; napríklad hrdinka Vansovej Siroty Podhradských sa menuje *Viola*. Niet teda dôvodu, prečo by sme ho zo slovenčiny vytískali. Možno azda podotknúť, že by sme mohli pripustiť aj domácu formu *Fialka,* ale tým by sme počet mien iba rozmnožili; mali by sme dvojicu *Viola — Fialka,* tak ako máme napr.: *Aurélia — Zlatica, Beata — Blažena* ap. Prvý pokus urobil spisovateľ Ivan Stodola, keď jednu z hlavných postáv hry „Keď jubilant plače" (Turč. Sv. Martin 1941, Divadelná knižnica sv. 41) nazval krstným menom ‚Fialka': *Fialka* Kôprovnická (str. 108).

Pravdaže, kým sa toto meno nedostane do úradne schváleného

soznamu krstných mien, nemožno s ním ako s krstným menom popri *Violy* počítať. —*čk*—

Veselé Vianočné sviatky? — V písaní veľkých a malých písmen bolo a bude vždy určité kolísanie, najmä pri prídavných menách vo funkcii prívlastku, lebo mnoho ráz ťažko zistiť, či prídavné meno je vlastným menom, alebo nie.

Ak ide o adjektíva, odvodené od mien kresťanských sviatkov, píšeme ich vo všeobecnosti s malou začiatočnou literou. *Veľká noc — veľkonočný* (veľkonočný pozdrav, ale: *Veľkonočný pondelok,* lebo ide o meno sviatku!), *Turice — turičny* (turičny zvyk, ale: *Turičny pondelok!), Hromnice — hromničný* (hromničná svieca), *Tri krále — trikráľový* (trikráľová krieda), *Vianoce — vianočný* (vianočná pieseň) atď. Podľa toho píšeme i *vianočné sviatky,* napr. v takejto vete: Na *vianočné sviatky* sa tešia najmä deti. Také *vianočné sviatky,* ako som prežil s tebou, mi dlho nevymiznú z pamäti.

Keď spojenie *vianočné sviatky* rozvijeme o ďalší prívlastok, píšeme ho tiež s malým počiatočným písmenom, teda napr.: *Veselé vianočné sviatky!* (na vianočných pohľadniciach), Prajeme vám príjemné a pokojné *vianočné sviatky* atď. Pravdaže, niečo iného je, keď miesto ‚vianočné sviatky' píšeme ‚Vianoce' (sviatok, teda veľké začiatočné písmeno): *Veselé Vianoce!* (na pohľadniciach), pozdrav k *Vianociam* ap. —*čk*—

každoročne = každý rok, ročite. — So stanoviska jazykovej čistoty a štruktúry adv. *každoročne* nie je najzodpovednejší tvar. Slovenčina vyhýba složeninám, pokiaľ ich možno vyjadriť bez najmenšej ujmy na význame. Pri adv. *každoročne* treba vychodiť z prídavného mena *každoročný,* ktoré sa sotva vyskytuje v praxi — hoci iné složeniny s prvým členom *každo-* sú časté, ako napríklad *každodenný* (každodenný život), *každonedeľný* (každonedeľné služby božie. Bodický, Rozpomienky 356) — nakoľko máme za ňu jednoduchý tvar adjektíva na *-itý: ročitý.* Tvar *ročitý* znamená: ‚každý rok, rok po roku, s roka na rok sa opakujúci'. Od neho je aj adv. *ročite,* ktoré sa používa zväčša len v súvise so sumou a počtom, ináč skorej spojenia každý rok (SR V, 289). Takto aj vo vete: Náš ľud každoročne so záujmom a radosťou očakáva krásny kalendár „Pútnik Svätovojtešský" (Slovenská pravda z 13. XII. 1942, str. 4.) zaiste slovenskejšie bude spojenie *každý rok.* Slovenčina i pri adverbiách vyhýba složeným tvarom a radšej ich vyjadruje analyticky, takto i pri adverbiách, označujúcich časový priestor: *každú noc, každé ráno, každý deň* alebo *deň po deň, každý večer, každý týždeň, každý mesiac, každý rok.* Táto skupina analytických tvarov adverbií je v slovenčine pôvodná a zato je aj slovenskejšia ako ich neskoršie složené tvary.

smerodatný? — Naše noviny užívajú toto tvorenie len vplyvom češtiny, kde sú správne obidva tvary; je tu ešte kolísanie (Váša—Trávníček, Slovník jazyka českého, str. 1389). V slovenčine mohli by sme vystačiť s jedným a podľa spôsobu tvorenia iných prídavných mien tohto typu ukazuje sa najpraktickejšie priklonit sa k tvaru

smerodajný. Od základného slovesa *dať* máme tvar *-dajný*, ktorý sa vyskytuje v domácom slove *radodajný*. Na tento spôsob tvoríme adjektíva aj zložením, napríklad od *poddať* (sa) — *poddajný*, *predať* (sa) — *predajný*; ich záporné formy: *nepoddajný*, *nepredajný*. Pri tvorení týchto adjektív na *-ný* základom je druhotný kmeň *daj-*, ktorý sa vyskytuje v 3. osobe množnej. Tento spôsob tvorenia nie je osamotený. Takto tvoríme adjektíva od iných slovies, napríklad: od *čuť* —*čujný*, od *priať* — *prajný* (dobroprajný, neprajný), od *obstáť* — *obstojný* atď. Z tohto vidieť, že len tvar *smerodajný* zapadá do systému tvorenia domácich slov tohto typu. Aj u dobrých spisovateľov máme len tvar *smerodajný*, napríklad: ... nesmierne sme stŕpali, ktorý prúd sa u neho preborí ako *smerodajný* pre jeho život (Šolt. IV, 116), Buďte tedy, deti moje, prichystané už v tieto dni na krok pre váš celý život *smerodajný* (Kal. VIII², 48), ... idey jeho (Štúrove) staly sa *smerodajnými* každému ... (Hurban, Ľ. Štúr II, 885), ukázali na sväté heslá, ktoré prv-neskôr stanú sa *smerodajnými* (Gašpar, Deputácia 33), „Tie náhľady počul mnoho ráz, nie odo mňa, ale od *smerodajných*. Sám pán senior ho hľadel napraviť ..." (Kuk. XXI, 118) ap. Zato hovorme a píšme *smerodajní* činitelia, *smerodajné* kruhy, *smerodajné* miesto atď. *sm.*

tvorčí, tvorčivý = tvorivý. — V dennej tlači čítavame deň po deň spojenia „tvorčí" pud, „tvorčie" sily ap.; nedávno sme čítali so dva razy aj novotvar „tvorčivý". V slovenčine ani jeden z nich neobstojí. Tvar „tvorčí" dostal sa k nám z češtiny, ktorá obľubuje adjektíva i substantíva na *-čí (tvůrčí, dílčí, mluvčí, průvodčí, rozhodčí, náhončí, krejčí* atď.); v slovenčine takéto tvorenie sa vyskytuje zpravidla pri prídavných menách, tvorených od mien zvieracích: *ovca — ovčí, zajac — zajačí* ap. Iné tvary s touto koncovkou v spisovnej slovenčine nemajú miesta, a tak ani „tvorčí", prípadne „tvorčivý", ktorý vznikol skrížením tvarov „tvorčí" a *tvorivý*. Obstojí iba tvar *tvorivý*, ktorý dobre zapadá do systému tvorenia prídavných mien zo slovies príponou *-vý: blázniť — bláznivý, hojiť — hojivý, klátiť — klátivý, zúriť — zúrivý*, a tak aj *tvoriť — tvorivý* (SR V, 284). Teda vravme a píšme len *tvorivý pud, tvorivé sily*, a nie „tvorčí" pud, „tvorčie" sily, ako je aj v Slovenskej pravde: ... jedni predčasne umierajú na vrchole svojich tvorčích síl (13. XII. 1942, str. 5). *Meliš—Čuga.*

líčenie. — Podstatné meno *líčenie* ako štylistický termín začínajú niektorí chybne nahradzovať podstatným menom *rozprávanie*, lebo sa v ňom vidí čechizmus. Je pravda, že termín *líčenie* sme prevzali z českej reči bez každej súvislosti s domácim slovesom *líčiť*, keďže ho poznáme v nárečiach len vo význame konkrétnom ‚farbiť steny, bieliť' (SR V, 60). Aj prenesený význam slovesa *líčiť* ‚pekne opisovať' sa dostal do slovenčiny vo vyššom štýle tiež z češtiny. V slovenčine podľa tvaru nie je cudzie sloveso *líčiť*, a tak nemôže byť cudzie ani od neho odvodené slovesné podstatné meno *líčenie*. Takto termín *líčenie* ako tvar treba pokladať za dobrý, slovenský, no slovenský ostáva i so svojím prenesením významom.

Sloveso *líčiť* so svojím konkrétnym významom patrí medzi najstaršie slovenské slovesá, ako nepriamo dokazuje najmä to, že jeho základ *líka* už vyhynul, ktorý v starej slovenčine znamenal dnešnú ‚farbu'. Ale sloveso samo sa ešte zachováva v nárečiach vo význame ‚natierať štetkou múr, stenu farebnou alebo aj bielou tekutinou'. I čiernou farbou ‚černidlom' líčia múr zvonku od zeme. V tomto svojom prvom, konkrétnom význame vyskytuje sa sloveso *líčiť* so svojimi odvodeninami aj v spis. reči: V každom poriadnom dome sa umýva, maže, *líči*, aby dom bol čistý proti zime (Kuk. VI², 107), Krv táto, čo ju už toľké roky na tisíc razy zamazávali, vápnom *zaličovali*, zatrieť sa vraj nedá (Urbk. III, 77), Iba zrazu z Beňovej (chalúpky), nedávno *oličenej* i svetličkou podfarbenej vyrazí driečna dievka... (Ráz., Svety I², 143) ap. V domácnostiach sa *naličia* aj koláče, obyčajne roztopeným maslom, aby dostali peknú farbu, ako to zaznamenáva aj Blaho: ...makovník, veľký ako rukáv, čo sa svietil *naličeným* maslom, ako dobre upečené prasiatko (Blaho, Slabí a mocní, 62). Obrazne u Gráfa: Polia ako by bol *naličil* hustou smotanou (Zmätok 60). I dámy sa *líčia* ‚farbia': Líca jej horia; bolo veru škoda *líčiť* ich na červeno. (Timr. IV, 162), *naličené* tváre sa mi protivia (Šolt. II, 18), prirodzená farba prerazila cez *naličenú* (Šolt. II, 18), ...farbou, ktorou tvár jej *naličená* byť mala (Kal. VIII², 33), ...dobre chovaná, *naličená* dáma (Ráz., Svety II², 278) ap.

Sloveso *líčiť* užíva sa aj vo vyššom štýle, kde jeho pôvodný konkrétny význam sa prenáša, dostáva iný, prenesený význam, ale v podstate nie veľmi vzdialený od prvotného konkrétneho významu. Preto ostáva sloveso *líčiť* i so svojím preneseným významom slovenské. V tomto abstraktnom význame sa vyskytuje aj u starších spisovateľov: ...ohnivými slovami *vylíčil* mu mier veriaceho srdca (Vaj. X, 191), *líčil* smiešne príbehy s bystrickej ulice (Šolt. IV², 94), Pekne *líči* zástoj Pavla (Kvačala, Viera a veda 16).

Z tohto je jasné, že sloveso *líčiť* neznamená ‚farbiť' len v konkrétnom, hmotnom smysle, ale aj v abstraktnom, myšlienkovom. Udalosti, ktoré nás nadchly, rozprávame alebo opisujeme iným s istým nadšením, okrašľujeme, podfarbujeme ich krásnymi, milými slovami — *líčime* ich. *Líčenie* nie je obyčajné, všedné vyrozprávanie nejakej príhody, ale vyššie, farebnejšie, umeleckejšie, ktoré vie upútať myseľ, rozohriať naše srdce a vyvolať v našej duši a mysli silnú predstavu líčeného zjavu.

Takto líčenie ako štylistický termín je naozaj potrebný, hodne odlišný od obyčajného rozprávania, lebo znamená „opis citove zafarbený a podávaný ozdobným štýlom" (Příruční slovník jazyka českého II, 581, vydáva třetí třída České akademie věd a umění).

Rediguje ANTON JÁNOŠÍK s JOZEFOM ŠKULTÉTYM.
Vydanie Matice slovenskej v Turčianskom Sv. Martine.
Tlačí Neografia v Turčianskom Sv. Martine.

Matica slovenská
má ešte na sklade tieto staršie ročníky

Slovenskej reči:

III., IV., V., VI., VIII. a IX.

Môžeme Vám ich dodať za nezvýšenú cenu ročník po Ks 30,– .

Váš záujem o vývoj slovenskej spisovnej reči nájde v nich hodnotné štúdie a rozličnosti pre odstránenie chybných tvarov v slovenčine.

Kníhtlač,
hĺbkotlač,
ofset,
knihárstvo,
cinkografia

Žiadajte ponuky!

Všetku prácu do týchto odborov patriacu vám vyhotoví

NEOGRAFIA
(majiteľka Matica slovenská)
Turčiansky Sv. Martin